

ИСТОРИЈА И ДРУШТВО

за пети разред основног образовања

УЏБЕНИК

Татјана Ћеоргиевска
Биљана Синадиновска Шотаровска
Сузана Јакимовска
Сандра Колева
Душица Јакимовска

ИСТОРИЈА И ДРУШТВО 5, учебник за пети разред основног образовања
Ауторска права © 2025, Арс Ламина – публикација, Скопје

Издаје
Арс Ламина, Скопје 2025

Главни уредник
Бранка Бугариска

Уредник
Биљана Стојоска Златков

Автори
Татјана Ѓеоргиевска
Биљана Синадиновска Шотаровска
Сузана Јакимовска
Сандра Колева
Душица Јакимовска

Превод са македонског језика
(„Историја и општество 5, учебник за петто одделение во основно образование“, Арс Ламина 2025)
Анета Пауновска

Језичка редакција
Снежана Ивановић Христовска

Стручна редакција
Др Пеце Трифуновски, наставник граѓанског васпитања
Др Биљана Ѓичевски, наставник географије
Мр Игорче Дунимагловиќ, наставник историје

Дизајн
Pointer Creative Agency

Графичко и техничко уређивање
Арс Ламина

Штампа
Арс Ламина, Скопје 2025

Тираж
25

Сва права су задржана. Ниједан део ове књиге не сме бити прештампаван или преносен у било ком облику или путем било којих средстава, електронских или механичких, укључујући фотокопирање, снимање или чување у систему за поновно проналажење, без писмене сагласности издавача.

Овај учебник је одобрен за употребу у деветогодишњем основном образовању, на основу Одлуке о одобрењу и употреби учебника за наставни предмет Историја и друштво за 5. разред, број 26-882/1 од 14.8.2025. године, Министарства образовања и науке Републике Северне Македоније.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

373.3.016.93/94:316.3(075.2)-163.41

ИСТОРИЈА и друштво 5 : учебник за пети разред основног образовања / Татјана Ѓеоргиевска [и др.] : [превод са македонског језика Анета Пауновска]. - Скопје : Арс Ламина, 2025. - 184 стр. : илустр. ; 30 см

Превод на делото: Историја и општество 5, учебник за петто одделение во основно образование. - Други автори: Биљана Синадиновска Шотаровска, Сузана Јакимовска, Сандра Колева, Душица Јакимовска

ISBN 978-608-280-172-8

1. Ѓеоргиевска, Татјана [автор] 2. Синадиновска Шотаровска, Биљана [автор] 3. Јакимовска, Сузана [автор] 4. Колева, Сандра [автор] 5. Јакимовска, Душица [автор]

COBISS.MK-ID 66857733

КАКО ДА КОРИСТИШ ОВАЈ УЏБЕНИК?

Наставни садржаји у овом уџбенику подељени су у три области, а свака област је обележена посебном бојом:

- **ЈЕДИНКА И ДРУШТВО**
- **СТАНОВНИШТВО И КОНТИНЕНТИ**
- **ПРОУЧАВАЊЕ ПРОШЛОСТИ**

УВОДНА АКТИВНОСТ

Ово поље се налази на почетку сваке лекције и помоћи ће ти да се подсетиш онога што већ знаш или си раније учио/учила.

Цврчак поставља питања која ће ти бити подстицај за размишљање у вези са садржајем који учиш, а понекад износи тврдње како би ти помогао да лакше научиш.

Запамти

Овде је написано шта је важно да се запамти из лекције.

Сазнај више

У овом пољу налазе се занимљиви подаци везани за лекцију, који ће ти помоћи да сазнаш више

Активност

Овде су дате активности везане за лекцију које можеш да радиш на часу или код куће.

Питања за проверу знања

Овде се налазе питања помоћу којих ћеш проверити колико си научио из лекције.

САДРЖАЈ

Јединка и друштво	6
Етичке вредности	8
Етичко и неетичко понашање	11
Истинољубивост и поштење	16
Праведност	20
Социјализација	24
Друштвене норме и њихова улога	26
Личност	29
Фактори социјализације	32
Припадност групама и формирање личног идентитета	36
Национална и етничка припадност	42
Улога грађана и поштовање сопствене државе	46
Људске потребе и људска права	49
Универзална декларација о људским правима	53
Основни принципи људских права	56
Борба против дискриминације: Роза Луксембург и Мартин Лутер Кинг	60
Права детета	62
Права и обавезе	65
Лична права и права других	69
 Становништво и континенти	 72
Појава првих људи и њихов живот	74
Ширење становништва на Земљи	78
Открића континената	83
Површина континената	88
Број становника на континентима	91
Густина насељености	93
Наталитет, морталитет и природни прираштај	96
Миграције	100

Структура становништва на континентима	104
Позитивни утицаји миграција	109
Величина држава према површини и броју становника у свету	111
Највеће државе по површини и броју становника	114
Главни градови највећих држава у свету	120
Географски положај, површина и становништво Републике Северне Македоније	127
Суседне државе Републике Северне Македоније и њихови главни градови	130

Изучавање прошлости 134

Временски периоди	136
Подела историје	139
Праисторија	143
Појава првих писама	148
Историјски периоди: стари и средњи век	151
Историјски периоди: нови век и савремено доба	156
Израчунавање времена и календари кроз историју	161
Календари кроз историју	163
Грегоријански календар	167
Историјски извори	170
Музеј, архив и библиотека	173
Археолошка налазишта	176
Археолошка налазишта на територији наше државе	179
Коришћени извори	183

С

И

Ј

у

Ш

ЈЕДИНКА И ДРУШТВО

а

Н

љ

Е

Ц

Резултати учења

У овој теми научићеш:

- ◆ да разликујеш лоше поступке, неправде и лажи од моралног/исправног понашања;
- ◆ да идентификујеш факторе социјализације и објашњаваш како они утичу на формирање личности;
- ◆ да разликујеш етничку и државну/националну припадност и објашњаваш како припадност овим и другим друштвеним групама одређује идентитет сваког појединца;
- ◆ да објашњаваш основне принципе људских права, повезујеш права са одговорностима и препознајеш ситуације у којима су права детета повређена у свакодневном животу.

Кроз садржаје ове теме развијаћеш:

- ◆ позитиван однос према националној/државној припадности;
- ◆ критички став према неједнакости, дискриминацији и расизму;
- ◆ свест о потреби поштовања права детета.

ЕТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

УВОДНА АКТИВНОСТ

ДРУГОВИ

После последњег звона, ученици одељења V-2 истрчали су на улицу и почели гласно да вичу и гурају. Људи су их гледали са прекором и покушавали да безбедно прођу кроз ту бучну групу. Другари су се надвиковали убеђујући једни друге ко је дао више кошева на часу физичког. Нису приметили стару, бака Даницу, која је једва носила кесе са пијаце, а Јане је замало није оборио. Сенад ју је приметио и пожurio да јој помогне. Узео је тешке кесе, а бака му се насмешила и захвалила: „Ти си добро дете!“

Нико од другара није приметио да је Сенад отишао до капије куће баке Данице.

- Како су се понашали ученици?
- Ко ти је оставио утисак својим понашањем? Зашто?

- А) Шта је по твом мишљењу добар човек?
Б) Који поступци су по теби добри? Зашто?

Потреба за етичким вредностима

Од тренутка нашег рођења живимо међу различитим људима. Да бисмо живели у хармонији са њима и са околином, потребне су нам етичке вредности, које су се постепено развиле у правила која нам показују како треба да се понашамо.

Етичке вредности нам помажу да одлучимо како да се понашамо и градимо добре односе са другима. Оне нам показују шта је исправно, а шта погрешно.

ИСКРЕНОСТ

ПОШТОВАЊЕ

САОСЕЋАЊЕ

ОДГОВОРНОСТ ✓

ПОШТЕЊЕ

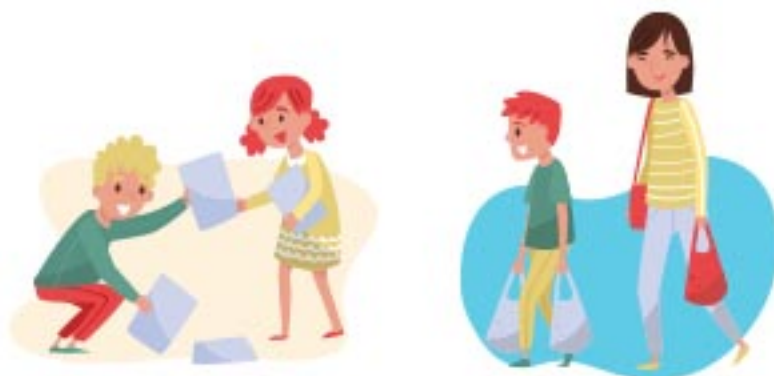
ПРАВЕДНОСТ

ИСТИНОЉУБИВОСТ

Где се могу
срести
етичке
вредности?

Уз помоћ етичких вредности у свакодневном животу постижемо личну и заједничку срећу. Без употребе етичких вредности не може бити поштења, праведности и благостања у једној заједници. Етичке вредности помажу људима да буду добри, да не повређују једни друге друге ни речју ни делом.

- А) Да ли си данас некога повредио речима или понашањем?
- Б) Да ли си похвалио друга или другарицу за успешно урађен задатак?
- В) Да ли си помогао некоме коме је помоћ била потребна?
- Г) Да ли си својим понашањем изазвао бар један осмех?

Како се формирају наше вредности?

Вредности нису урођене, већ их учиш од родитеља. Оне нас уче шта значи бити поштен, праведан и искрен, зашто је важно говорити истину и поштовати друге.

На разумевање етичких вредности утичу и школа, шира породица и другари. Свакодневном употребом, ове етичке вредности постају наше врлине и део нашег карактера.

Запамти

Етичке вредности су нешто што је важно за сваког човека и помажу му да одлучи шта је добро и исправно. Оне му помажу да доноси праве изборе у животу, како би имао искрене и фер односе са другима.

Активност

1. Које од наведених особина сматраш добрим? Објасни свој одговор и напиши по један пример из свакодневног живота у коме се истиче једна од тих особина.

- ♦ искреност ♦ поштење ♦ љубазност ♦ себичност ♦ похлепа ♦ дволичност
- ♦ правичност ♦ завист ♦ толеранција ♦ стрпљење

Питања за проверу знања

1. Наведи које су етичке вредности.
2. Зашто су нам потребне етичке вредности?
3. Где учимо етичке вредности?
4. У чему нам етичке вредности помажу?

ЕТИЧКО И НЕЕТИЧКО ПОНАШАЊЕ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Шта мислиш, да ли је увек лако бити добар и поштен?
- Како би се осећао/ла ако неко поступи лоше према теби?

Зашто је важно да се понашаш добро?

Лагање и клеветање су неетичка понашања!

Замисли да играш фудбал са другарима и случајно додирнеш лопту руком и даш гол. Нико није приметио.

- Шта ћеш урадити?
- Како ћеш се осећати ако кажеш да си ударио лопту руком?
- Како ћеш се осећати ако ништа не кажеш и радујеш се голу?

Етичко понашање значи да се лепо и пажљиво односимо према другим људима.

Ако твој друг падне на игралишту, ти ћеш му помоћи да устане и показати му да ти је стало.

То је лепо и етичко понашање.

Неетичко понашање је када се не понашамо лепо.

Ако видиш да је Лили пао шал, а ти га узмеш али јој га не вратиш – то није лепо и није етичко понашање.

Неетичко понашање	Етичко понашање
Лагање Марко је заборавио да напише домаћи задатак. Када га је учитељица прозвала да га прочита, он је „читао“ са празног листа.	Истина Марко је заборавио да напише домаћи задатак. Када га је учитељица прозвала да га прочита, он се извинио, рекао да је заборавио и да ће га написати за следећи дан.
Уцењивање Јешћу грашак ако ми купиш нове патике!	Лепо понашање насупрот уцењивању Могу ли да једем нешто друго, не допада ми се укусу грашка?
Подмићивање Енис је дао Теу чоколаду како би га Тео укључио у тим који ће се такмичити у пикаду, иако Енис није вежбао као остали у тиму и нема добре резултате у игри.	Лепо понашање насупрот подмићивању У тим за такмичење треба да уђу ученици са најбољим резултатима, а не они који су популарни или су донели поклон.
Клеветање Давид и Бранко се играју лоптом у Давидовом дворишту. Давид је јако ударио лопту и разбио прозор. Када се његов тата вратио с посла и питао шта се догодило, Давид је рекао да је прозор разбио његов друг Бране.	Лепо понашање насупрот клеветању Давид је признао да је он ненамерно разбио прозор. Његов тата му је рекао да убудуће буде пажљивији, али ће му ипак помоћи да заједно поправе прозор.

Запамти

- **Етичко понашање** значи да чинимо добра дела – да будемо поштени, праведни, да поштујемо друге људе и да бринемо о њима.
- Супротно томе, **неетичко понашање** укључује неискреност, лагање, клеветање, подмићивање и себичност.

Сазнај више

Прочитај неколико једноставних биографија познатих личности, као што су Махатма Ганди или Наполеон Бонапарта. Они су познати по различитом понашању.

Активност

1. На којој од датих слика примећујеш неетичко понашање?
Објасни свој одговор.

слика 1

слика 2

2. Које неетичко понашање се јавља у причи о Пинокију?
Објасни.

3. Погледај слику на којој је приказано како деца разбијају вазу.

- А) Које неетичко понашање примећујеш код њих?
- Б) Како би требало да поступе да покажу етичко понашање?

4. Погледај слику. Разговарај са својим другом о томе како можете да спречите неетичко понашање.

5. Радите у паровима и прочитајте текстове. Одредите и запишите које неетичко понашање је приказано у свакој причи.

- А) Марко и Лука су другари. Марко тражи од Луке новац за сендвич, али га потроши на видео-игре. Када га Лука пита шта је урадио с новцем, Марко каже да га је потрошио на сендвич.
- Б) Тимко и Наташа раде заједно на пројекту. Тимко жели да буде главни и измислио је да је Наташа променила пројекат како би је оптужио. Његов циљ је био да се покаже као бољи од ње пред наставником и другарима.
- В) Алекс је дао новац Агнеси да не открије да је он разбио прозор на школи. Алекс мисли да ће тако заштитити своје име, али у ствари крши правила.
- Г) Тони је разбио прозор. Ема му каже да ће свима рећи да је он то урадио ако јој не да новац. Тони се осећа узнемирено, али јој на крају даје новац да избегне проблеме.

6. Прочитај примере, а затим их препиши у свеску. Означи да ли је приказано етичко понашање ☺ или неетичко понашање ☹.

- А) Ана је последња изашла из учионице. На поду је видела гумицу за брисање, узела је и сутрадан ставила на катедру код наставнице. Рекла је другарима да је гумицу нашла претходног дана у учионици.
- Б) Возећи бицикл, Никола је изгубио равнотежу и изгребао комшијин аутомобил. Не знајући да комшија има камере уперене према аутомобилу, стално је понављао: „Нисам ја.“

В) Док је пио воду са чесме у ходнику, Павел је испрскао под. Зејнеп је пролазила, оклизнула се на мокром поду, пала и повредила се. Павел никоме није рекао да је он поквасио под.

Г) Васко није урадио домаћи задатак. Знао је да Даријан жели његово ново пенкало. „Даћу ти пенкало ако ми дозволиш да препишем домаћи од тебе.“

Питања за проверу знања

1. Објасни шта је неетичко понашање и које последице може да има такво понашање.
2. Како се осећаш када неко није искрен и говори лажи о теби?
3. Како ћеш поступити ако видиш да неко лаже или узима туђе ствари без питања?
4. Да ли мислиш да лагање или уцењивање може да учини да се неко осећа лоше? Објасни свој одговор.
5. Замисли ситуацију у којој помажеш својим другарима да се понашају етички. Како би то изгледало?

ИСТИНОЉУБИВОСТ И ПОШТЕЊЕ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Зашто је важно да будемо поштени?
- Како би се осећао ако откријеш да те је неко слагао или украо нешто од тебе?

Истинољубивост значи да говориш истину и да чиниш добра дела, без лагања или варања.

Зашто је важно да будемо истинољубиви?

ИСТИНОЉУБИВОСТ

Праведност и истина су блиско повезане и често се користе заједно, јер имају слично значење.

У бајкама и пословицама, праведност и истина се често истичу као веома важне вредности.

Постоји пословица која каже: „Лаж има кратке ноге“, што значи да се истина увек сазна.

У свакодневном животу, када говоримо о „истини“, мислимо на то да ли је оно што кажемо тачно. Сви знамо да увек треба да говоримо истину и да не лажемо. Говорење истине је облик праведности, јер тиме показујемо поштовање према другим људима.

Истинољубивост је љубав према истини. Онај ко је истинољубив биће и праведан и поштен. Истинољубивост значи да кажемо оно што је тачно и да се понашамо у складу с тим, без страха да признамо истину, чак и када је тешко.

Прочитај и објасни шта значи
ПРАВЕДНОСТ = ИСТИНА = ДОБРО

ПОШТЕЊЕ

Како можеш да покажеш поштење у свакодневним ситуацијама?

Поштење је најбоље понашање – и према себи, и према другима, и према целом друштву. То је једна од најважнијих моралних вредности. Бити поштен значи да не покушавамо да сакријемо истину, да не изневеримо и да не преваримо друге људе.

Ако нађеш изгубљен новчаник и вратиш га власнику, то је пример поштења и праведности. Када продавац тачно измери производе и да тачан кусур, он гради поверење у заједници.

Део поштења је и оно што говоримо и како се понашамо према другима.

Поштење значи да будемо искрени и праведни у свим ситуацијама. Поштени људи не лажу, не краду и не манипулишу.

Како да препознамо непоштено понашање?

- Лаж – када не говоримо истину.
- Крађа – када узимамо нешто што нам не припада.
- Манипулација – када покушавамо да добијемо нешто користећи лаж или неправду.
- Избегавање одговорности – када не признајемо своје грешке.

Последице непоштења

- Када нисмо поштени, можемо изгубити поверење других људи.
- Лагање и крађа могу довести до озбиљних проблема у односима с другима.
- Поштени људи су више поштовани и цењени у друштву.

Запамти

- Поштење је основа за изградњу поверења и добрих односа са другима. Када смо поштени, показујемо да ценимо себе и друге.
- Поштење помаже да изградимо друштво у којем људи могу да се ослоне једни на друге.

Сазнај више

Прича о спортском поштењу

На једној трци 2012. године, кенијски атлетичар Абел Мутаи био је веома близу победе. Али, неколико метара пре циља, помислио је да је трка завршена и успорио. Иза њега је био шпански спортиста Иван Фернандез. Он је могао да га претигне и победи, али то није урадио. Уместо тога, показао је Мутаију да треба да настави и помогао му да заврши трку као прави победник.

Ова прича нас учи да су поштење и фер-плеј важнији од победе.

Активност

1. Ненад се играо лоптом у дневној соби и разбио прозор. Када се његови родитељи врате кући, тражиће објашњење.

Како треба да поступи Ненад?

- А) Рећи ће им да не зна како се то догодило.
Б) Рећи ће им искрено шта се тачно догодило.

2. Објасни пословицу:
„Ако коза лаже – рог не лаже.“

3. Игра „Покварена прича“

Поделите се у две групе. У свакој групи један ученик добија кратку причу која садржи информације које треба тачно да се запамте и пренесу даље. Ученик прича причу другом ученику, а затим се прича преноси од ува до ува међу ученицима. Последњи ученик причу изговара наглас. Затим се његова верзија упоређује са написаном верзијом приче.

Прича 1: Мајка се веома поноси својом ћерком Мајом. Маја има дугу коврцаву косу, мала уста из које зрачи осмех. Вредна је и одговорна. Њене наставнице је стално хвале.

Прича 2: На часу ликовног, ученици су цртали природу, а наставница је са одушевљењем разгледала њихове радове. Одједном, Марко је случајно просуо воду по свом цртежу, али уместо да се разочара, претворио је мрљу у прелепо језеро.

- А) Колико ће истинитих информација стићи до краја?
 - Б) Који су могући разлози за различите верзије исте приче?
 - В) Да ли можемо да нашкодимо некоме ако изменимо информације и створимо погрешну слику о целој ситуацији?
 - Г) Колико је важно да преносимо исте, истините информације, а не своју причу у свакодневном комуницирању?
4. Направите плакат са етичким вредностима. Нацртајте дрво и у срцима на гранама упишите етичке вредности. Окачите плакат на видно место у учионици да вас увек подсећа на добро понашање.

Питања за проверу знања

1. Шта је истинољубивост?
2. Која је једна од најважнијих моралних вредности?
3. Шта значи бити поштен?
4. Наведи један пример како можеш да изгубиш нечије поверење због непоштења.

ПРАВЕДНОСТ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Шта мислиш, како би се осећао када би се неко према теби понашао горе него према другима?
- Шта би урадио кад би се то десило?

Да бисмо имали добре односе са другим људима, важно је да разумемо шта значе праведност и неправедност.

Ако осетиш неправду, нема потребе да се светиш. Уместо тога, требало би да разговараш, тражиш решење и бориш се за праведност.

Праведност је важна етичка вредност. То значи да треба да се према свима понашамо фер и једнако.

Неправедност је повезана са нефер и неправилним понашањем.

Ако један ученик добије вишу оцену од другог, а да је није заслужио – то је неправда.

Праведност је веома важна за људе јер помаже у одржавању добрих међусобних односа у заједници. Праведни људи су поштовани у својој околини, али и у широј заједници.

Како да препознамо неправду?

- Када мислимо да нешто није правично.
- Када је неко тужан јер се према њему лоше поступа.
- Када правила не важе једнако за све.

Зашто се симбол ваге користи, да би представио правду или неправду?

Примери неправде:

у школи	у продавници	у породици
када су девојчице укључене у више активности, а дечааци нису.	када се неко гура у реду за касу и не чека као сви остали.	када једно дете добије много поклона, а друго не добије ништа

Шта можемо да урадимо да спречимо неправду?

- Да се понашамо праведно.
- Да кажемо када приметимо неправду (наставнику, родитељу, пријатељу).

Помози другима ако се према њима понашају неправедно.

Наведи примере неправде приказане у филмовима или цртаним филмовима.

Запамти

Бити праведан значи да се понашаш правично и равноправно према свима. Неправедност је повезана са нефер и неправедним понашањем. Праведност је веома важна за људе јер помаже да се одржавају добри међусобне односе у заједници. Када приметиш неправду, треба да покушаш да је исправиш и да будеш добар пример другима.

Сазнај више

У старогрчким митовима, Темида је била богиња правде. Људи су је замишљали као жену везаних очију, која у једној руци држи вагу, а у другој мач.

Вага показује да сваку одлуку треба донети праведно. Мач симболизује снагу спровођења правде. А везане очи да је слепа за све који стоје пред њом – за њу су сви једнаки.

Активност

1. Поделите се у групе. Нацртајте две контуре човека и назовите их „праведна особа“ и „неправедна особа“.

Затим прочитајте речи и изразе који описују праведну и неправедну особу и запишите их око одговарајуће контуре. Презентујте завршене задатке и водите дискусију.

- држи се свог обећања
- крши људска права
- непристрасно поступа према свима
- не сећа се добрих дела која су му учињена
- поштен
- чини добро
- добро се односи само према породици и пријатељима
- одаје тајне
- искрен
- испуњава своје обавезе
- лицемер
- поступа по правилима
- понижава друге

2. Пажљиво погледајте слике.

А) Како је правда постигнута на свакој слици?

Б) На којој слици је постигнута истинска правда за све?

Објасни своје мишљење.

слика 1

слика 2

3. Наставница је објавила да ће ове године председник одељенске заједнице бити Ана, јер је одлична ученица, редовно пише домаће задатке и веома је лепа.

А) Да ли је наставница поставила исправне критеријуме за избор председника одељенске заједнице? Објасни.

Б) Да ли наставница треба да изабере председника одељенске заједнице? Објасни.

В) Које особине треба да има ученик/ученица да би био кандидат за председника одељенске заједнице?

4. Замисли да си суперхерој који се бори за правду међу својим друговима.

А) Опиши своје моћи којима ћеш се борити против неправде.

Б) Како би саветовао своје другаре да увек буду праведни и да поступају праведно?

5. Поделите се у три групе. Свака група нека осмисли ситуацију у којој постоји неправда. Неправда треба да се реши на суђењу. Један представник из сваке групе биће судија, два ученика ће бити они између којих се догодила неправда, а остали из групе нека буду сведоци. Судија у свакој групи треба да пресуди правду! Чланови осталих група прате процес и дискутују о њему.

Питања за проверу знања

1. Зашто је важно да будемо поштени и праведни?

2. Како се осећа особа која је доживела неправду?

СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Шта мислиш, где деца уче како да се понашају са другом децом и одраслима?
- Да ли сви могу лако и једноставно да комуницирају са другима? Објасни свој одговор.

Прочитај текст. Да ли је Иван дечак који се лако дружи и учествује у дружењима са другом децом? Објасни свој одговор.

Иван се преселио у нову школу и осећао се усамљено. На одмору је седео сам, гледајући како се друга деца играју.

Једног дана, док је цртао у својој свесци, пришла му је Сара и радознано га упитала:

„Вау, прелепо црташ! Можеш ли ме научити?“

Иван се осмехнуо и показао јој како да нацрта слатко маче. Убрзо су му се придружила и друга деца, заинтересована за његове цртеже.

Социјализација је процес кроз који деца уче како да буду део друштва.

Помоћу **социјалних вештина** учимо да поштујемо правила, да разумемо шта је дозвољено, а шта није, и како да се понашамо са другима у складу са тим.

Социјализација се одвија од детињства, кроз младост, зрело доба, до старости.

Детињство је период када дете од породице учи основна правила понашања. Како одрастају, деца треба да науче како да се понашају у различитим ситуацијама.

Кроз **социјализацију** деца уче да се друже и постају добре **особе** и чланови друштва.

Запамти

- Социјализација је процес који се одвија током целог живота, кроз који људи уче основне вештине, знања и правила која су неопходна да би могли да функционишу као активни чланови друштва.
- Особа током живота, кроз многе активности, учи социјалне вештине. То га чини социјализованим – способним да разуме себе и друге и да живи у суживоту с њима.

Особине социјализованог детета

Пажљиво слуша, зна да комуницира, позитивно је, решава конфликти, стрпљиво је...

Особине несоцијализованог детета

Агресивно, неодговорно, себично, лако се узнемири, игнорише правила, лаже...

Активност

Провери своје социјалне вештине. Како ћеш одговорити да би разговор могао да се настави? Запиши у свеску. Доврши други део разговора, а затим га представи својим друговима из разреда.

- А) Нећеш веровати шта ми данас догодило...
- Б) Осећам се као да ме сви игноришу...
- В) Једва чекам да идемо у биоскоп...
- Г) Много сам тужан, сигурно ме нећеш разумети...

Питања за проверу знања

1. Шта је социјализација?
2. Када почиње социјализација?
3. Шта деца уче кроз социјализацију?

ДРУШТВЕНЕ НОРМЕ И ЊИХОВА УЛОГА

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Која правила поштујеш у учионици?
- Какво мишљење стичеш о особи која не поштује правила?

Људи, од кад живе у заједницама – друштвима, договорили су се шта ће сматрати исправним и пожељним понашањем, а шта неисправним и непожељним.

У ту сврху створили су правила названа **друштвене норме**, којима би се успоставили добри међуљудски односи и олакшао живот у заједници.

Друштвене норме показују шта људи сматрају прихватљивим, оно што одобравају да се ради.

Друштвене, или како се још називају – **социјалне норме**, су правила која су прихватили чланови заједнице, односно друштва.

Друштвене норме су се мењале током историје, у зависности од услова и потреба људи. Неке норме које данас постоје, нису постојале у прошлости.

На пример, раније женама није било дозвољено да гласају, да се баве свим професијама или да носе панталоне. Данас су та ограничења укинута у већини земаља.

Према постојећим друштвеним нормама, учимо како да се понашамо и очекујемо да се и други у заједници понашају на исти начин. Норме или правила прихватамо од најранијег узраста. Када се придржавамо норми, други нас прихватају и награђују. Када кршимо норме, можемо бити искључени или кажњени.

У процесу социјализације, понашање које је супротно друштвеним нормама наилази на негодовање других људи. На пример, гласно викање, лупање или чепркање по туђим стварима представља кршење друштвених норми и увек га осуђују чланови заједнице.

Запамти

- Норме су саставни део функционисања једног друштва. Оне нас усмеравају ка томе какво је понашање културно пожељно и прихватљиво.
- Норме се стварају у складу са вредностима у друштву. На пример, у македонском друштву доминирају вредности као што су: ненасиље, мир, једнакост, толеранција и слично.

Активност

- Одговори на питања. Објасни свој одговор. Наведи још један пример доброг одговора.
 - Како ћеш одговорити на питање постављено на часу?
 - Одговорићеш гласно пред друговима из одељења.
 - Попећеш се на столицу и одговорићеш на питање.
 - Подићи ћеш руку и чекаћеш да те наставник/наставница позове да одговориш.
 - Како ћеш прихватити критику?
 - Плакаћу.
 - Одговорићу мирним гласом: „У реду, хвала.“
 - Викаћу на особу која ме критикује.
 - Како ћеш некеме рећи да се не слажеш?
 - „Причаш глупости.“
 - „Немаш појма.“
 - „Мислим да није баш тако.“

2. Запиши у свеску која је последица сваког понашања. На пример 1)–Д).

Однесување	Последица
1) Вичеш на свог друга	А) Неко се осећа лепо
2) Питаш некога да ли се осећа добро	Б) Можеш научити много
3) Не срећујеш своје ствари	В) Игра се одвија без икаквих проблема
4) Пажљиво слушаш на часу	Г) Предмети се лако могу пронаћи
5) Поштујеш правила у некој игри	Д) Твој друг је тужан
6) Враћаш предмете на њихово место	Ђ) Неко други мора да срећује твоје ствари

Питања за проверу знања

1. Шта су друштвене норме или правила?
2. Када почињемо да прихватамо норме?
3. Која је улога друштвених норми?
4. Зашто људи поштују правила и обичаје, чак и када их нико не посматра?
5. Како друштвене норме помажу људима да се слажу и живе мирно заједно?
6. Наведи пример правила које није закон, а ипак га људи поштују. Зашто је то правило важно?
7. Шта би се догодило ако нико не би поштовао друштвене норме?
8. Понекад се друштвене норме разликују од места до места. Зашто мислиш да је то тако?

ЛИЧНОСТ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Да ли су сви људи исти?
- Шта мислиш, зашто имамо различита интересовања и жеље?

Сваки човек има своју **личност**. Неки људи су веома отворени и воле да буду стално окружени другим људима, док се други осећају пријатније када су сами.

Личност чине особине које нас чине посебним, јединственим и различитим једни од других.

Неки људи су веома креативни и воле да измишљају нове ствари, док други више воле да се придржавају правила и планова који већ постоје.

На формирање личности утичу: породица, школа, вршњаци и медији.

Свака особа има своје карактеристике које је чине јединственом личношћу.

Мелиса је **отворена** и **енергична** личност и често је у центру пажње. Ужива у упознавању нових људи и у прављењу нових ствари. Весела је и воли много да прича.

Александар **тиха** личност и често **размишља**. Воли да чита или да проводи време сам. Александар дубоко размишља пре него што проговори и више воли да слуша него да прича.

Јана је **креативна** и често **замишљена**. Она воли уметност, музику или смишљање нових ствари. Често размишља ван оквира и изненађује друге својом креативношћу.

Ведран је **љубазан** и **брижан**. Он се увек брине о другима. Помаже својим пријатељима и породици када им је потребно и ужива у томе да друге чини срећнима.

Запамти

- На основу особина личности, сви се понашамо другачије, мислимо, осећамо и имамо различите способности.
- Твоја личност може да расте и да се мења током времена. Породица, вршњаци, школа и медији утичу на овај развој.

Активност

1. Поделите се у групе. Одредите тип личности из наведених примера и разговарајте о њима. Пронађите у својој групи некога ко је сличан неком од примера!
 - А) У одељење је дошла Мирјана из Пробиштипа. Ана јој је одмах понудила своју помоћ и пријатељство.
 - Б) Енис је понудио помоћ Горану да превазиђе своје проблеме са математиком. Био је одсутан неколико дана и заиста је заостајао са градивом.
 - В) Мира је одлучила да пита Агнесу за савет. Она увек има времена да саслуша друге. Исто тако и много чита и сви мисле да „за све“ има решење.
 - Г) Када раде у групи, ученици много воле да буду у истој групи са Марком. Он увек црта најзанимљивије цртеже које уметну у постер.

2. Нацртај и попуни овакву мрежу у својој свесци.

3. Упореди своје особине са особинама свог друга/другарице. У свесци нацртај Венов дијаграм и запиши особине по којима се разликујете и оне које су вам заједничке.

Питања за проверу знања

1. Шта се подразумева под појмом личност?
2. Шта и ко има утицај на формирање личности?
3. Наведи примере различитих личности.

ФАКТОРИ СОЦИЈАЛИЗАЦИЈЕ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Шта утиче на формирање личности?
- Зашто се личност мења током социјализације?

Фактори социјализације су: породица, школа, пријатељи, вршњаци, медији.

Породица

Један од најважнијих **фактора** који утиче на социјализацију је породица. Родитељи су први људи од којих учимо. Они нас уче како да говоримо и да поштујемо основна правила – **норме** које су нам потребне да бисмо се уклопили у средину у којој живимо. Породица такође учи децу вредностима као што су љубазност, поштовање и честитост. Родитељи су пример деци како да се понашају код куће и у јавности.

- Шта мислиш, да ли су родитељи пример деци?
- Које вредности си научио/научила од породице?

Школа

Школа има велику улогу у социјализацији. У школи деца не уче само читање, писање и математику, већ и како да сарађују са другом децом. Они уче како да деле, поштују ред и решавају проблеме са другарима. Наставници помажу деци да разумеју шта се од њих очекује у учионици, и тако деца уче како да поштују норме у већим групама. Школа је такође место где деца уче о различитим културама и начинима живота, што им помаже да боље разумеју свет око себе.

- Да ли у школи постоје правила понашања? Наведи нека од њих.
- Које вредности учиш у школи?

Пријатељи и вршњаци

Пријатељи и вршњаци су још један важан фактор социјализације. Како деца одрастају, почињу да проводе више времена са својим пријатељима. Та пријатељста им помажу да науче како да комуницирају и да разумеју различита мишљења. Понекад пријатељи међусобно утичу једни на друге, учећи се новим понашањима и начинима размишљања. Добри пријатељи помажу једни другима да донесу добре одлуке. Али, понекад притисак вршњака може да наведе децу да ураде нешто што не би требало.

- Да ли ти твоји пријатељи помажу да научиш како да се лепо понашаш? Наведи пример.
- Да ли си некада осетио/осетила да те неки од твојих другова наводи на негативно понашање?

Медији

На крају, медији су још један снажан фактор у процесу социјализације. Деца гледају телевизијске емисије, филмове и играју видео-игре, а ови медији могу да их науче различитим стиливима живота, вредностима и понашањима. Понекад медији нуде добре примере, а понекад могу да понуде нешто што није исправно или корисно. Родитељи и наставници могу да усмере децу да разумеју шта гледају у медијима и да им помогну да доносе мудре изборе.

- Да ли медији увек дају добре примере?
- Наведи какав негативан утицај медији могу да имају.

Запамти

- Социјализација је важан процес који помаже деци да постану део друштва. Родитељи, породица, школа, вршњаци и медији утичу на овај процес на различите начине. Ови утицаји уче децу како да се понашају са другима, да разумеју свет и да пронађу своје место у њему.
- Фактори социјализације не утичу увек позитивно на формирање личности.

Активност

Поделите се у групе од по 5 ученика и играјте игру. Свака група у нацртаном кругу уписује четири фактора социјализације. На другом листу, у четири угла, уписују се исти фактори социјализације и оставља простор за уписивање позитивних и негативних утицаја. Сваки ученик из групе, затворених очију, бира један од фактора уписаних у кругу. Ученик записује један позитиван и један негативан утицај тог фактора.

ПОРОДИЦА Позитиван утицај	ШКОЛА Позитиван утицај
Негативан утицај	Негативан утицај
ПРИЈАТЕЉИ И ВРШЊАЦИ Позитиван утицај	МЕДИЈИ Позитиван утицај
Негативан утицај	Негативан утицај

Питања за проверу знања

1. Који су фактори социјализације?
2. Како утиче породица на социјализацију детета?
3. На који начин се деца социјализују у школи?
4. Да ли пријатељи увек имају позитиван утицај на развој личности? Објасни.
5. У свеску запиши садржаје из медија који имају позитиван и негативан утицај на развој личности. Препиши и допуни табелу.

Позитиван утицај	Негативан утицај
Едукативне игре	Видео-садржаји неприкладни узрасту

ПРИПАДНОСТ ГРУПАМА И ФОРМИРАЊЕ ЛИЧНОГ ИДЕНТИТЕТА

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Да ли си некада био/била део неке групе?
- Зашто људи желе да буду део групе?

Напиши на листу папира три групе којима припадаш (породица, пријатељи, спортски тим, школа итд.). Затим подели свој одговор са другом из клупе и разговарај о својим осећањима која произилазе из припадности тим групама.

Човек не може да живи и да се развија као личност у потпуној изолацији, па се зато повезује са другим људима. Сви ми имамо потребу да припадамо групи, да се дружимо и да будемо заједно са другим људима. Свакодневно проводимо време у одређеним групама. Наше време проводимо:

у парку

у школском дворишту

у школи

са породицом

са пријатељима

Добра група нас подржава, помаже нам да растемо и да постанемо бољи људи.

- Може ли неко може истовремено да припада у више група? Објасни.
- Размисли и наведи које су групе важне у твом животу.

Сваки човек припада различитим групама – породици, школи, пријатељима, спортским клубовима, као и културним или верским заједницама. У школи, ученици припадају свом одељењу, али могу бити и део других група као што су драмска секција, спортски тим, хор или ђачки савет.

Један од главних разлога за формирање група је обављање одређене активности. У групи се игра, помаже, размењују се информације, мисли, идеје и осећања, али се и дружи.

Примери група:

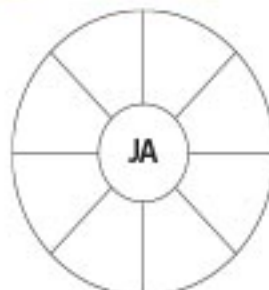
- Породица – Чланови деле блиску везу и живе заједно.
- Спортски тим – Играчи који сарађују како би победили на такмичењима.
- Одељење – Ученици који заједно уче.
- Школски клуб – Чланови деле заједничка интересовања.
- Група пријатеља – Пријатељи који желе да проводе време заједно.
- Општина – Људи који живе у истој локалној заједници и деле заједничке услуге и правила.
- Држава – Грађани који припадају истој земљи, деле законе, културу и национални идентитет.

Сваки човек има свој **идентитет** – то значи да је свако од нас посебан и другачији од других. Наш идентитет се гради кроз искуства која имамо, ствари које волимо, начин на који размишљамо и људе којима се окружујемо. Један од најважнијих начина обликовања идентитета је управо припадност различитим групама.

Оно што мене чини посебним, другачијим од других, оно што чини моје „ја“ то је мој идентитет. Он се формирао од мог рођења и развија се као што растем, односно током мог живота.

Погледај Ларин круг идентитета и направи свој. У свако поље круга запиши оно што те чини посебном личношћу: жеље, хобије, шта знаш да радиш, књиге које читаш, твоју породицу, твој дом, твоје омиљене предмете, твоју омиљену музику и слично.

Припадност овим групама има велики утицај на то ко смо, шта желимо и како се осећамо према другима. Ове групе нам помажу да се дружимо, учимо нове ствари, осећамо се прихваћено, развијамо своје навике и градимо своје вредности.

Оне утичу на наше понашање и начин на који размишљамо.

Кроз групе:

- Учимо о сарадњи – разумемо како да радимо заједно и како да се договарамо.
- Развијамо вредности – као што су искреност, праведност и поштовање.
- Постајемо бољи у комуникацији – учимо како да разговарамо са другима и разумемо њихова мишљења.

Требало би да будемо опрезни да не урадимо нешто неприхватљиво само зато што то група захтева. Важно је да бирамо пријатеље и групе које нас подржавају и помажу нам да будемо добри људи.

Одговори на питања у својој свесци:

- Да ли си научио/научила нешто ново од неке своје групе?
- Како ти је група помогла у одређеној ситуацији?
- Размотри групе које следе и анализирај какав утицај имају на формирање идентитета.

Породица

Док породица припрема традиционална јела за викенд Мила помаже у кухињи. Учи рецепте од своје баке и ужива у заједничким ручковима. Временом почиње да воли кување и схвата колико је важно неговати породичне обичаје.

Спортски тим

Азур тренира кошарку са својим другарима. Кроз тренинге учи како да игра фер, да ради у тиму и да не одустаје лако. Када наиђе на потешкоће у школи или у свакодневном животу, зна да уз труд и подршку других може да их превазиђе.

Школа и пријатељства

Ајше много воли да проводи слободно време са својим друговима из разреда. Сви уживају у слушању музике и учењу нових плесова. Временом, иако је била стидљива, Ајше се охрабрила, почела да наступа пред другима и учи нове плесове. Схватила је да дељење истих интересовања јача њихово пријатељство.

Еколошки клуб

Дарко је члан школског еколошког клуба. Он и његови другови саде дрвеће и сакупљају отпад како би природа остала чиста. Кроз ове активности, Дарко учи да свако може помоћи у заштити планете и да мала добра дела имају велико значење.

Хуманитарна акција

Јована учествује у хуманитарној акцији са својим школским друговима. Они прикупљају одећу и школски прибор за децу којима је потребна помоћ. Јована је схватила колико је важно бити добар према другима и да чак и мале ствари могу неке донети срећу.

У породици учимо о поштовању и помагању, у школи стичемо знања и правила, а са пријатељима делимо искуства и заједничка интересовања.

Запамти

- Друштвена група је група људи који имају нешто заједничко, као што су интересовања, правила, навике или циљеви. Чланови групе се међусобно помажу, сарађују и деле искуства. Групе могу бити мале, као што су пријатељи у школи, или веће, као што су спортски тим или школска секција.
- Важно је бити део група које ће нас не само учинити срећнима, већ ће нас научити и важним вредностима, као што су поштовање, толеранција и међусобна помоћ.

Активност

1. Игра: „Група у акцији“. Поделите се у мале групе (4–5 ученика). Изаберите један од доле наведених сценарија. Затим припремите кратку драматизацију у којој ћете показати како група може да помогне или како може негативно да утиче на понашање чланова. Примери сценарија:

А) Спортски тим који се међусобно подржава

На кошаркашкој утакмици, Марков тим губи са неколико поена разлике. Он је направио неколико грешака и осећа да је разочарао саиграче. Уместо да га критикују, саиграчи му прилазе, пружају подршку и охрабрују га да настави да игра са самопоуздањем. Подсећају га да победа није најважнија – већ тимски рад и труд.

Б) Пријатељска група која подстиче солидарност

У Алејнином одељењу, ученица Тамара, се разболела и не може да иде у школу неколико недеља. Њени пријатељи су одлучили да је редовно посећују, доносе белешке са часова и помажу да не заостане у учењу.

В) Група пријатеља који наговарају члана да уради нешто погрешно

Давид пролази поред продавнице са групом пријатеља. Један од њих предлаже да узму по један чоколадни десерт али да их не плате. Давид оклева, али група почиње да га наговара, говорећи да је то „само ситница“ и да „прави пријатељи све раде заједно“. Давид се осећа притиснут и мора да одлучи да ли ће се супротставити или попустити.

Г) Дискусија:

- Како се осећаш као део групе?
- Шта ти је било најлакше, а шта најтеже у групном раду?
- Да ли си некада под притиском урадио нешто што ниси желео?
- Како би поступио да си на Давидовом месту?

2. Напиши састав о једној од група којој припадаш и како она утиче на тебе (на твој идентитет). Запиши које вредности си научио/научила кроз ту групу.
3. Направи постер или презентацију за једну групу којој припадаш, опиши позитивне вредности које си научио/научила и како је та група утицала на твој идентитет.

4. Погледај основне карактеристике сваке групе и утврди која је највећа.

Група има заједнички циљ или намеру.	Заједнички идентитет или особине.	Комуникација и интеракција.
Пример: Чланови фудбалског тима имају заједнички циљ – да постану најбољи и освоје прво место на турниру.	Пример: Ученици из истог одељења уче исте предмете. Повезују их заједничка интересовања и циљеви у учењу.	Пример: Позоришна група која заједно увежбава представу. Чланови групе се редовно састају, разговарају и сарађују.

Правила или норме.	Осећај припадности – Чланови осећају да су део групе.
Пример: Школски клуб који се састаје сваког понедељка. У клубу постоје правила о томе како чланови треба да се понашају.	Пример: Чланови музичког бенда се осећају повезано јер деле исту страст према музици и заједно стварају уметност.

Питања за проверу знања

1. Шта су друштвене групе?
2. Којој групи ти припадаш? Како ти помаже та група да научиш нове ствари?
3. Шта је заједничко свим друштвеним групама?
4. Шта би се догодило ако не припадаш ниједној групи?
5. Замисли да си вођа нове групе. Која правила би поставио/поставила за све чланове групе? Зашто?

НАЦИОНАЛНА И ЕТНИЧКА ПРИПАДНОСТ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Шта значи припадати једној држави?
- Ком народу припадаш?
- Да ли припадност држави значи и припадност истом народу?

„Карта мог идентитета“

Нацртај мали симбол који повезујеш са својом државом или етничком припадношћу (заставу, празнични симбол, традиционалну одећу и.т.д.)

Подели своју „карту идентитета“ са друговима из школе. Зашто си нацртао/нацртала управо тај симбол? Који симбол најбоље представља твоју етничку припадност? Које друге празнике славите у твојој породици?

Национална и етничка припадност су важни делови нашег идентитета.

Иако национални и етнички идентитет могу бити повезани, постоје разлике међу њима.

Национална или државна припадност је веза коју имамо са државом у којој живимо или којој припадамо. Она се односи на то како се људи идентификују са својом земљом и њеном историјом, културом и вредностима.

Национални идентитет се огледа кроз понос који осећамо према сопственој држави, кроз њене симболе, као и кроз заједничке елементе који повезују све грађане те државе.

Током Светског првенства у фудбалу, гледање утакмица и навијање за своју земљу јача национални идентитет, јер се осећамо поносно на своју државу и своје спортисте.

Ако је неко држављанин С. Македоније, он припада македонској нацији, без обзира на своје етничко порекло. То значи да је грађанин државе С. Македоније, што подразумева одређена права и обавезе у тој земљи, као што су право гласа, коришћење докумената које издаје држава и слично.

Етничка припадност се односи на групу људи који имају заједничке културне карактеристике, као што су језик, обичаји, вера, историја и друге традиције.

Етничка припадност може бити различита од националне, јер не морају сви људи у једној држави да имају исту етничку припадност.

У једној држави могу живети различите етничке групе које се разликују по језику, култури и историји.

Свака етничка група има своје обичаје и начине прославе празника.

Које обичаје негујете у својој породици?

У Северној Македонији, поред Македонаца, живе и Албанци, Турци, Власи, Бошњаци и друге етничке групе. Сваки од ових народа има свој језик, традицију и културу, али сви су држављани С. Македоније и припадају македонској нацији, иако су различитих етничких припадности.

Традиционалне македонске ношње и игре

Традиционална
турска ношња и игра

Традиционална
влашка ношња и игра

Традиционална албанска
ношња и инструменти

Традиционална јела у С. Македонији

Национална припадност односи се на државу којој припадаш, док се етничка припадност односи на твоје порекло, традицију, језик и културу. То значи да је могуће да неко припада одређеној држави, али да има етничко порекло из друге групе.

Запамти

Национална припадност одређује државу у којој живимо и у којој имамо права и обавезе, док се етничка припадност односи на нашу културу, језик и историју, који могу бити различити од државне припадности.

Активност

1. Препиши и допуни реченице:

Моје име је...

Ја живим у држави...

Језик који говоримо код куће је...

Празник који славим са својом породицом је...

2. Поделите се у 4 групе. Свака група треба да направи презентацију на задату тему. Групе представљају своје другове из разреда.

Група 1: Језик којим говоре различите етничке групе у Р.С.М.

Група 2: Традиционална јела различитих етничких група у Р.С.М.

Група 3: Традиционална музика различитих етничких група у Р.С.М.

Група 4: Религија различитих етничких група у Р.С.М.

По завршетку презентације, можете заједно да направите цвеће за сваку етничку групу и да га поставите на огласну таблу у учионици.

3. На листу папира нацртај заставу државе Републике Северне Македоније. На полеђини напиши зашто се осећаш поносно што си грађанин те државе (на пример: мултиетнички карактер, природне лепоте, заједничке особине као што су гостољубивост, солидарност и.т.д.)

Подели своје изјаве са школским друговима.

Питања за проверу знања

1. Шта представља национална припадност?
2. Које етничке групе су заступљене у Р.С. Македонији?
3. Објасни разлику између националне и етничке припадности.
4. Зашто људи могу имати различиту етничку припадност у истој држави?
5. Осмисли симбол или слоган који представља мултиетничку припадност једне државе.

УЛОГА ГРАЂАНА И ПОШТОВАЊЕ СОПСТВЕНЕ ДРЖАВЕ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Шта би се десило ако нико не поштује законе?
- Како би изгледао наш свакодневни живот када не би било правила?

Држава поштује своје грађане (на пример: пружа им образовање, лечење, могућност говорења матерњим језиком, могућност запослења, струју и воду).

Али, грађани су исто тако веома важни за државу.

Када говоримо о припадности држави, то значи да свако од нас има значајну улогу – да поштује правила и доприноси развоју своје земље. Али, како можемо то да остваримо?

„Није увек исто бити добар човек и добар грађанин.“

Аристотел

Како можемо да покажемо поштовање према нашој држави?

Поштовање закона

Јавни ред и мир су важни за хармонично и безбедно друштво.

У многим градовима постоје правила која забрањују гласну музику у касним вечерњим сатима. То омогућава људима да се одморе и имају миран сан.

Такође, постоје строги закони који забрањују бацање отпада на јавним местима – они који их прекрше могу бити новчано кажњени.

Поштовање симбола државе

Застава, химна и грб су симболи Р.С. Македоније. Поштовање ових симбола значи поштовање историје и вредности државе.

Током интонирања химне на званичним догађајима, присутни стоје у знак поштовања.

Помоћ у заједници

Помоћ у заједници не значи само бригу о животној средини, већ и подршку људима око нас. Постоје групе младих волонтера који помажу старијим особама. Неке наше школе имају пројекте у оквиру којих ученици посећују домове за старе особе и разговарају са пензионерима, што у великој мери доприноси њиховом добром расположењу.

Којим активностима се може помоћи људима у твојој заједници?

Образовање и култура

Образовање је веома важно за развој личности и очување нашег културног наслеђа. Када учимо о уметности, песмама и обичајима наших предака, ми показујемо поштовање према традицији наше државе.

Запамти

Поштовање државе значи активно учешће и бригу о заједници, природи и свим људима око нас. Када поштујемо своју државу, ми помажемо да изградимо боље место за живот за све.

Активност

Поделите се у две групе и поделите таблу на два једнака дела. На врху једног дела напишите:

„Држава поштује своје грађане ако им обезбеди:“, а на другом делу: „Грађани поштују своју државу тако што:“

- А) Записујте речи које одговарају написаном. Речи које се понављају у оба дела означите звездицом *
- Б) Разговарајте о значењу написаних речи у свакодневном животу
- В) Шта значе речи које се понављају у оба дела? Објасните.

Питања за проверу знања

1. Да ли је могуће и шта би се догодило ако сваки човек сам изабере које законе и правила ће поштовати? Објасни свој одговор.
2. Наведи примере поштовања према држави кроз помоћ у заједници!
3. Како утиче образовање на стварање свесних и савесних грађана?
4. Објасни како сваки од нас може да помогне у побољшању одговорног понашања и поштовању према држави!

ЉУДСКЕ ПОТРЕБЕ И ЉУДСКА ПРАВА

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Зашто су нам потребни храна, одећа и саобраћајни знаци
- Када смо болесни, коме треба да се обратимо
- Шта сваки запослени треба да добије на крају месеца за свој труд

Људске потребе су основне ствари које су нам неопходне да бисмо живели, расли и били здрави и срећни.

Ове потребе могу бити физичке (као што су храна, вода, дом и здравствена нега), емоционалне (као што су љубав, подршка и поштовање), и социјалне (као што су пријатељства и припадност заједници).

чист ваздух

образовање

здрава храна

здравствена заштита

сопствена соба

рачунар

бицикл

цепарац

Потребе су обично ствари без којих није могућ опстанак, развој и напредак у друштву и из тих потреба произилазе људска права.

Људска права су правила која држава мора да поштује и штити у односима са грађанима. Та права се не стичу, већ их свако људско биће има од момента рођења.

Имам право слободно да говорим и да изражавам своје идеје и мишљења.

Потребе сваког човека су повезане са његовим правима.

Људска права су основна права која сваки човек има само зато што је човек, без обзира на то где живимо, каква је боја наше коже, вера или пол.

Права штите наше потребе и обезбеђују да свако има једнаке могућности за живот. Она су створена да нам помогну да будемо слободни, да живимо у миру и да се развијамо.

право на живот

право на слободу

право на образовање

право на здравствену заштиту

Право на живот је основно људско право које произилази из наше потребе да преживимо. Без безбедности и услова за живот, не бисмо могли да опстанемо. Ово право нам обезбеђује заштиту од насиља и опасности, тако да можемо да се развијамо у сигурном окружењу.

Право на образовање произилази из потребе сваког човека да учи, да се развија и напредује у животу. Без образовања, не бисмо имали знања и вештине које нам помажу да доносимо боље одлуке и учествујемо у друштву као активни чланови. Ово право је кључно за лични и друштвени развој.

Право на слободу значи да сваки човек има право да живи слободно, без неправедног затварања или ограничавања. Нико не сме бити присиљен на рад против своје воље, нити му сме бити забрањен говори или слободно кретање. Ово право је заштићено међународним законима и кључно је за праведно и демократско друштво.

Право на здравствену заштиту повезано је са потребом сваког човека да брине о свом телу и свом добру. Без приступа здравственој заштити, људи не могу да живе дуг и здрав живот. Ово право обезбеђује да имамо приступ лековима, болницама и здравственој нези, што је неопходно за наш опстанак и развој.

Запамти

Основна људска права створена су да задовоље основне потребе људи за опстанком, развојем и напретком. Она нису само права већ и потребе које нам омогућавају да живимо у достојанственим условима и да напредујемо као појединци и као друштво. Гарантовањем ових права, свет може постати боље место за све.

Сазнај више

Истражуј прекршаје људских права у прошлости.

Активност

1. Поделите се у групе и нацртајте или напишите двадесет картица према својим потребама и жељама (храна, рачунар, чиста вода, тротинет, телефон, књига, чисти ваздух, дом, здравствена заштита...) и исеците их.

Када картице буду спремне, одвојите седам картица којих бисте могли да се одрекнете уколико морате и ставите их у претходно припремљену кутију. Затим се одрекните од још седам картица и ставите и њих у кутију.

Свака група налепи преостале картице на папир и представља их осталима.

Након презентације разговарајте о следећим питањима:

- А) Које ствари вам је било лакше да склоните, а које теже? Зашто?
- Б) Шта је разлика између потреба и жеља?
- В) Које ствари које сте написали на картицама су ваше потребе, а које ваше жеље? Како то знате?
- Г) Зашто је важно да правимо разлику између потреба и жеља? Како то утиче на наша права?
- Д) Како су потребе повезане са правима људи? Да ли сви људи треба да имају иста права за задовољавање својих потреба?
- Ђ) Шта се дешава ако основне потребе људи у друштву нису задовољене?

Е) Које активности би друштво требало да предузме како би биле задовољене потребе свих грађана? Да ли ће на тај начин друштво напредовати? Објасни свој одговор.

Ж) Да ли постоје случајеви када жеље могу постати потребе? Наведи пример.

2. Рад у паровима. Замислите да се налазите у ситуацији у којој немате приступ: чистој води, образовању или медицинској помоћи. Запишите и илустрирајте какав би био ваш живот уколико не бисте имали ове основне потребе и права. Које би биле последице по ваш лични живот као и по целокупно друштво?

Група 1: „Живот без чисте воде“

Група 2: „Живот без образовања“

Група 3: „Живот без медицинске помоћи“

Презентујте своје резултате пред одељењем.

Питања за проверу знања

1. Шта су људске потребе, а шта људска права?
2. Од ког узраста особа стиче људска права?
3. Наведи примере људских права!
4. Објасни право на живот!
5. Која потреба се остварује правом на образовање?
6. Шта би се десило ако би било угрожено право на здравље некој особи? Размисли о могућим последицама! Предложи решење!

УНИВЕРЗАЛНА ДЕКЛАРАЦИЈА О ЉУДСКИМ ПРАВИМА

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Да ли су твоја права некада била прекршена? Како?

Када говоримо о људским правима, важно је да знамо да она припадају свима.

Свако стиче ова права од самог рођења.

У прошлости нису постојала права која су важила подједнако за све људе. Ипак, постојале су идеје о слободи, равноправности и слободног изражавања.

У античко доба, многи филозофи су размишљали и писали о слободи и ропству, о правичности и једнакости. У тим временима, многа друштва су била различита од данашњих и често дискриминаторна. Људи који су били робови нису имали никаква права.

Људска права су први пут међународно призната након Другог светског рата.

У току Другог светског рата, људска права била су веома угрожена. У том периоду, многи невини људи били су убијени или прогањани само зато што су били другачији.

У тим немирним временима прекршена су сва правила која говоре о томе како људе треба третирати с поштовањем.

На крају Другог светског рата, 1945. године, основана је организација под називом Уједињене нације. Ова организација настала је с циљем да се спрече неправде и да се створи свету којем ће сви људи живети у миру и уз поштовање права других.

ОУН — Организација Уједињених нација је међународна организација чији је циљ очување светског мира и спровођење људских права у земљама широм света

Сви људи имају
једнака права

Иако је пут до успостављања људских права био дуг, током времена сви људи су добили право да буду једнаки пред законом, без обзира на свој статус.

Године 1948. донет је веома важан документ који се односи на људска права.

Тај документ се зове **Универзална декларација о људским правима**, и усвојен је од стране Скупштине Уједињених нација.

Енглеска верзија
Универзалне
декларације о људским
правима

Универзална декларација о људским правима је важан документ којим се гарантују основна права за све људе у свету.

Садржи 30 чланова којима су регулисана права свих људи, без обзира на то којој нацији, вери, боји коже или узрасту припадају. Ово је основа за многе важне законе који штите права људи. Универзална декларација о људским правима усвојена је 10. децембра 1948. године, у Паризу, Француска.

Универзалном декларацијом о људским правима се наглашава да:

Сви људи се рађају
слободни и једнаки.

Свака особа има право на
живот, слободу и безбедност.

Нико не сме да буде
дискриминисан.

Свако има право на образовање,
здравствену заштиту и правичну
плату.

Декларација нам помаже да разумемо да све људе треба третирати с поштовањем и достојанством. То значи да сваки човек има право на образовање, здравље и безбедност, и да не смемо дозволити да будемо неправедни према другима. Ова декларација промовише идеју да сви треба да будемо једнаки и да живимо у свету у којем владају мир, сарадња и поштовање права свих људи.

Запамти

Универзална декларација о људским правима је један од најважнијих докумената у историји. Године 1948. Скупштина Уједињених нација усвојила је Универзалну декларацију о људским правима, којом су загарантована важна права, као што су право на живот, слободу и једнакост. Ова декларација помаже да се сви људи третирају с поштовањем и да не постоји дискриминација.

Сазнај више

Истражи документе о људским правима који су донети пре Универзалне декларације о људским правима.

Активност

1. Поделите се у групе. Пронађите на интернету документ Универзалне декларације о људским правима. Изаберите једно право и направите презентацију којом ћете објаснити то људско право и начин његове заштите.
2. Поделите се у три групе и направите постер о заштити људских права:
 - Група 1: Постер о слободи – слободи изражавања, мишљења, савести, религија, удруживања, искуства, праведног суђења, учешћа у управљању заједничким пословима и вођењу државе, кретању и сл.
 - Група 2: Постер о једнакости – економској, социјалној и културним правима, образовању и сл.
 - Група 3: Постер о солидарности – миру, здравој животној средини, пружању хуманитарне помоћи, значају науке и сл.

Питања за проверу знања

1. Зашто је важно да сви људи имају једнака права?
2. Шта ти можеш да урадиш да би поштовао и заштитио права других?
3. Која права су теби најважнија и зашто?

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ ЉУДСКИХ ПРАВА

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Да ли можеш да се сетиш ситуације у којој је неко био неправедно третиран?
- Шта можеш да урадиш ако видиш да је неко дискриминисан?
- Како разумеш исказ: „Сви људи имају одређена права која морају бити поштована. Ова права важе за све, без обзира на то ко си или одакле долазиш.“

Људска права су иста за све.

Људска права су основа на којој се граде правда и једнакост у друштву. Четири основна принципа људских права су:

Универзалност

Принцип универзалности значи да људска права важе за све људе, без обзира на то где живе или којем народу припадају.

Свако има право да буде слободан. Људска права важе свуда и за свакога. Дете које живи у Африци има исто право на образовање као и дете које живи у Европи.

Неотуђивост

Овај принцип значи да се људска права не могу одузети. Свако има право на живот, слободу и безбедност.

Свако дете има право на живот. То право не може бити одузето, ни од родитеља ни од државе. На пример, дете у болници има право да добије лечење, без обзира на своје богатство или порекло.

Једнакост

Свако има право на једнаке могућности и третман. Без обзира на пол, расу или етничку припадност, сви имају право на образовање, запослење и поштовање.

Ако девојчица и дечак имају исте амбиције и таленте, треба да имају једнаке могућности за образовање. И девојчице и дечаци имају право да се баве спортом и да уче.

Како да препознамо дискриминацију?

Дискриминација је када је неко неправедно третиран због свог пола, боје коже, религије, језика, националности или неке друге карактеристике. Овакво нешто се може догодити у школи, на послу, у јавним просторима или у свакодневном животу.

Пример дискриминације:

Наставница даје домаћи задатак само ученицима са плавим очима. То није праведно, јер сви ученици треба да имају исте обавезе и могућности.

Недискриминација значи да нико не сме бити третиран другачије само зато што је различит. Не треба да будемо дискриминисани због изгледа, језика који говоримо, вероисповести или неке друге карактеристике.

- Ако неко није укључен у неку активност само зато што је друге расе или вере, то је неправда.
- Ако је неко другачијег изгледа или порекла, не треба да буде искључен из школске игре. Сви имају право да буду део групе.

Запамти

- Људска права значе да сви људи треба да буду третираны с поштовањем и равноправно.
- Принципи универзалности, неутуђивости, једнакости и недискриминације су основе на којима се гради свет у коме живимо.

Активност

1. Наведите примере из историје или савременог света када је некоме било ускраћено право на живот или слободу. Како да то спречимо?
2. Поделите се у четири групе. Свака група треба да прочита кратку причу и извуче поуку из ње. Представите своје закључке пред друговима из разреда и разговарајте о поукама.

Група 1:

Туђе ципеле

Ана сваки дан носи скупе и блиставе ципеле, а њен друг Петар носи обичне и изношене. Деца из школе хвале Ану, а исмевају Петра.

Једног дана, наставница је рекла:

– Хајде да направимо један експеримент – нека свако обује ципеле свог друга.

Ана је одмах осетила како су старе ципеле тесне и неудобне. Петар је први пут осетио шта значи носити лепе ципеле.

– Сада разумете, зар не? – рече наставница...

Група 2:

Магични орах

У шуми су животиње нашле магични орах који испуњава жеље. Свака је орах желела само за себе. Али, мали зечић Зоки је рекао:

– Хајде да пожелимо нешто што ће користити свима!

Гладна мечка предложи храну за све. Мала корњача предложи топлу зиму. Сова предложи знање за све животиње.

Орах се отворио и подарио им све што су пожелели. Животиње су схватиле...

Група 3:

Различите боје, исто срце

У једном далеком краљевству живели су људи са различитим бојама коже – црвеном, плавом, жутом и зеленом. Свако од њих мислио је да је његова боја најбоља и нису желели да се друже са људима друге боје.

Али једног дана појавила се мистериозна болест. Људи у краљевству покушали су да се изборе, али безуспешно. Тада је једна мудра девојчица рекла:

– Хајде да замолимо друге људе за помоћ!

Сви су се укључили својим идејама, предлозима и активностима, и успели да победе болест. Тада су сви схватили...

Група 4:

Различити, али исти

У школи, нови дечак Кристофер није добро говорио језик остале деце. Неки су му се подсмевали, али Ана, која је волела да чита књиге, решила је да му помогне.

Називала је предмете тачним именима, исправљала га у говору и писању.

Након неког времена, Кристофер је научио језик и почео да им прича приче из своје земље. Деца су схватила...

3. Играјте игру: „Не дискриминишемо!“. Седите у круг и по редоследу седења, сваки ученик нека наведе пример дискриминације. Остали у групи треба да предложе начин како да се та ситуација превазиђе.
4. Организујте пројекат под мотом: „Нека буде сунца за сву децу“.
 - А) Напишите поруке о једнакости и поставите их у холу школе.
 - Б) Направите флајере на тему једнакости и поделите их запосленима у школи.
 - В) Уз помоћ наставника припремите заједничку представу или организујте хуманитарну акцију да би помогли деци из рањивих група.

Питања за проверу знања

1. Која су четири основна принципа људских права?
2. Објасни принцип универзалности.
3. Објасни принцип једнакости.
4. Објасни конкретним примерима шта значи недискриминација.

БОРБА ПРОТИВ ДИСКРИМИНАЦИЈЕ: РОЗА ЛУКСЕМБУРГ И МАРТИН ЛУТЕР КИНГ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Шта је дискриминација?
- Наведи пример дискриминације из свакодневног живота.

У току историје, многа људска права су била кршена. Ипак, постојали су људи који су својим делима покушавали да промене правила и успели да се изборе за равноправност свих људи. Њихове приче нам показују како један човек може да уради нешто значајно за цео свет.

Жене нису биле равноправне са мушкарцима. У прошлости, жене су често добијале мању плату од мушкараца. Због тих неправди, појавили су се људи који су се борили за једнака права жена.

Једна од њих је Роза Луксембург.

Роза Луксембург је рођена 5. марта 1871. године у јеврејској породици у Пољској. Она је била храбра жена која се борила за права жена. Веровала је да сви људи, без обзира да ли су мушкарци или жене, треба да имају исте могућности. Залагала се за право жена да уче, раде и учествују у политици. Њена борба је инспирисала многе жене да се боре за своја права.

У неким деловима САД-а постојали су закони који су раздвајали људе по боји коже, а Афроамериканци су били присиљени да се суоче са озбиљним неправдама. У то време, нису смели да седе на истим местима у аутобусима као белци.

Мартин Лутер Кинг је био човек који је веровао у мирну борбу за једнакост Афроамериканаца у САД-у. Веровао је да сви људи, без обзира на боју коже, треба да буду третирани с поштовањем и једнако.

Његов најпознатији говор „Имам сан“, био је изречен као порука мира и једнакости, а његове идеје о једнакости не само да су промениле Америку, већ су утицале и на цео свет.

Запамти

- Препознавање и спречавање дискриминације је основа за изградњу друштва у којем свака особа има право да буде третирана с поштовањем и достојанством.
- Роза Луксембург и Мартин Лутер Кинг нам показују да чак и мали кораци и храбра дела једне особе могу променити свет и учинити да се сви људи осете подједнако важнима.

Активност

1. Поделите се у две групе. Прва група треба да припреми презентацију о животу и делу Розе Луксембург. На крају, презентујте своје мишљење о неправди према женама и њиховој борби за равноправност.

Друга група треба да припреми презентацију о животу и делу Мартина Лутера Кинга. На крају, треба да издвоје један део из његовог говора „Имам сан“ и да изнесу своје мишљење о његовој идеји равноправности и борби за једнакост међу људима.

2. Играјте игру „У ципелама другог“. Стави се у улогу – када бих могао да спречим дискриминацију?

А) Да сам ја полицајац...

Г) Да сам ја судија...

Б) Да сам ја председник државе...

Д) Да сам ја наставник/

В) Да сам ја директор школе...

наставница...

Питања за проверу знања

1. Које су биле најчешће дискриминације у прошлости?
2. Објасни ко је Роза Луксембург и за шта се борила?
3. Ко је Мартин Лутер Кинг и коју борбу је водио?
4. Како можеш да постанеш активан учесник у стварању праведног и једнаког друштва за све?
5. Како можеш да се бориш против дискриминације данас?
6. Шта можеш да урадиш да помогнеш у откривању дискриминације?

ПРАВА ДЕТЕТА

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Да ли деца имају своја права?
- Погледајте слике. Објасните која права детета су приказана и наведите још примера.

Уједињене нације су **20. новембра 1989. године** усвојиле веома важан документ под називом **Конвенција о правима детета**. Ова конвенција штити децу на свету и утврђује њихова права.

Скоро све земље на свету прихватиле су ову конвенцију, што показује да сви желе боље услове за децу. То значи да свако дете, без обзира на расу, пол, језик, веру, националност, имовинско или здравствено стање, треба да има право на образовање, здравствену негу и заштиту.

Конвенција о правима детета је важан документ за заштиту деце.

Права детета штите дете и важе до његове осамнаесте године, како би одрастало безбедно и срећно.

Четири кључна права детета су: право на опстанак, развој, заштиту и учешће. Она помажу деци да расту срећно, безбедно и с поштовањем.

Права на опстанак – та права гарантују да свако дете има основне услове за живот.

Свако дете има право на здравствену заштиту, приступ чистој води и здраве услове живота.

Права на развој су важна за учење, раст и лични развој детета.

Свако дете има право на образовање, слободне активности, приступ књигама и интернету, као и могућност да учи свој језик и културу.

Права на заштиту штите децу од насиља, злоупотреба и опасних ситуација.

Свако дете има право на заштиту од дечјег рада, заштиту од насиља, киднаповања, злоупотребе интернета и принудног брака.

Права на учешће омогућавају деци да изразе своје мишљење и буду саслушана.

Свако дете има право на учешће у доношењу одлука, на изражавање мишљења, да се организује у дечја удружења, да износи ставове на школским састанцима и да буде консултовано о одлукама које се тичу деце.

Зашто су права детета посебна?

Људска права важе за све, али деца имају посебна права зато што:

Деца су **рањивија** од одраслих и имају потребу за већом заштитом.

Деца **још увек расту и развијају се**, па су им потребни посебни услови за учење, игру и здрав живот.

Деца често **не могу сама да заштите своја права**, па зато државе и одрасли имају одговорност да брину о њима.

УНИЦЕФ је организација која ради како би помогла деци широм света.

УНИЦЕФ делује у свим земљама, а његов циљ је да свет учини бољим местом за свако дете.

Запамти

- Свако дете има право да живи безбедно, да учи, да се развија и да учествује у друштву. Одрасли, школа и држава треба да поштују и штите та права.
- 20. новембар обележавамо као Светски дан детета.

Активност

1. Размисли који исказ одговара одговарајућем праву. Препиши их у свеску и повежи тачно:

Дете има приступ
чистој води.

Право на учешће

Дете не сме да иде у
школу јер мора да ради.

Право на
опстанак

Дете жели да изрази своје
мишљење, али нико не слуша.

Право на заштиту

Дете гледа узнемирујуће
вести на телевизији са
својим родитељима.

Право на развој

2. Направите постер за промоцију Конвенције о правима детета и изложите га у учионици. Поделите права деце у групе: право на опстанак, право на развој, право на заштиту и право на учешће.

Питања за проверу знања

1. Када је донета/усвојена Конвенција о правима детета?
2. На којим главним принципима се заснива Конвенција о правима детета?
3. Која су, по твом мишљењу, три најважнија права детета?
4. Ако неко претура по твом ранцу без дозволе, које право ти је нарушено?
5. Наведи пример прекршеног права на заштиту и бригу.
6. Зашто је креиран посебан документ за заштиту права деце, другачији од Универзалне декларације о људским правима?
7. Зашто је важна организација УНИЦЕФ?

ПРАВА И ОБАВЕЗЕ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Прочитајте дијалог, а затим дискутујте.

Право: Здраво, Одговорности! Како си данас?

Одговорност: Здраво, Право! Добро сам, размишљам о томе како моје обавезе помажу да се твоја права користе правилно.

Право: Ја имам много права, као што су право на учење, право да кажем шта мислим, али и ти си важна, јер без твојих одговорности не бих могао да користим своја права на добар начин.

Одговорност: Тачно! Ако имаш право да учиш, то значи да ти је дозвољено да учиш, али имаш и одговорност да учиш озбиљно и да поштујеш правила школе. Ако имаш право да говориш, мораш бити пажљив да не увредиш друге.

Право: Сада разумем! Значи, моје право на образовање не значи само да идем у школу, већ и да се трудим, учим и будем пажљив. Ако се потрудимо, сви можемо да користимо своја права на најбољи начин.

Одговорност: Управо тако! Свако право има одговорност иза себе. Ако не користиш своје право с поштовањем према другима, можеш повредити нечије друго право. Тако, ако свако од нас испуњава своје обавезе, сви ћемо бити у реду.

Право: Хвала ти, Одговорности! Сада разумем да су права и одговорност повезани. Без тебе, моја права не би била толико важна.

Одговорност: Тако је! Ако сви поштујемо своју одговорност, онда ће наша права бити стварна и корисна. Заједно можемо да изградимо бољи свет.

А) Зашто су права и одговорности међусобно повезани?

Б) Шта би се десило ако би свако користио само своја права, а не показује одговорност?

ПРАВО	ОДГОВОРНОСТ
Право на чисту животну средину (рециклирање отпада, загађивање ваздуха и воде, и пажљиво коришћење природних ресурса).	Свако је одговоран да не баца отпад на под, да гаси светло и уређаје када их не користи, и да помаже у очувању природе за будуће генерације.

Деца имају права, али и одговорности у породици, школи и широј заједници. Требало би да уживају у својим дечјим правима, али и да испуњавају своје одговорности како би касније у животу постали одговорни и успешни грађани.

Примери одговорности:

Зашто је важно да бринемо и будемо одговорни за сопствене поступке?
Како одговорност доприноси заједници?
Да ли је могуће имати права без одговорности?

Поштовање значи ценити друге људе, њихова мишљења, осећања и права. Свако од нас има одговорности, а најважније је да смо одговорни према себи и својим поступцима:

- Самостално извршавање личних задатака
- Брига о другима и околина
- Поштовање правила у школи и породици

- Зашто је поштовање других дужност/обавеза?
- Које од горенаведених обавеза већ извршаваш?
- Да ли уредна соба показује самопоштовање?

Запамти

Свако право укључује и одговорност/дужност. Приликом остваривања права морамо узети у обзир да смо различити, али сви можемо уживати иста права. Одговорношћу у остваривању права смањујемо конфликте међу нама или себи омогућавамо да слободно живимо.

Сазнај више

Истражи на интернету које се организације боре за унапређење дечијих права.

Активност

1. Поделите се у пет група, свака група нека изабере три права и напише њихове одговорности, затим их презентујте.
2. Нацртај табелу у своју свеску и попуни је.

Моје дужности код куће	Моје дужности у школи	Моје дужности у друштву

3. Провери себе и упореди одговоре у групи.

Размисли о ономе што си научио / научила:

Сетио/сетила сам се...
 Разумео/разумела сам...
 Научио/научила сам...
 Мени је било ново...
 Није ми баш јасно...
 Сматрам да је корисно...
 Моје емоције и осећања...

Питања за проверу знања

1. Објасни шта значи да свако дете има право на име и националност.
2. Зашто је важно да свако дете има право на образовање? Објасни своје мишљење.
3. Да ли знаш да имаш право на одмор и игру? Зашто мислиш да је то важно?
4. Шта значи да имаш право на сопствено мишљење?
5. Да ли знаш да имаш право да будеш заштићен/а од насиља и злоупотребе?
6. Које су разлике између права одраслих и права деце?
7. Да ли сва деца на свету имају иста права? Објасни твој одговор.
8. Када и где можеш да искористиш своје право на слободу говора?
9. Зашто је важно да деца буду саслушана када говоре о нечему важном? Објасни своје мишљење.
10. Да ли сва деца на свету добијају једнако образовање? Наведи примере за свој одговор.
11. Шта значи бити одговоран ученик?
12. Да ли мислиш да деца треба да помажу родитељима код куће? Зашто?
13. Како показујеш поштовање према другој деци и одраслима?
14. Зашто је важно да поштујемо правила у школи?
15. Да ли осећаш одговорност да помогнеш некоме ко има проблем?
16. Која слика показује одговорност, а која неодговорност? Објасни свој одговор.

слика 1

слика 2

ЛИЧНА ПРАВА И ПРАВА ДРУГИХ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Наведи пример неке ситуације у којој су твоја права или права твог друга била повређена.

Прочитај примере и одреди које је право прекршено.

Пример 1: Ана има 10 година и жели да иде у школу, али њени родитељи немају довољно новца за школски прибор и одећу. Понекад мора да остане код куће и помаже у раду на њиви, уместо да учи. Често сања да ће постати лекар, али без образовања то ће бити немогуће.

Пример 2: Марко се често плаши да иде кући. Када не добије добре оцене, његов отац се љути, понекад виче на њега и удара га. Не зна коме да се обрати за помоћ и мисли да му нико неће веровати.

Пример 3: Петар има 11 година и сваки дан после школе мора да иде на пијацу да продаје поврће како би помогао породици. Понекад је толико уморан да не може да заврши домаће задатке. Његови другари играју фудбал, али он ретко може да им се придружи.

Пример 4: Лена је девојчица која носи наочаре и помало је стидљива. Неки ученици из њеног разреда стално јој се стално ругају и не играју се са њом. Лана се осећа усамљено и тужно јер нико не жели да буде са њом на одморима.

Пример 5: Давид је добио високу температуру, али његови родитељи немају новца да га одведу код лекара. Живе далеко од болнице, а у њиховом селу нема лекарске ординације. Његово стање се погоршава и он је болестан дуже него што би требало.

- Права су нешто што свако дете треба да има.
- Сва деца треба да имају иста права.

Свако дете има право да буде заштићено, вољено и поштовано. Али понекад се ова права крше када деца доживљавају насиље, занемаривање или неправедан третман. Нека деца се суочавају са увредама, претњама или агресијом од друге деце или одраслих, што их може растужити и повредити.

Важно је да знамо да кршење права никада није у реду. Ако се неко дете осећа повређено или угрожено, треба да разговара са родитељем, наставником или неким коме верује. Тражење помоћи је храбар корак и помаже у заустављању насиља и кршењу права.

Сви можемо да помогнемо у заштити дечјих права. Ако смо добри једни према другима, ако поштујемо и помажемо, створићемо окружење у којем ће се свако дете осећати безбедно и срећно.

Прочитај примере. Шта мислиш, да ли се у чланцима крије кршење неког права?

- Новине „Вечер“ су 1. августа 2007. године објавиле текст под насловом: „Мајка оставила двогодишњу девојчицу саму код куће“.
- 12.12.2007. године, вести су објавиле: „Због загађене средине у долини Меже, више од половине деце предшколског узраста има превише олова у крви“.

Сваком детету је потребно безбрижно детињство, детињство које је потпуно ослобођено насиља, експлоатације и злоупотребе.

Одрасли имају важну улогу у подучавању деце како би деца препознала кршење својих права, како да реагују на то и где да потраже помоћ или да пријаве.

Где потражити помоћ када су ти повређена права:

- Центри за социјални рад
- Прихваталишта
- Одрасли којима верујеш
- Грађанске организације
- Полиција и судови
- Народни правобранилац

Запамти

Свако дете има своја права и њихово кршење мора да се препозна и реагује благовремено, а уколико је потребно и позивањем стручне помоћи. Деца имају основно право да буду заштићена свих облика насиља.

Сазнај више

Истражи које су мере за које се неке европске земље залажу у вези са тренутним кршењем дечјих права.

Активност

1. Поделите се у две групе. Истражите на интернету симболе/знакове који се користе за позив у помоћ против насиља! Нацртајте симболе на постеру/плакату и окачите га у учионици.
2. Напиши састав о примеру кршења дечијег права, и дај своје мишљење о заштити тог права. Састав прочитај пред друговима из разреда и разговарајте.

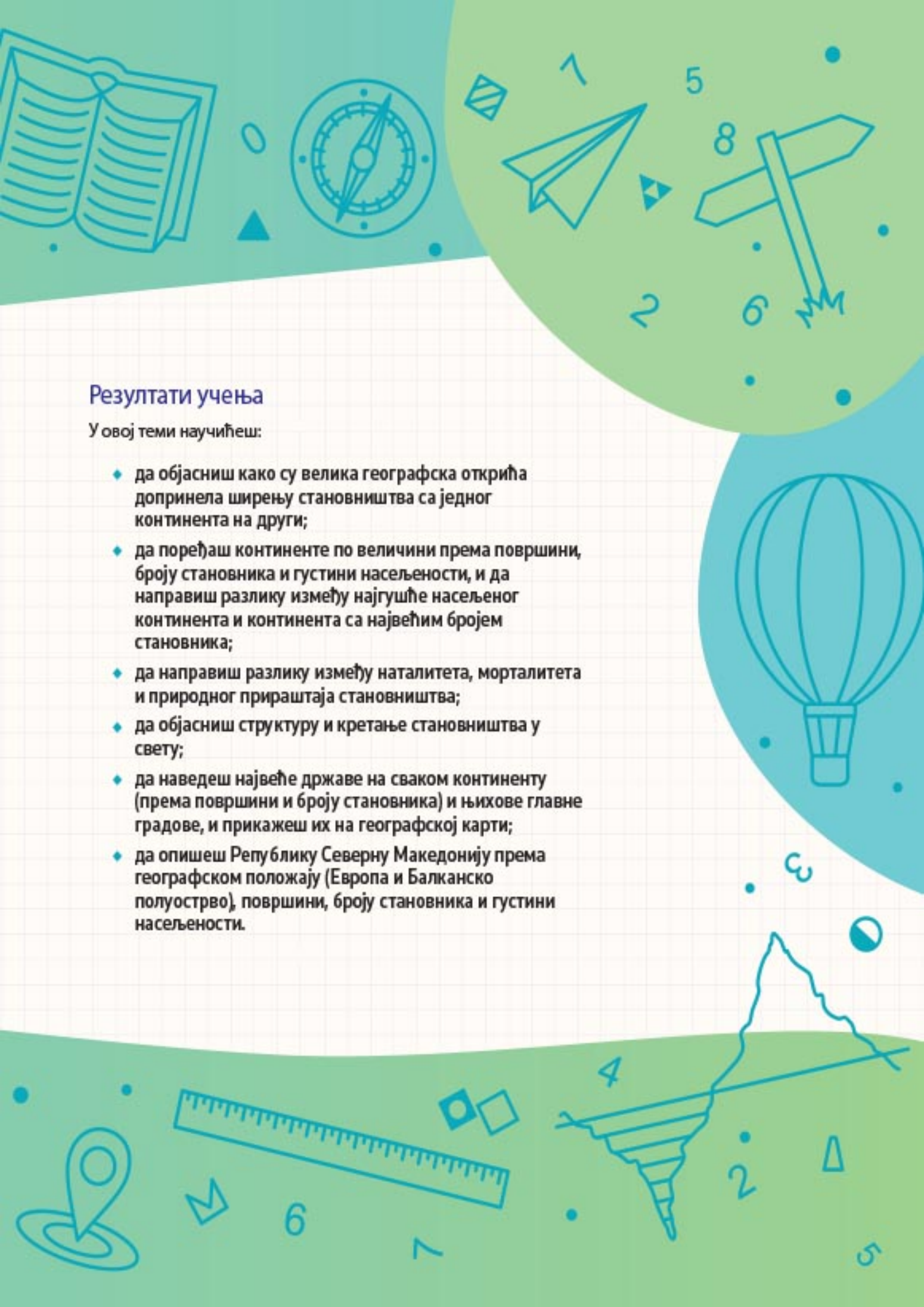

Питања за проверу знања

1. Шта значи кршење права?
2. Шта мислиш која дечја права се најчешће крше?
3. Коме треба да се обратиш уколико је неко од твојих права прекршено?

СТАНОВНИШТВО И КОНТИНЕНТИ

Резултати учења

У овој теми научићеш:

- ◆ да објасниш како су велика географска открића допринела ширењу становништва са једног континента на други;
- ◆ да поређаш континенте по величини према површини, броју становника и густини насељености, и да направиш разлику између најгушће насељеног континента и континента са највећим бројем становника;
- ◆ да направиш разлику између наталитета, морталитета и природног прираштаја становништва;
- ◆ да објасниш структуру и кретање становништва у свету;
- ◆ да наведеш највеће државе на сваком континенту (према површини и броју становника) и њихове главне градове, и прикажеш их на географској карти;
- ◆ да опишеш Републику Северну Македонију према географском положају (Европа и Балканско полуострво), површини, броју становника и густини насељености.

ПОЈАВА ПРВИХ ЉУДИ И ЊИХОВ ЖИВОТ

УВОДНА АКТИВНОСТ

Како је по твом мишљењу настао човек?

Човек се релативно касно појавио на планети Земљи. За његов настанак постоје два тумачења. Једно тумачење је религиозно, а друго се заснива на научним истраживањима. Наука каже да се човек постепено развио од једне врсте човеколиког мајмуна.

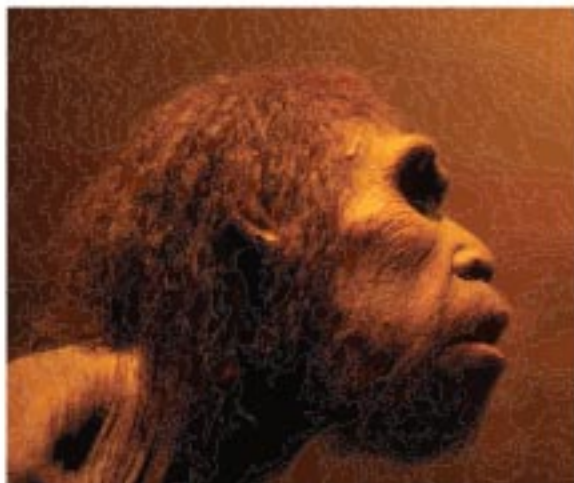

Најстаријег претка човека зовемо прачовек.

Према неким истраживањима, прачовек се прво појавио у **Источној Африци, пре више милиона година**, при чему природни услови су имали велики значај за његов настанак. Наши човеколики преци на Земљи су зависили од природе. Зато су живели у топлим крајевима где је било воде и хране, односно услова за живот.

Шта мислиш, како је изгледао прачовек и како је изгледало његово станиште?

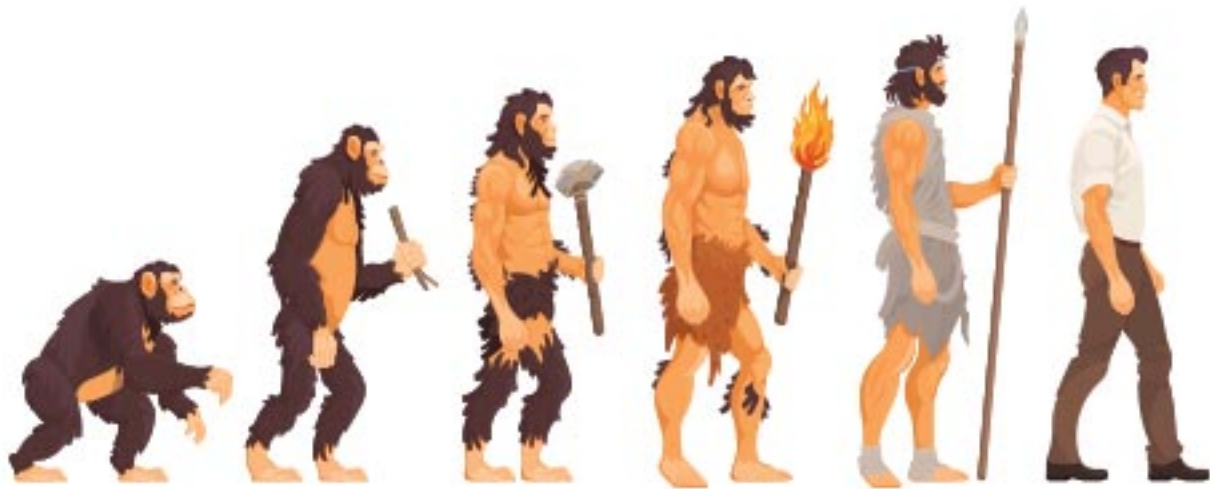

По свом изгледу, прачовек се доста разликовао од данашњих људи. Био је погрбљен, тело обрасло длакама, и мању главу.

На почетку, првобитни човек је живео у пећинама. Већи део времена проводио је седећи или пењајући се по дрвећу, хранећи се плодовима и корењем различитих биљака и животиња које је сам ловио и налазио у природи. Да би дохватио плодове са грана, прачовек се подизао и издуживао своје тело.

Првобитни човек се постепено исправљао и кретао на задњим ногама. Израђивао је оруђа и предмете од дрвета, костију и камена, а касније је открио ватру и метал, узгајао биљке и припитомљавао животиње.

Развој човека путем еволуције

Шта мислиш, на који начин су први људи комуницирали?

Први људи нису умели да говоре, већ су своје мисли и осећања изражавали говорним звуковима, мимиком и гестикулацијом. Њихова комуникација се често одвијала путем слика и цртежа које су цртали на зидовима пећина у којима су живели. Најчешће су цртали бизоне, коње, жирафе, слонове и догађаје из свакодневног живота.

Да би могао да опстане у природи и преживи, човек је морао да размишља, односно да користи свој разум. Постепено је развио говор. Имао је предност у односу на друге животиње, а то је способност да размишља, да се прилагођава, да живи у групи, сарађује, тражи храну и заједно лови. На тај начин човек се одвојио од животиња.

Заламти

- Прачовек се појавио пре више милиона година.
- Првобитни човек је живео у пећинама.
- Први људи су комуницирали говорним звуковима, мимиком и гестикулацијом.

Сазнај више

Еволуција је дуг процес промена кроз који се жива бића развијају и мењају током генерација.

Активност

1. Радите у паровима. На Веновом дијаграму запишите разлике и сличности између прачовека и савременог човека.
2. Поделите се у групе. Свака група треба да истражи и пронађе фотографије према задатку. Направите фото-албум или презентацију и представите је пред друговима из разреда.

Група 1: Како је човек изгледао у прошлости и како изгледа данас?

Група 2: Оруђа и предмети које су људи користили у прошлости и које користе данас.

Група 3: Како су људи комуницирали у прошлости, а како комуницирају данас?

Питања за проверу знања

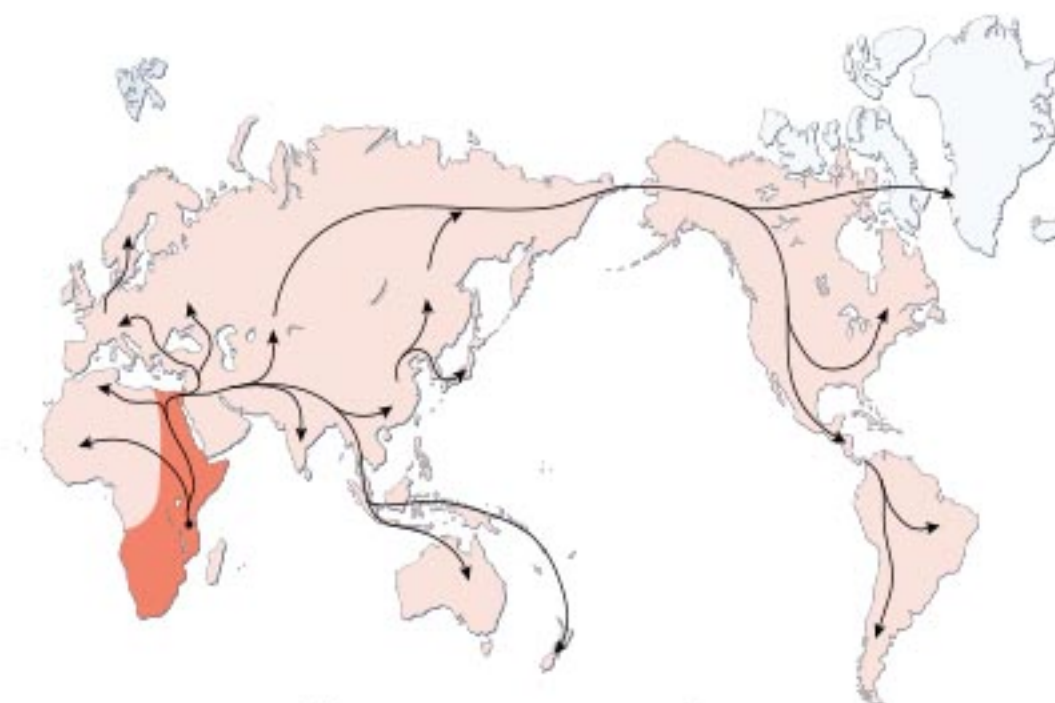
1. Како се зове најстарији предак човека?
2. Где су се појавили први људи?
3. Где је живео и чиме се хранио првобитни човек?
4. Која је разлика у комуникацији између првих људи и савременог човека?
5. Да ли се оруђа које је израђивао прачовек примењују и данас и где?

ШИРЕЊЕ СТАНОВНИШТВА НА ЗЕМЉИ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Која места су била најпогоднија за насељавање људи?
- Какви природни услови треба да има неки крај да би био насељен?

Развој и ширење становништва на површини Земље био је постепен и трајао је веома дуго.

Просторно ширење човека на Земљи

Природни фактори, као што су рељеф, клима, вода и природна богатства, били су пресудни за развој и просторно ширење човека. Зато је већа насељеност била поред плодног земљишта, у равничарским и брдским пределима, на пашњацима и у шумама, близу места са водом (реке, језера, мора), а мања у планинским, пустињским и поларним областима.

Лов и потрага за храном су били разлози зашто су наши преци напуштали своја станишта, па су у потрази за храном насељавали нове крајеве.

Усавршавањем оруђа за рад, открићем превозних средстава и оружја, људи су лакше прилагођавали природу својим потребама. Почели су да плове по свим морима, да тргују и насељавају се у далеке и непознате земље.

Живот предака одвијао се у различитим природно-географским условима, што је довело до постепене промене њиховог физичког изгледа – добијали су светлу или тамну косу, тамну или светлу боју коже.

Током времена, људи су све више ширили границе насељених области на Земљи.

Објасни шта значи насељен крај или насељена област.

СТАЛНО НАСЕЉЕНИ ПРЕДЕЛИ

Предела на Земљи који су стално насељени људима називају се **стално насељени предели**. Овде људи живе у сталним насељима (сеоским и градским), обрађују земљу и имају повољне услове за живот.

Савремени човек се све више насељава на већем простору.

Сеоско насеље

Градско насеље

Сеоско насеље са обрадивим пољопривредним површинама

Објасни шта се мисли кад се каже да људи привремено насељавају неки простор.

ПРИВРЕМЕНО НАСЕЉЕНИ ПРЕДЕЛИ

Предеи које људи насељавају само у одређеном периоду или сезони у години називају се **привремено насељени**. Овде спадају високи планински пашњаци, нека туристичка насеља (на планини, реци, мору, језеру), викенд и рибарска насеља, изолована острва и друго.

Ове просторе човек насељава само у одређеном периоду (сезони) у години.

Викенд-насеље на језеру

Рибарско насеље

Планинско викенд-насеље

Да ли знаш места у свету на којима не живе људи?

НЕНАСЕЉЕНИ ПРЕДЕО

Велике површине Земље су **ненасељени предели**. То су сурови поларни предели, велике пустиње, тропске шуме, мочваре и високе снежне и стеновите планине изнад 6000 метара надморске висине.

Сурови природни услови (веома високе или веома ниске температуре ваздуха, недостатак извора воде за пиће, стални мраз и слично) довели су до тога да поједини крајеви Земље не буду насељени.

Пешчана пустиња

Мочварни предео

Поларни предели

Стеновити предели

Запамти

- Релеф, клима, воде и природна богатства били су пресудни за развој човека и његово насељавање на ширем простору.
- На Земљи постоје крајеви који су стално, привремено или уопште нису насељени.

Сазнај више

Иглу је привремени зимски дом или ловиште канадских и гренландских Инуита (Ескимана). Направљен је од снежних блокова.

АКТИВНОСТ

- Истражите о Бедуинима, према датим захтевима:
 - На ком континенту и у ком делу континента су заступљени Бедуини?
 - Чиме се најчешће баве Бедуини?
 - Какав је тип њиховог боравка?
 - Разговарајте, упоредите и представите добијене информације пред друговима из разреда.
- Прецртај шему у свеску и напиши примере познатих стално насељених предела.

- Поделите се у групе. Замислите да морате да организујете посете групама туриста. Свака група треба да запише и представи занимљива места и важне области које треба посетити.
 - Група 1 треба да изабере један стално насељени предео.
 - Група 2 треба да изабере један насељени предео.
 - Група 3 треба да изабере један ненасељени предео.
 - Група 4 су туристи који треба да изаберу где би ишли у посету.
- Истражи на интернету како Ескимима привремена станишта и представи друговима из разреда на следећем часу.

Питања за проверу знања

- Који природни фактори су значајни да би људи населили неки простор?
- Наведи који континенти су први били насељени.
- За који предео кажемо да је стално насељен?
- Наведи пределе који су повремено насељени.
- Наведи неке пределе који су потпуно ненасељени.
- Може ли се повремено насељени предео постати стално насељен и како?

ОТКРИЋА КОНТИНЕНАТА

УВОДНА АКТИВНОСТ

Покушај својим речима да објасниш појам „откриће“.

Велика географска открића су повезана са потребом проналажења нових трговачких путева, нових земаља и извора сировина. У периоду од 15. до 17. века у Европи је порасла потражња за зачинима, златом, свилом, драгуљима и слично.

Карта великих географских открића

Научници и проналазачи су у том периоду открили компас, ватрено оружје и барут, а усавршили су и географске карте.

Компас

Стара географска карта

Европски народи су почели да граде нове, издржљивије бродове (као брод **каравела**), којима су могли да плове и морима тежим за пловидбу од Средоземног мора. У том периоду су се одвијала најзначајнија путовања и истраживања, која су допринела открићу америчког континета, открићу поморског пута до Индије и првом путовању око света.

Брод Каравела

Кристофер Колумбо је познати морепловац из Ђенове (Италија), који је био ангажован за морска путовања са циљем проналажења морског пута до Индије. Године 1492, Колумбо је отпловио на запад преко Атлантског океана и уместо да стигне у Азију, он је стигао у непознати нови свет (данашња Америка). Мислећи да је стигао у Индију, становнике је назвао Индијанцима. Колумбо је још три пута пловио преко Атлантског океана, и није сазнао да је открио нови континент.

Ипак, неколико стотина година пре Колумба, Викинзи су допливали до америчког континента, али га нису населили.

Кристофер Колумбо

Путовања Колумба приликом открића Америке

Италијански морепловац **Америго Веспучи**, после путовања Колумба, посетио је и истражио исте територије и утврдио да није реч о Индији, већ о непознатом континенту. У његову част, континент је добио име Америка, јер је он први истраживач који је доказао постојање великог непознатог копна. Вест о новооткривеном континенту брзо се проширила и омогућила насељавање многих народа из Европе.

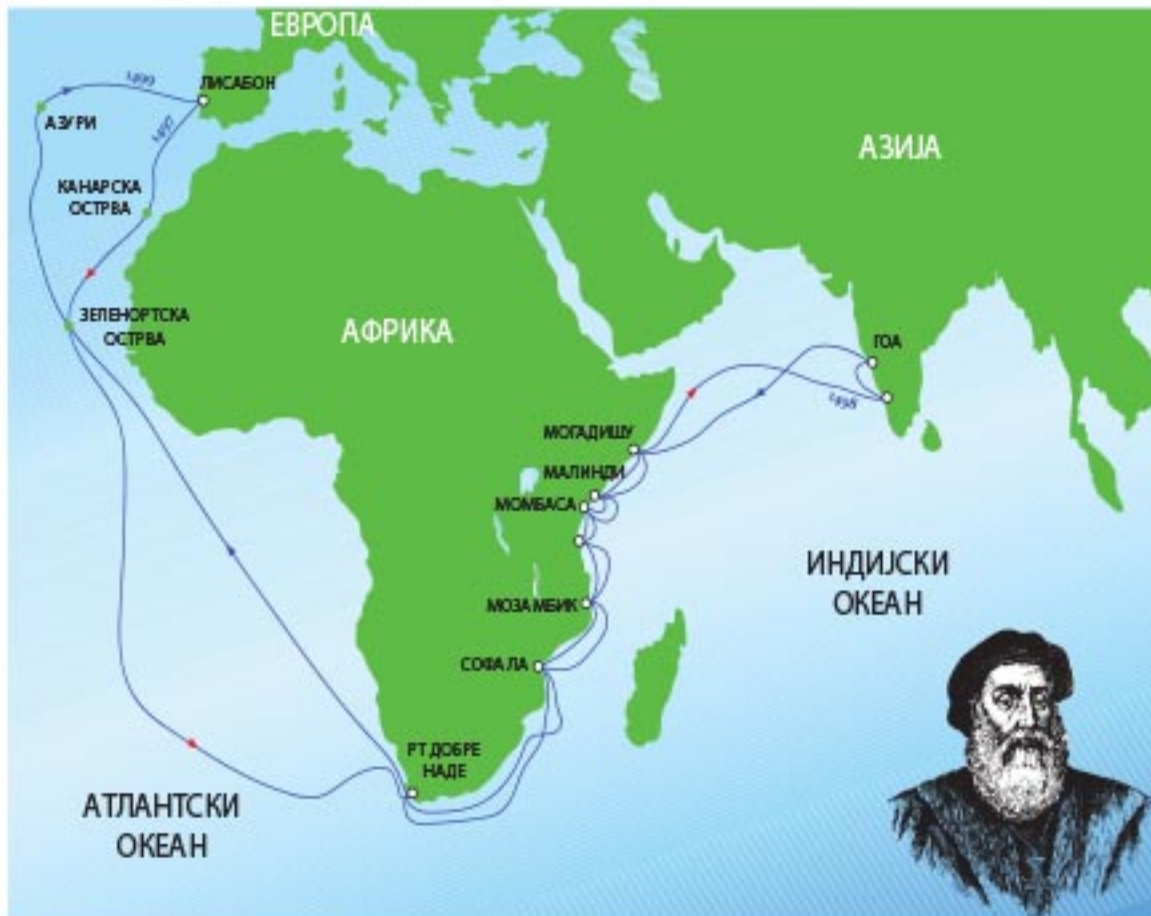

Америго Веспучи

Северна и Јужна Америка

Васко да Гама је познати португалски морепловац који се упутио на путовање дуж обале Африке и након дугог пловљења стигао у Индију. успео је да успостави поморски пут између Европе и Азије ради лакшег одвијања трговине водама океана.

Поморски пут до Индије

Васко де Гама

Португалски морепловац **Фернандо Магелан** пловио је Атлантским океаном, обишао Африку и запливио водама другог океана. Како у том океану није било много таласа као у Атлантском океану, Магелан га је назвао Тихи океан. Он је први морепловац који је отпловио од Европе до Азије идући ка западу и први Европљанин који је прешао Тихи океан. Магелан је значајан јер је доказао да Земља није равна плоча, већ да има округли облик.

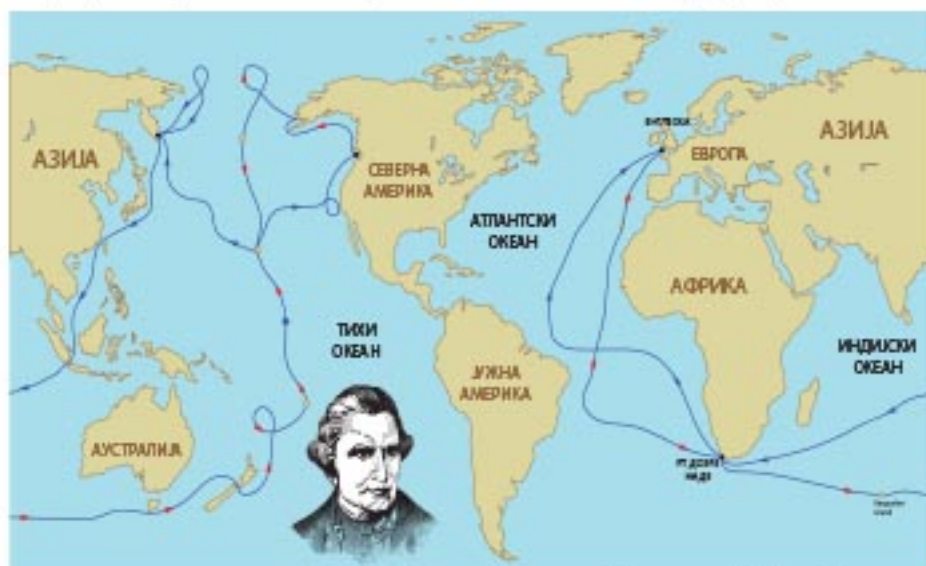
Фернандо Магелан је 1519. године отпловио из луке у Шпанији, а 1521. године се вратио у исту луку.

Фернандо Магелан

Путовање Магелана
(прво путовање око света)

Британски истраживач капетан **Џејмс Кук** извршио је три путовања по Тихом океану. Он је први истраживач који је омогућио контакт европског континента са Аустралијом и Новим Зеландом.

Џејмс Кук

Путовање Џејмса Кука

Велика географска открића су од суштинског значаја и представљају један од најважнијих периода у светској историји. Изазвала су велике промене у тадашњем свету у Европи. Са новооткривених континената у Европу су пренете пољопривредне културе као што су кромпир, парадајз, кукуруз, пасуљ.

Запамти

Велика географска открића омогућила су насељавање новооткривених континената, убрзала трговину и размену добара у различитим крајевима света. Убрзан је развој науке и медицине.

Сазнај више

Веома давно, људи нису знали колико је Земља велика и шта се налази на другим странама света. Али храбри морепловци су кренули у авантуре да открију нове земље, путеве и богатства.

Феникијци су били једни од првих великих морепловаца. Пловили су Средоземним морем, трговали златом, сребром, стаклом и љубичастом бојом (која је тада била веома ретка и скупа). Касније је Марко Поло путовао копненим Путем свиле до Кине и по повратку причао о богатствима, чају и чудима која је тамо видео.

Активност

1. Истражи на интернету који се језици говоре у Северној, а који у Јужној Америци. Који је разлог за њихову употребу?
2. Истражи који су зачини донети из Азије у Европу!
3. Уз помоћ информација са интернета, опиши путовање Кристофера Колумба.

Питања за проверу знања

1. Наведи разлоге за путовања која су довела до великих географских открића.
2. Ко је био први европски истраживач који је открио пут до Индије преко Африке и када се то догодило?
3. Који је био циљ путовања Кристифора Колумба и шта је открио током тог путовања?
4. Који је био главни мотив за путовање Васка да Гаме у Индију?
5. По чему је познат Магелан?
6. Како су открића истраживача утицала на развој трговине?
7. Зашто је Џејмс Кук значајан и како је то променило карту света?

ПОВРШИНА КОНТИНЕНАТА

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Према мапи, наброј континенте Земље.
- Процени на основу карте света који континент има највећу површину.

Мапа са континентима света

Континенти су највеће копнене површине окружене морима и океанима.

На Земљи постоји **седам континената**:

Северна Америка

Европа

Азија

Јужна Америка

Африка

Аустралија са Океанијом

Антарктик

У табели су дати подаци о површини континената.

Континенти	Површина у квадратним километрима
Европа	10 милиона km^2
Антарктик	14 милиона km^2
Северна Америка	24 милиона km^2
Јужна Америка	18 милиона km^2
Африка	30 милиона km^2
Азија	44,5 милиона km^2
Аустралија и Океанија	9 милиона km^2

Који континент има највећу, а који најмању површину?

Запамти

На Земљи постоји седам континената, а то су: Европа, Азија, Северна Америка, Јужна Америка, Африка, Аустралија и Океанија и Антарктик.

Према површини, највећи континент је Азија, а најмањи континент је Аустралија и Океанија.

Сазнај више

Према начину на који су их људи откривали, упознавали и насељавали, континенти се деле на континенте **Старог света** (Азија, Африка и Европа) и континенте **Новог света** (Северна Америка, Јужна Америка, Антарктик и Аустралија са Океанијом).

Активност

1. Употреби табелу са подацима о површини континената и нацртај стубичасти дијаграм. Затим поређај континенте по величини, почевши од највећег ка најмањем.
2. Израчунај укупну површину Северне и Јужне Америке и процени који континент је већи од њихове заједничке површине.
3. Наброј који се континенти налазе на северној, а који на јужној Земљиној полулопти.

СЕВЕРНА ПОЛУЛОПТА

ЈУЖНА ПОЛУЛОПТА

Употреби политичку мапу света.

Питања за проверу знања

1. Наброј континенте на Земљи.
2. Који континент има највећу површину, а који је најмањи?
3. Који континент има највише држава, а уједно је и други по величини?
4. Који континент је прекривен ледом и нема стално становништво, иако је по површини већи од Европе и Аустралије?
5. Који континент је једини који је истовремено и држава и континент?

БРОЈ СТАНОВНИКА НА КОНТИНЕНТИМА

УВОДНА АКТИВНОСТ

Шта мислиш, да ли је број становника већи ако је величина континента већа?

Који су фактори најважнији за број становништва?

Број становника означава колико људи живи на планети Земљи.

Укупни број становника у 2024. години износи **око 8 милијарди људи**. Број становника по континентима је различит.

У табели је приказан број становника по континентима у свету за 2024. годину.

Континенти	Број становника
Азија	5 милијарди
Аустралија и Океанија	46 милиона
Европа	744 милиона
Северна Америка	617 милиона
Африка	1,5 милијарди
Антарктик	/
Јужна Америка	438 милиона

Који је континент најнасељенији, а који је најмање насељен?

Једини стално ненасељени континент је Антарктик. Становништво Антарктика чине научноистраживачки тимови (станице). Овде нема стално насељених становника. Број се мења у зависности од временских услова. Током летњих месеци има око 5000 људи, а у зимском периоду се овај број смањује на око 1000 људи.

Запамти

1. Број становника значи колико људи живи на планети Земљи.
2. Најмногољуднији континент је Азија, а најмање насељен континент је Аустралија и Океанија. Антарктик је једини ненасељен континент.

Сазнај више

На почетку 20. века број становника на нашој планети износио је 1,6 милијарди. Од тада па до данас, тај број је порастао на 8 милијарди људи. Овај раст довео је до промена у временским обрасцима, губитка боравишта, загађења животне средине, као и трошења природних ресурса.

Активност

Поделите се у седам група. Свака група треба да изради плакат кој ће представити један континент. Плакат треба да садржи илустрације или фотографије, податке о површини у квадратним километрима, број становника и друге занимљиве карактеристике тог континента. На пример: Аустралија је континент кенгура. Представите свој плакат у одељењу.

Питања за проверу знања

1. Колико износи укупан број становника на планети Земљи?
2. Који континент има највећи број становника?
3. Према броју становника, које место заузима Европа и колико износи укупан број становника?

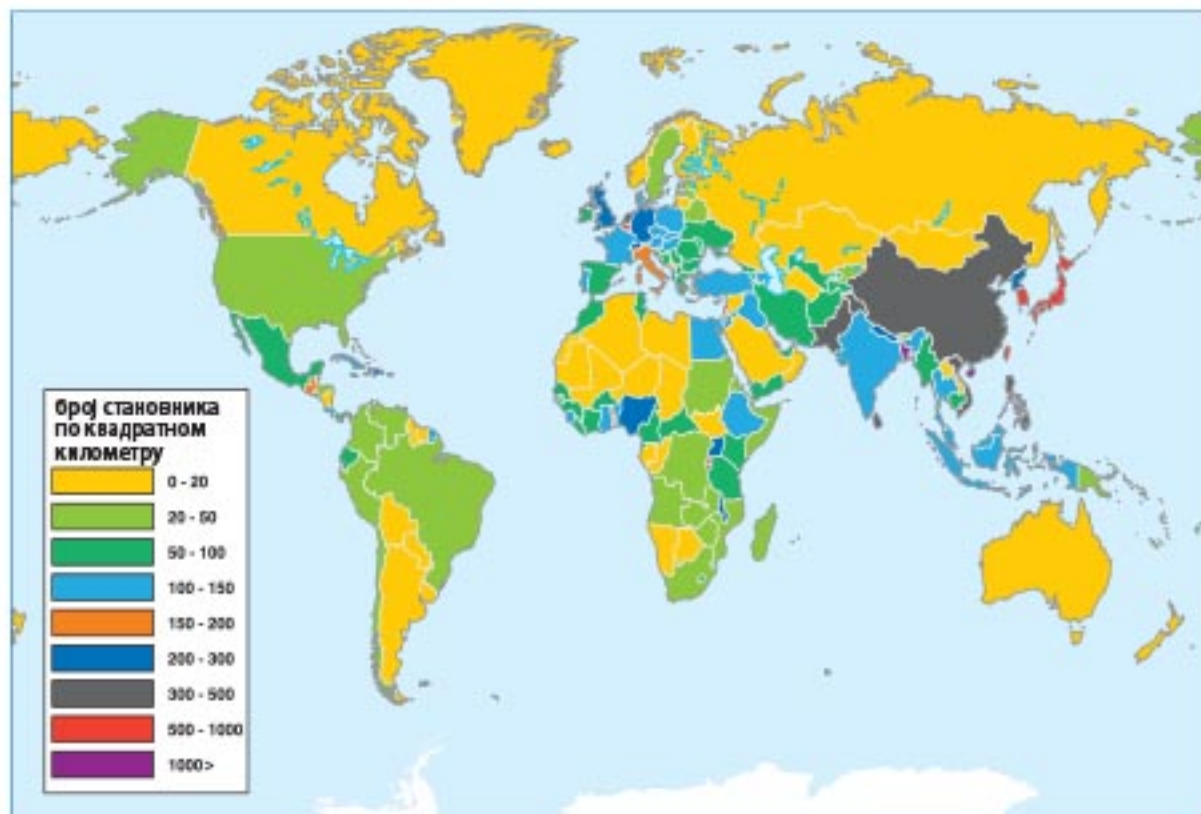
ГУСТИНА НАСЕЉЕНОСТИ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Да ли густина становништва зависи од броја становника на континенту? Објасни!
- Које области на Земљи су ненасељене? Наведи пример.

Густина насељености представља колико становника има на површини од 1 km^2 .

Густина насељености се одређује када се укупан број становника подели са површином територије на којој то становништво живи.

Густина насељености у земљама 2024. године

Густина насељености у свим областима Земље није иста.

Просечна густина насељености у свету износи око 53 становника по квадратном километру.

Густина насељености расте са повећањем броја људи, ависи од више фактора: климе, рељефа, природних богатстава, развијености индустрије, здравствених услова и других.

Најгушће насељене области су дуж долина великих река, плодних низија, рударских области. Гушће су насељени приобални делови континената од њихових унутрашњи делови.

Најређе насељени су најсевернији делови Европе, Азије и Америке, као и високе планине и пустињски предели.

У табели је наведена густина насељености по континентима према попису из 2024. године.

Континент	Густина насељености на 1 km ²
Европа	34 становника
Азија	155 становника
Аустралија и Океанија	5 становника
Антарктик	нема стално становништво
Африка	51 становник
Северна Америка	29 становника
Јужна Америка	25 становника

Запамти

- **Најгушће насељен** континент је Азија са 155 становника по 1 km², а **најређе насељен** континент је Аустралија са Океанијом са 5 становника по 1 km².
- Антарктик **нема стално становништво**.

Сазнај више

Монголија је најређе насељена земља на свету због сурове климе, која је резултат њеног географског положаја. Има два становника по квадратном километру (подаци из 2022. године).

Активност

1. Поређај и напиши континенте из табеле, почевши од најгушће до најређе насељеног континента.
2. Нацртај стубичасти дијаграм да би представио податке из табеле.
3. Употреби званичне податке са интернета и састави табелу са пет најгушће насељених држава на сваком континенту. Затим, нацртај стубичасти дијаграм према подацима у табели.

Питања за проверу знања

1. Шта представља густина насељености?
2. Како се одређује густина насељености одређене области или територије?
3. Колико износи просечна густина насељености на Земљи?
4. Од чега зависи густина насељености?
5. Које области су најгушће, а које најређе насељене?
6. Који континент има највећу, а који најмању густину насељености?
7. Који континент није насељен? Зашто?
8. Истражи и направи списак десет најгушће насељених градова на свету.

НАТАЛИТЕТ, МОРТАЛИТЕТ И ПРИРОДНИ ПРИРАШТАЈ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Шта мислиш, да ли се број становника у свету смањује или повећава?
- Од чега зависи промена броја становника?

Број новорођенчади у односу на укупан број становника назива се **наталитет**.

Број умрлих у односу на укупан број становника назива се **морталитет**.

Наталитет се стално мења.

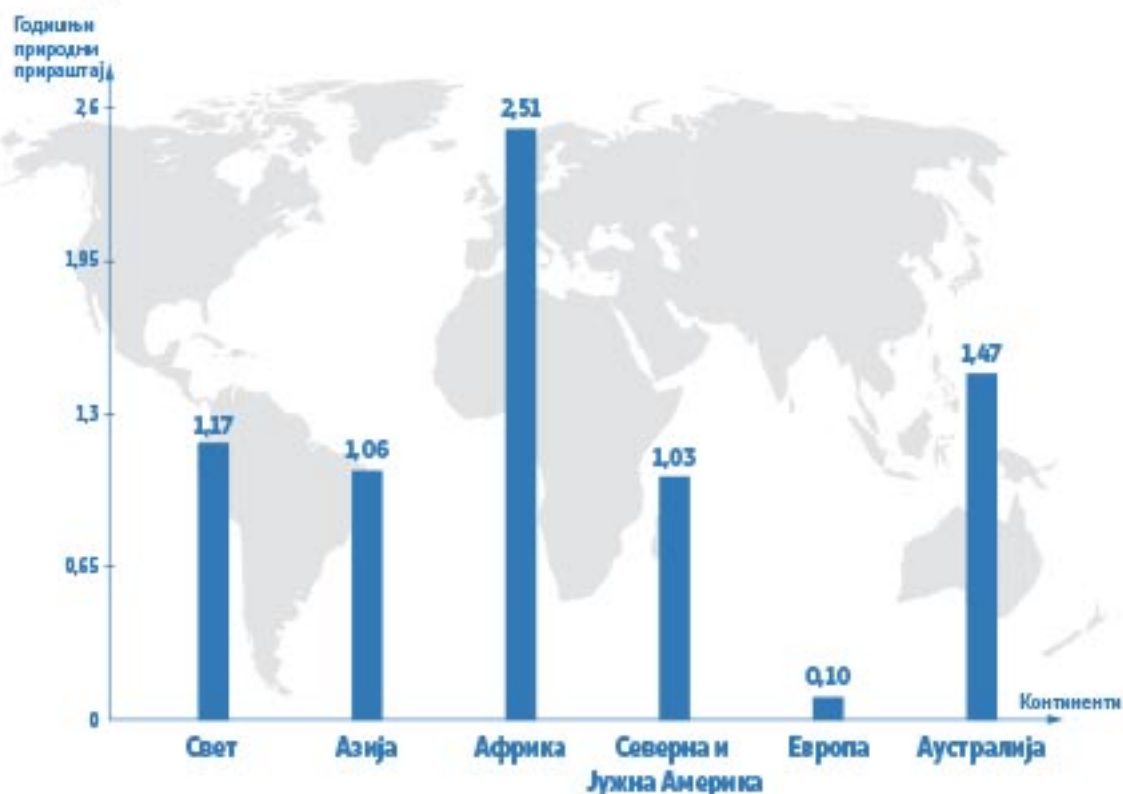
Наталитет

Природни прираштај

Природни прираштај је разлика између наталитета и морталитета становништва у одређеном временском периоду.

На слици је приказан природни прираштај становништва по континентима у периоду од 2010. до 2013. године.

- Који континенти имају највећи природни прираштај, а који најмањи?
- Објасни шта то значи.

Природни прираштај показује повећање или смањење броја становништва. Ако је наталитет већи од морталитета, тада долази до повећања броја становништва, и обрнуто, ако је морталитет већи од наталитета, долази до смањења броја становништва.

Природни прираштај становништва је у опадању на свим континентима током последњих година, осим у Африци.

Наталитет и морталитет зависе од многих фактора: развоја друштва, броја образованих људи у региону, природних услова, економског развоја, доступности здраве и чисте хране и воде и многих других.

Густина насељености директно зависи од повећања или смањења наталитета и морталитета.

Запамти

- Број новорођенчади у односу на укупан број становника назива се наталитет.
- Број умрлих у односу на укупан број становништва назива се морталитет.
- Природни прираштај је разлика између наталитета и морталитета унутар одређене популације током одређеног временског периода.

Сазнај више

Ако је морталитет већи од наталитета, онда је реч о **негативном природном прираштају**.

Активност

1. Поделите се у три групе. Свака група треба да припреми презентацију према датим захтевима, а затим је презентује осталим групама.

Група 1:

- А) Који су најчешћи разлози за пад наталитета?
- Б) Како природни услови утичу на морталитет?

Група 2:

- А) Како развој образовања може утицати на наталитет?
- Б) Како развој медицине у једној држави може утицати на морталитет?

Група 3:

- А) На који начин навике људи (исхрана, физичке активности, болести и слично) утичу на наталитет и морталитет у једној држави?
- Б) Наведи континент или државе у којима људи имају недостатак хране и воде.

2. На слици је дата карта просечне старости становништва по континентима.

А) Који континент има најстарије становништво? Шта мислиш, зашто?

Б) Шта значи за један континент ако већину становништва чине старији људи?

3. Истражи где у нашој држави постоје места са негативним, а где са позитивним природним прираштајем. Запиши их и презентуј пред друговима из разреда.

Питања за проверу знања

1. Објасни појам наталитет.
2. Шта је морталитет?
3. Шта представља природни прираштај?
4. Који фактори утичу на пораст природног прираштаја?
5. Шта нам показује природни прираштај?
6. Какав утицај имају епидемије на наталитет и морталитет?

МИГРАЦИЈЕ

УВОДНА АКТИВНОСТ

Како би објаснио/објаснила појам сеобе односно пресељења?

Сеоба становништва са једног на друго место становања назива се **миграција**.

На слици су приказани путеви људске миграције.

Процес исељавања становништва назива се **емиграција**.

Процес усељавања становништва назива се **имиграција**.

Зашто се људи селе са једног места на друго?

Људи на Земљи су се одувек исељавали са једног на друго место, тражећи боље услове за живот. Највеће и најпознатије сеобе биле су из азијског у европски део, а затим и на континенте Америку и Аустралију са Океанијом.

У зависности од места где се одвијају, миграције се деле на **унутрашње** и **спољне**.

Унутрашње миграције се одвијају када се становништво сели са једног места на друго, у оквиру своје државе (из села у град, из града у село, из једног града у други град, из једног села у друго село).

Спољне миграције представљају пресељење становништва, изван граница своје државе.

Ја сам Аја и пореклом сам из Египта. Преселила сам се у Канаду са породицом. Мој отац је лекар и радиће у научном институту у Торонту.

Ја сам Никола из Ђевђелије. Уписао сам Медицински факултет у Скопљу, и зато сам се преселио у Скопље.

О којој врсти миграције је реч у случају Аје, а о којој врсти миграције у случају Николе?

Путеви миграције
у свету

Постоји више разлога за миграцију становништва, од којих су најважнији:

- економски (бољи услови за живот)
- ратни сукоби
- природне катастрофе (епидемије, поплаве, суше, пожари и слично.)

Ратови

Земљотрес

Поплава

Пожар

Суша

Епидемија

У савременом свету, у економски недовољно развијеним земљама постоји **пренасељеност** због већег природног прираштаја становништва, са једне стране, и недостатка могућности запошљавања, са друге стране. Зато се део становништва исељава – емигрира у економски развијене земље у којима, због малог природног прираштаја, постоји потреба за радном снагом неопходном за развој њихове привреде.

У савременом свету, у економски недовољно развијеним земљама постоји пренасељеност због већег природног прираштаја становништва.

Људи се и данас селе. Сеобе су биле и биће део наше свакодневице. Сеобе не утичу на бројчану структуру становништва, већ само на његову распоређеност.

Сазнај више

Од 1576. године до данас, Колима (вулкан у Мексику) је еруптирао више од 40 пута, а једна од највећих ерупција догодила се у јануару 1913. године.

Због претње коју представља његова активност, последњих неколико година извршене су евакуације становништва, а у његовој близини је постављена и камера која га прати у реалном времену.

Након ерупције 2014. године, вулкан изгледа стално активан, а ерупције се дешавају сваке године.

Активност

1. Радите у паровима. Сваки пар нека одабере и наведе једну непогоду која би могла да изазове миграцију становништва. Истражите, запишите и презентујте пред друговима из разреда. Презентација треба да садржи следеће податке:

- каква се непогода догодила
- када и где се догодила
- где је становништво мигрирало са тог места
- каква врста миграције се догодила међу становништвом тог места
- на коју другу локацију је највећи број становника мигрирао
- Напишите своје мишљење о томе шта треба урадити како би се становници вратили у своје домове.

Питања за проверу знања

1. Шта је миграција?
2. Наброј врсте миграција према месту где се одвијају.
3. Који су најчешћи разлози за миграцију становништва?
4. Зашто људи из недовољно развијених земаља емигрирају у економски развијене земље?
5. Како миграције утичу на број становништва?

СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА НА КОНТИНЕНТИМА

УВОДНА АКТИВНОСТ

Разговарајте у групама: Како миграције могу утицати на промену састава становништва на континентима? Наведите свој пример!

Зашто се миграције најчешће дешавају?

Без обзира на разлоге и време настанка миграција, без обзира на правце кретања људи са једног на друго место, из једне у другу државу, на један или други континент и слично, миграције имају велики утицај на структуру становништва.

Главне карактеристике структуре становништва су:

- пол
- старост
- густина насељености
- етничка припадност

Подаци о структури становништва добијају се на основу спроведеног **пописа** становништва у одређеном временском периоду. Попис се углавном спроводи сваких десет година.

Полна структура је бројчани однос између мушког и женског становништва. Од полне структуре зависи и природни прираштај становништва.

Миграциона кретања, промене у наталитету и морталитету утичу на **старосну структуру становништва**.

Старосна структура представља поделу становништва према **старосним групама**:

- Од 0 до 19 година **младо становништво**.
- Од 20 до 65 година **зрело становништво**.
- Преко 65 година **старо становништво**.

Старост становништва се израчунава на основу датума и године рођења.

Етничка структура становништва је значајна за развој држава, посебно за вишенационалне државе.

Етничка обележја становништва су: матерњи језик, верска припадност, националност, раса и слично. Познавање етничких обележја је значајно за сагледавање различитих карактеристика које су најчешће резултат различитих традиција, обичаја, културе, религије и слично.

Захваљујући миграцијама, сви континенти данас представљају мешавину различитих вера, раса и народа.

Наведи неке религије које су заступљене у свету.

Миграција становништва у другу земљу или континент, уколико је масовна, доприноси промени структуре те земље, односно континенту.

На континентима Европе и Азије, већина становништва припада народима беле и жуте расе.

Индија је прави мозаик – мешавина различитих народа и раса.

На континентима Африке и Америке заступљене су бела, жута и црна раса, што је довело до мешовитих група народа.

Запамти

- Главне карактеристике структуре становништва су: пол, старост, густина и етничка припадност.
- Миграције утичу на заступљеност различитих раса народа.

Сазнај више

- **Мулати** су људи који су настали мешањем беле и црне расе.
- **Местиси** су људи који су настали мешањем беле и жуте расе.
- **Замбоси** су људи који су настали мешањем црне и жуте расе.
- **Демографија** је наука која проучава становништво, његову структуру, густину, састав, полну и верску структуру. Реч „демографија“ потиче од грчких речи: *démōs* – народ и *graphé* – пише, описује.

Активност

1. Поделите се у групе. Свака група треба да истражи и припреми презентацију на дату тему. Представите своје радове пред осталим ученицима.

Група 1: Разлози за миграцију становништва данас.

Група 2: Религије, расе и језици који се говоре у Данској.

Група 3: Религије, расе и језици који се говоре у Бразилу.

Група 4: Религије, расе и језици који се говоре у Индији.

2. „Путовање кроз континенте и њихове народе“

Потребан материјал:

- Велики листови папира (или фломастери за таблу)
- Картице са подацима о становништву (узраст, пол, број становника) за сваки континент
- Сlike људи у различитим националним ношњама као визуелна подршка
- Глобус или карта света

Правила игре: На буглова учионице поставите ознаке: Африка, Европа, Азија, Северна Америка, Јужна Америка, Аустралија. Код сваког „континента“ залепите кратке, разумљиве информације, на пример: Азија: Највише људи, много младих, велика густина у градовима. Европа: Мање младих, више старијих, мања густина. Африка: Много младих људи, брз раст становништва, итд.

Могу да се играју више варијанти игре:

1. „Откриј континент!“ Наставник наглас чита опис (на пример: „Континент са највише младих људи“), а ученици одлазе до угла за који мисле да је тачан (Африка).
2. За сваки континент, ученици добијају картице са подацима и треба да нацртају једноставну пирамиду старости становништва (више младих или старијих). Да напишу кратак састав о структури становништва (број становника, да ли има више младих или старих, шта деца тамо воле да раде и слично). Да залепе слике људи који живе тамо.
3. Ученици се деле у седам група. Свака група добија један континент и има задатак да га представи осталима кроз реченице, на пример: „Ми смо из Африке. Код нас има много младих људи. Наша деца воле да играју фудбал и да уче нове ствари“. „Ми смо из Европе. Код нас има много бака и дека који причају приче“.

Питања за проверу знања

1. Које су главне карактеристике структуре становништва?
2. Одакле се добијају подаци о структури становништва?
3. Објасни шта значи полна структура.
4. Шта утиче на старосну структуру?
5. Наведи етничка обележја становништва.

ПОЗИТИВНИ УТИЦАЈИ МИГРАЦИЈА

УВОДНА АКТИВНОСТ

Што мислиш какве би могле бити последице пресељавања људи са једног на друго место?

Миграциони покрети су се дешавали у прошлости, дешавају се данас и дешаваће се у будућности.

Пресељавање становништва

У светским оквирима, миграције су добиле посебно велики замањ након великих географских открића, тада је становништво по герационима почело да се мења. Миграције су довеле до промене бројности, густини, структури становништва и до појаве различитих раса, религија и нација међу људима. У Америци и Аустралији и Океанији насељавало се ново становништво из Европе, а на тим континентима почеле су да се формирају нове територије и државе.

Миграције могу имати позитивне и негативне ефекте.

Позитивни ефекти миграције односе се на место које је човек одабрао за живот, и обухватају:

- Бољу безбедност, виши животни стандард, боље образовање и могућност добијања доброг радног места.
- Миграциона кретања повећавају понуду радне снаге. Земља у коју људи имигрирају добија квалификовану радну снагу што помаже економском и привредном развоју земље.
- Већу комуникацију, толеранцију, разумевање и прихватање разлика међу људима различитих раса, религија, језика, култура и обичаја.
- Повећање броја становништва у регионима и местима где је наталитет у опадању или је низак.
- Упознавање, прихватање и поштовање традиције и историје државе у коју се досељава становништво.

Као резултат убрзаног развоја науке, технологије, комуникација и саобраћаја, мигрирање становништва у последње време постају све чешће и лакше.

Запамти

Миграције доприносе већој комуникацији, толеранцији, разумевању и прихватању разлика међу људима различитих раса, религија, језика, култура и обичаја.

Сазнај више

Миграције које обухватају велике групе људи, који се крећу из једног у други географски регион, називају се масовне миграције. Миграције могу бити и мањег обима, индивидуалне или сезонске.

Активност

Поделите се у групе. Истражите и запишите на задату тему. Затим, презентујте ученицима из разреда.

Прва група: Позитивни ефекти миграција.

Друга група: Негативни ефекти миграција.

Трећа група: Заједничке особине (сличности) позитивних и негативних ефеката миграција.

Питања за проверу знања

1. Када су миграције биле најинтензивније на нивоу света?
2. До којих структурних промена становништва су довеле миграције у Америци и Аустралији и Океанији?
3. Какви могу бити ефекти миграција?
4. Наведи свој конкретан пример позитивног ефекта миграције.

ВЕЛИЧИНА ДРЖАВА ПРЕМА ПОВРШИНИ И БРОЈУ СТАНОВНИКА У СВЕТУ

УВОДНА АКТИВНОСТ

На карти свака обојена површина представља једну земљу.
Ова врста карте се назива политичка карта.

Политичка карта света

Да ли величина површине једне земље значи да она такође има и највише становника?

У свету постоји око 195 земаља. Постоје територије кои не припадају ниједној земљи. Велике земље по површини имају пределе који су густо насељени, али и пределе који уопште нису насељени. То значи да држава може да има велику површину, али мали број становника у односу на своју површину.

Табела приказује десет земаља са њиховом површином и бројем становника.

Држава	Површина у km ²	Број становника
Русија	17 098 246	146 122 520
Канада	9 984 670	37 742 154
Кина	9 706 961	1 419 321 278
САД	9 372 610	336 925 270
Бразил	8 515 767	217 186 052
Аустралија	7 692 024	25 499 884
Индија	3 287 590	1 450 935 791
Аргентина	2 780 400	45 195 774
Казахстан	2 724 900	18 776 707
Алжир	2 381 741	43 851 044

- А) Пронађи и именуј десет највећих држава на политичкој карти света.
 Б) Која је највећа држава по површини?
 В) Која држава има највећи број становника?
 Г) Зашто највеће државе немају и највећи број становника – од чега то зависи?

Запамти

- Величину земаља можемо одредити према њиховој површини и броју становника.
- Већа површина једне земље не значи да има и много становника.

Сазнај више

Истражи рангирање 195 земаља према њиховој површини у квадратним километрима на следећем линку:

<https://www.worldometers.info/geography/largest-countries-in-world/>

Ако желиш да сазнаш више и о броју становника на планети Земљи, истражи на линку:

<https://www.worldometers.info/world-population/>

Активност

1. Направи стубичасти дијаграм на основу података из табеле, за земље по површини и броју становника.
2. Поделите се у групе. Свака група има задатак да истражи једном континент:
 - А) Највећа држава по површини
 - Б) Највећа држава по броју становника
 - В) Најгушће насељени део континента

Презентујте своја сазнања осталим ученицима.

Питања за проверу знања

1. Колико земаља има на свету?
2. Која земља на свету је највећа по површини?
3. Која земља на свету има највећи број становника?
4. Који су најважнији фактори од којих зависи број становништва?

НАЈВЕЋЕ ДРЖАВЕ ПО ПОВРШИНИ И БРОЈУ СТАНОВНИШТВА У СВЕТУ

УВОДНА АКТИВНОСТ

Пажљиво погледај карту света и подсети се која је од земаља на свету највећа по површини.

Прочитајте и разговарајте о подацима о земљама у табелама (статистички подаци из 2024. године).

ЕВРОПА

Држава	Површина у квадратним километрима
Русија (европски део)	3 969 100
Украина	603 628
Француска	549 087

табела 1

Држава	Број становника
Русија	144 820 423
Немачка	84 552 242
Велика Британија	69 138 192

табела 2

Државе из табеле 1 су обојене црвеном бојом.

На својој немој карти обоји наранџастом бојом државе из табеле 2.

АЗИЈА

Држава	Површина у квадратним километрима
Русија (азијски део)	13 083 100
Кина	9 706 961
Индија	3 287 590

табела 3

Државе из табеле 3 су обојене зеленом бојом.

Држава	Број становника
Индија	1 450 935 791
Кина	1 419 321 278
Индонезија	283 487 931

табела 4

На својој
немој карти
обоји плавом
бојом државе из
табеле 4.

АФРИКА

Држава	Површина у квадратним километрима
Алжир	2 381 741
Конго	2 345 000
Судан	1 886 068

табела 5

Државе из табеле 5 су обојене љубичастом бојом.

Држава	Број становника
Нигерија	232 679 478
Етиопија	132 059 767
Египат	116 538 258

табела 6

На својој
немој карти
обоји државе
из табеле 6
жутом бојом.

СЕВЕРНА АМЕРИКА

Држава	Површина у квадратним километрима
САД	9 147 420
Канада	9 093 510
Мексико	1 943 950

табела 7

Држава	Број становника
САД	345 426 571
Мексико	130 861 007
Канада	39 742 430

табела 8

Државе из табеле 7 су обојене плавом бојом.

На својој
немој карти
обоји државе
из табеле 8
црвеном бојом.

ЈУЖНА АМЕРИКА

Држава	Површина у квадратним километрима
Бразил	8 515 767
Аргентина	2 780 400
Перу	1 285 216

табела 9

Држава	Број становника
Бразил	211 998 573
Колумбија	52 886 363
Аргентина	45 696 159

табела 10

Државе из табеле 9 су обојене зеленом бојом.

На својој
немој карти
обоји државе
из табеле 10
наранџастом
бојом.

АУСТРАЛИЈА СА ОКЕАНИЈОМ

Држава	Површина у квадратним километрима
Аустралија	7 682 300
Папуа Нова Гвинеја	452 860
Нови Зеланд	263 310

табела 11

Држава	Број становника
Аустралија	26 713 205
Папуа Нова Гвинеја	10 576 502
Нови Зеланд	5 213 944

табела 12

Државе из табеле 11 су обојене плавом бојом.

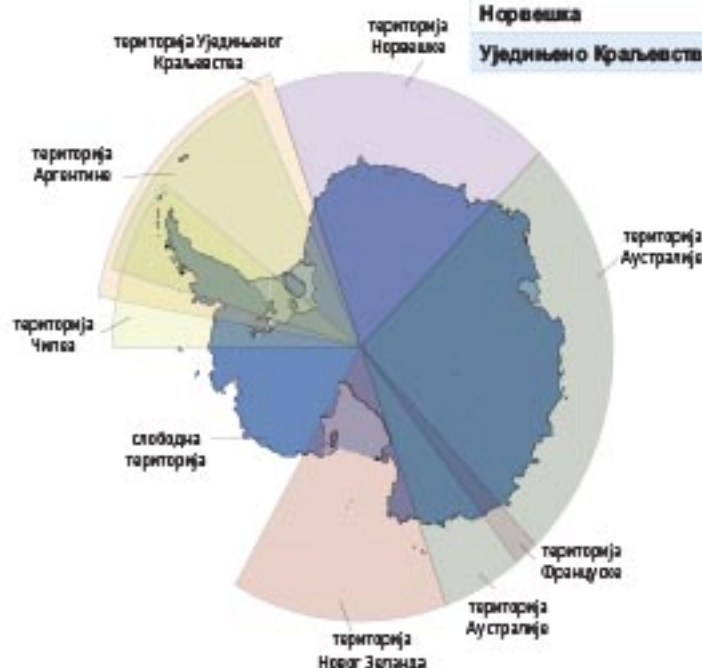

На својој
немој карти
обоји државе
из табеле 12
љубичастом
бојом.

АНТАРКТИК

На Антарктику званично нема држава. Али, седам земаља поседује делове овог континента. То су Аустралија, Норвешка, Уједињено Краљевство, Аргентина, Чиле, Нови Зеланд и Француска.

Део у власништву друге државе	Површина у квадратним километрима
Аустралија	5 896 500
Норвешка	2 700 000
Уједињено Краљевство	1 709 400

На Антарктику
нема сталних
становника.

Запамти

- Пет највећих држава по површини су: Русија, Канада, Сједињене Америчке Државе, Кина и Бразил.
- Пет најнасељенијих држава на свету су: Индија, Кина, Сједињене Америчке Државе, Индонезија и Пакистан.

Сазнај више

Већи део Антарктика је покривен ледом, са просечном дебљином од 1,9 километара.

Антарктик је у просеку најхладнији, најсувљи и најветровитији од континената и има највећу просечну надморску висину. Континент углавном представља поларну пустињу.

Активност

1. Изради стубичасти дијаграм на основу података о највећим државама по континентима, броју становника и површини. Разговарајте у разреду која земља има највише становника и да ли има и највећу површину.
2. Поделите се у седам група, и свака група треба да изабере један континент. Ви сте у улози туристичке агенције која нуди путовање и посету изабране земље. У вашој понуди напишите податке о:
 - местима која треба посетити
 - језицима који се говоре
 - занимљивим обичајима или догађајима који се одржавају у тој земљи
 - специфичним јелима
 - познатим личностима
 - историјским знаменитостима, археолошким налазиштима
 Презентујте понуду пред својим одељењем.

Питања за проверу знања

1. Која држава у Европи има највећи број становника, а која је највећа по површини?
2. Која држава у Азији је највећа по површини и броју становника?
3. Која држава има највише становника у Африци?
4. Која држава има највише становника у Америци?
5. Који континент нема стално насељено становништво?
6. Која је једина држава која се налази и у Европи и у Азији и има највећу површину на свету?
7. Која је највећа држава по површини у Африци?
8. Која држава има више становника: Бразил или Пакистан?
9. Које три државе имају више од 300 милиона становника?
10. Која држава у Северној Америци има највећу површину?
11. Која је друга највећа држава на свету по површини?
12. Која држава је највећа по површини у Јужној Америци и спада међу првих пет највећих у свету?
13. Која држава је трећа по површини у Азији, после Русије и Кине?
14. Која држава је четврта по броју становника у свету?
15. Зашто су неке државе веома велике по површини, али имају мало становника? (Пример: Канада, Русија)
16. Да ли површина једне државе утиче на њену економију и живот људи? Објасни свој одговор.

ГЛАВНИ ГРАДОВИ НАЈВЕЋИХ ДРЖАВА НА СВЕТУ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Наброји неке веће градове које си посетио/посетила ван своје државе.
- Да ли су ти градови уједно и главни градови неке земље, и која је то земља?

РУСИЈА је највећа држава по површини у **Европи** и у **свету**. Простире се на два континента: Европи и Азији.

Карта Русије

Главни град Русије је Москва, која је уједно и најнасељенији град у земљи. Москва је најсевернији град са више од 10 милиона становника. Најдужа железничка линија протеже се од Москве до Владивостока. Позната је по својој богатој култури и историји.

Бивши главни град Русије био је Санкт Петербург. То је други најнасељенији град у Русији и налази се на Балтичком Мору.

Црвени трг у Москви

Пословни центар у Москви

Сазнај више

Бајкалско језеро је једини слатководни басен на свету настањен фокама. Бајкалско језеро је најдубље језеро на свету.

КИНА је друга најнасељенија земља у свету, са више од 14 милијарде становника. Кина граничи са 14 земаља и уједно има и најдужу копнену границу.

Главни град је Пекинг, у ком живи око 20 милиона становника. Смештен је у северном делу Кине.

Пекинг

Забрањени град у Пекингу

Сазнај више

Највећи град у Кини је Шангај, који је уједно други по величини град на свету. Шангај се налази на ушћу реке Јангцекјанг.

Са којим земљама се граничи Кина? Пронађи их на политичкој карти Азије.

У односу на Екватор, Северна Америка се налази на северној географској ширини. Северна Америка је трећи највећи континент по површини, после Азије и Африке.

СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ (САД) се састоје од 50 савезних држава. Становништво чине народи из Европе, мањи део становништва из Африке, досељеници из Азије, као и домородачко становништво Индијанаца и Инуита. Најгушће насељени предели су низије и подручја око језера, а најређе планинске територије.

Главни град је Вашингтон. Овај град је именован по првом председнику Сједињених Америчких Држава, генералу Џорџу Вашингтону. Град и његова околина представљају посебну територију и нису део ниједне савезне државе.

Бела кућа у Вашингтону

Зграда Конгреса у Вашингтону

Који град у Сједињеним Америчким Државама се назива „Велика јабука“ и по чему је познат?

Највећа земља по површини у Јужној Америци је **Бразил**. Најгушће насељени су градови, а најређе подручје око реке Амазон. Бразил је један од највећих произвођача кафе на свету.

Главни град је Бразилија, који се налази у централно-западном региону Бразила, смештен на Бразилској висоравни. Бразилија је град познат по многобројним облакодерима.

Бразилија

Зграда Националног конгреса у Бразилији

У Северној **Африци** налази се држава **Алжир**, која је највећа по површини на овом континенту. Алжир има повољан географски положај јер излази на Средоземно море.

Главни град је Алжир.
Модерни део града изграђен је на обали Средоземног мора, док се стари део налази на брдима.

град Алжир

лука у граду Алжир

Сазнај више

Надимак града Алжира је Бели Алжир, због белих зграда које се виде са мора.

Аустралија је са свих страна окружена океанима. Она је уједно и континент и држава. Аустралија је најсушнија и најравнија насељена територија на свету.

Име је повезано са старим латинским именом које значи „јужна земља“ (terra australis).

Главни град је Канбера.

Канбера се сматра престоницом образовања нације. У центру града Канбере налази се вештачко језеро Берли Грифин, а у околини се налази велики број националних паркова.

Булевар ка парламенту у Канбери

Канбера

Запамти

- На Земљи постоји: седам континената, има око 195 држава, живи око осам милијарди људи.
- Највећа држава по површини је Русија, највећи број становника има Индија, најгушће насељена држава је Монако.

Изработи проект

1. Поделите се у групе. Изаберите један континент и организујте путовање по том континенту у трајању од три дана. Циљ је да се посете три највећа града на том континенту. Истражите на интернету следеће податке:

- А) број становника
- Б) застава земље и грб града (ако постоји)
- В) занимљиве чињенице о граду
- Г) језик који се говори у граду (или језици уколико се говори на више језика)

Питања за проверу знања

1. Која је највећа земља на свету по површини и који је њен главни град?
2. Са којим земљама се граничи Бразил?
3. Која земља има најдужу копнену границу на свету?
4. Колико савезних држава припада Сједињеним Америчким Државама?
5. Која држава је уједно и континент? Који је њен главни град?
6. Истражи која је најмања земља на свету!

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ, ПОВРШИНА И СТАНОВНИШТВО РЕПУБЛИКЕ СЕВЕРНЕ МАКЕДОНИЈЕ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Одреди на којој хемисфери планете Земље се налази Република Северна Македонија.
- На ком континенту и на ком полуострву живимо?

Република Северна Македонија се налази на континенту Европи и заузима централни део Балканског полуострва.

Положај Републике Северне Македоније у свету

Наша држава стекла је независност 8. септембра 1991. године. Године 1993. Македонија је постала чланица Уједињених нација.

Територија Р.С. Македоније заузима **површину од 25.713 квадратних километара.**

Број становника у држави стално се мења, али према последњем **попису становништва** из 2021. године, у нашој земљи има око **два милиона** становника.

Карта Р.С. Македоније

Скопље

Главни град наше државе је **Скопље** са 526.502 становника (према попису становништва из 2021. године).

Река Вардар тече кроз Скопље

Главни трг у Скопљу

Које важне институције се налазе у Скопљу?

На територији наше земље пролазе важни међународни саобраћајни путеви, који је повезују са суседним земљама. Зато се Македонија одликује **повољним географским положајем**.

У нашој држави живе различите етничке групе. Према етничком идентитету, грађани су: Македонци, Албанци, Роми, Срби, Власи, Турци, Бошњаци или другог етничког порекла.

Запамти

- Македонија има површину од 25.713 квадратних километара и у њој живи око два милиона становника.
- Густина насељености у Македонији је око 72,2 становника по квадратном километру (према подацима Државног завода за статистику из 2021. године).
- У Скопљу живи око пола милиона становника.

Сознај више

- На Балканском полуострву, осим наше земље, налазе се и следеће: Србија, Косово, Бугарска, Грчка, Албанија, Хрватска, Словенија, Босна и Херцеговина, Румунија, Црна Гора и европски део Турске.
- Вардарска долина је од највећег значаја због свог повољног географског положаја, јер се поред долине реке Вардар налазе главне саобраћајнице Балканског полуострва.

Активност

Поделите се у групе и истражите. Затим податке напишите на заједнички хамер. Тако ћете добити слику о становништву у нашој земљи.

Група 1: Истражите пуну структуру становништва у Македонији.

Група 2: Истражите који су језици заступљени у нашој земљи.

Група 3: На некој карти представите густину насељености по областима (регионима) и обојите је према сопственој легенди.

Група 4: Истражите и представите етничку структуру наше земље.

Група 5: Које су религије заступљене у Р.С. Македонији, напишите и представите у процентима.

Питања за проверу знања

1. Објасни какав положај има наша земља на континенту Европа!
2. Колику површину заузима територија Р.С. Македоније?
3. Колики је број становника према последњем попису?
4. Колика је густина насељености у нашој земљи?
5. Какав је етнички састав становништва у Р.С. Македонији?

СУСЕДНЕ ДРЖАВЕ РЕПУБЛИКЕ СЕВЕРНЕ МАКЕДОНИЈЕ И ЊИХОВИ ГЛАВНИ ГРАДОВИ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- На ком се полуострву налази Република Северна Македонија?
- Који је главни град Р.С. Македоније?

Користи политичку карту и одреди које су наше суседне земље

Соседни држави се оние кои имаат заеднички граници.

Р.С. Македонија се граничи са Републиком Србијом, Републиком Косово, Републиком Бугарском, Републиком Грчком и Републиком Албанијом.

На северу, наша земља се граничи са **Републиком Србијом**. Површина ове земље износи око **77.474 km²**. У Србији живи око **седам милиона** становника.

Главни град Србије је **Београд**. Најнасељенији градови после Београда су Нови Сад и Ниш

Београд

Србија

На северозападу, Р.С. Македонија се граничи са **Републиком Косово**. Површина Косова износи **10.908 km²**. На Косову живи око **1.800.000** становника.

Главни и највећи град Косова је **Приштина**. Град је културни, административни и политички центар земље.

Косово

Приштина

Јужно од Р.С. Македоније налази се **Република Грчка**. Површина Републике Грчке износи **131.957 km²**. У Грчкој живи око **десет милиона** становника.

Грчка

Атина је главни град државе и највећи град. Други по величини град је Солун.

Атина

Источно од Р.С. Македоније налази се **Република Бугарска**. Укупна површина ове земље износи **110.994 km²**. У Бугарској живи око **седам милиона** становника.

Главни град Бугарске је **Софија**. Остали већи градови су Пловдив, Варна и Бургас.

Бугарска

Софија

Западно од Р.С. Македоније налази се **Република Албанија**. Површина Албаније износи **27.400 km²**. Укупни број становника је око **два милиона и осам стотина хиљада**.

Албанија

Главни град Албаније је **Тирана**, која је уједно и највећи град у држави.

Тирана

Запамти

Суседне земље су оне које имају заједничке границе. Суседне земље Р.С. Македоније су: Република Србија, Република Бугарска, Република Грчка, Република Албанија и Република Косово.

Активност

1. Какав географски положај има Р.С. Македоније у односу на свет?
2. Поделите се у шест група. Направите књигу/албум о обичајима, специфичним јелима, занимљивим чињеницама, познатим спортистима/музичарима/уметницима за дату земљу.

Група 1: Р.С. Македонија

Група 2: Република Грчка

Група 3: Република Албанија

Група 4: Република Косово

Група 5: Република Србија

Група 6: Република Бугарска

Направите презентацију ваше књиге/албума.

Питања за проверу знања

1. Какав је положај Р.С. Македоније у свету (континент, географски положај)?
2. Са којом земљом се граничи Р.С. Македонија на северу?
3. Која суседна земља се налази западно од Р.С. Македоније?
4. Ко је наш сусед на истоку?
5. Која земља се налази јужно од наше земље?
6. Који наш сусед има највећу површину у квадратним километрима, а који најмању?
7. Направи табелу у коју ћеш уписати главне градове наших суседа, укључујући и нашу земљу, и поређај их по броју становника, почевши од града са највећим бројем становника.

ИЗУЧАВАЊЕ ПРОШЛОСТИ

Резултати учења

У овој теми научићеш:

- да објасниш како се дели прошлост човечанства на два велика временска периода – праисторију и историју, и да разликујеш основне периоде у оквиру праисторије и историје;
- да објасниш како се време мерило у прошлости и како се мери у данашње време;
- да разликујеш основне врсте историјских извора и наведеш примере за сваки од њих;
- да наведеш примере познатих археолошких налазишта у свету и на територији наше земље, и лоцираш их у времену и простору.
- Ученик/ученица разуме да: археолошка налазишта имају значајну улогу у разумевању историје света.

ВРЕМЕНСКИ ПЕРИОДИ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- За које временске периоде знаш?
- У ком веку сада живимо?
- У ком веку су рођени твоји родитељи?

1 година = 365 дана

1 деценија = 10 година

1 век = 100 година

1 милениум = 1000 година

У прошлости је сваки народ бирао неки значајан догађај и почео са рачунањем време према то догађају.

Године су бројали према различитим догађајима:

- Египћани према владавини фараона.
- Стари Грци према Олимпијским играма.
- Римљани према оснивању града Рима.
- Муслимани од Мухамедове селидбе из Меке у Медину.
- Хришћани од рођења Исуса Христа.

Данас се године уобичајено рачунају према рођењу Исуса Христа. Овај догађај за почетак рачунања времена прихватила је већина земаља у свету.

Ера је дуг временски период који се одликује значајним догађајима. У историји се користи за обележавање историјских догађаја на временској линији.

Па тако, године које су протекле пре рођења Исуса Христа обележавамо ознаком „**пре наше ере**“ или скраћено **пр. н. е.**, док године после његовог рођења означавамо као „**наша ера**“ или скраћено **н. е.**

Појмови „пре наше ере“ и „наша ера“ називају се и „пре нове ере“ и „нова ера“.

Године **у нашој ери бројимо унапред**. На пример: 2020. година, 2021. година, 2022. година и тако даље.

Године **пре наше ере бројимо уназад**. На пример: 333. година пр. н. е., 332. година пр. н. е., 331. година пр. н. е.

Нулта година не постоји. За почетак наше ере сматра се прва година у календару.

Овај начин одређивања времена користимо зато јер немамо сигурне податке од када постоји човечанство. Оваквим начином бројања времена успоставља се ред и добра комуникација међу људима.

Запамти

- 1 деценија има 10 година.
- 1 век има 100 година.
- 1 миленијум има 1000 година.

Сазнај више

Муслимани време рачунају од сеобе Мухамеда из града Меке у Медину. То се догодило 622. године и та се година назива хиџра. То је прва година према њиховом рачунању времена.

Активност

Препиши у свеску и одговори на дата питања.

1. Колико деценија има у 55 година?
2. Колико векова је прошло од 1870. до 2020. године?
3. Колико векова има у 270 година?
4. Колико деценија има у 150 година?
5. Колико деценија има у 1300 година?
6. Колико година има у 25 векова?

7. Игра – Бинго:

Ученици добијају листове са празном табелом од 12 поља. У празна поља табеле, сваки ученик по сопственом избору и насумичним редоследом уписује 12 од понуђених 16 појмова:

2025, деценија, 5 година, век, 21. век, миленијум, 10 година, 100 година, 2 деценије, трећи миленијум, 1000 година, ера, 300 година, 5 деценија, уназад, унапред

Наставник поставља следећа питања, а ученици заокружују појам у табели ако су га уписали као одговор. Ученик који први заокружи све своје појмове узвикује „Бинго!“ и постаје победник.

1. У којој години живимо сада?
2. Како се назива период од 10 година?
3. Колико година је прошло од 2020. до 2025?
4. Како се назива период од 100 година?
5. У ком веку живимо данас?
6. Како се назива период од 1000 година?
7. Колико година има једна деценија?
8. Колико година има један век?
9. Колико деценија је прошло од 1925. до 1945?
10. У ком миленијуму живимо?
11. Колико година има један миленијум?
12. Како се назива најдужи временски период?
13. Колико година има у три века?
14. Колико деценија је 50 година?
15. Како су се бројале године пре нове ере?
16. Како се броје године у нашој ери?

Питања за проверу знања

1. Који су основни временски периоди?
2. Колико година има једна деценија?
3. Колико година има у два века?
4. Како данас рачунамо време?
5. Како бројимо године у нашој ери?

ПОДЕЛА ИСТОРИЈЕ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Како се назива временски период када се појавио праčovек?
- Шта мислиш, да ли се исто назива време када се појавио праčovек, и време када се појавио први телевизор?

Реч потиче од грчке речи „ιστορία“ што значи истраживање, упознавање. Историја проучава прошлост људи од појаве првог човека до данас. Историју проучавамо да бисмо сазнали како су људи живели у прошлости, да бисмо извукли поуке и да би замислили будућност.

Историјско време људског постојања делимо на два велика периода: **праисторију** и **историју**.

Праисторија траје од појаве човека до настанка првог писма.

Период од појаве писма до данас назива се историја.

Праисторија је најдужи период у историји човечанства и трајала је неколико милиона година. Обухвата неколико етапа које називамо период дивљаштва и период варварства, и трајале су до појаве првог писма – око 3500 година пре наше ере.

Појавом првог писма у области Сумер, региону Месопотамије (данашњи Ирак), почиње нова епоха коју називамо историја.

Прво писмо
је било
клинасто
писмо које је
било „писано“
на глиненим
плочицама.

Праисторија се дели на **камено** и **метално** доба.

Историју делимо на: **стари век**, **средњи век**, **нови век** и **најновије доба**.

Мање познате речи

Епоха – Велики временски период у историји Земље са посебно значајним догађајима и појавама.

Запамти

- Историјско време постојања човека делимо на два велика периода: праисторију и историју.
- Праисторија се дели на камено и метално доба.
- Историју делимо на: стари век, средњи век, нови век и најновије доба.

Сазнај више

- Месопотамија значи „земља између река“, односно означава области између река Тигар и Еуфрат.
- Стварање писма одређује прелазак из праисторије у историју. Од настанка писма, људи су почели да остављају писане трагове о свом постојању. С временом, писмо је усавршено и људи су га користили за свакодневне потребе.

Активност

Уз помоћ временске линије, одреди у ком историјском периоду је живео сваки од њих:

А) Александар III Македонски
(356 пр. н.е - 323 пр. н.е.)

Б) Мајка Тереза
(1910-1997)

В) Гоце Делчев
(1872-1903)

Г) Клеопатра
(69 пр.н.е. - 30 пр.н.е.)

Д) Цар Самуил
(958-1014)

Е) Блаже Конески
(1921-1993)

Ѓ) Киро Глигоров
(1917-2012)

Ж) Султан Сулејман I
(1494-1566)

Питања за проверу знања

1. Одакле потиче реч историја?
2. Шта историја проучава?
3. На које периоде је подељено историјско време људског постојања?
4. Колико дуго је трајао период праисторије?
5. Да ли период историје још увек траје?

ПРАИСТОРИЈА

КАМЕНО ДОБА

УВОДНА АКТИВНОСТ

- По твом мишљењу, зашто се први период од настанка човека назива камено доба?
- Како су изгледали људи у то време?

Почетак каменог доба се назива период дивљаштва. Првобитни човек је био **сакупљач хране и ловац**.

Због веће безбедности и заштите, људи су почели да се удружују и живе заједно у заједницама названим хорде, са око 30 чланова. Затим су почели да живе у већим заједницама рођака, које се називају **родови**.

Живот људи у каменом добу

За потребе лова и риболова створили су лук, стрелу, оруђа од костију и рогова.

У потрази за храном, првобитни људи су почели да комуницирају најпре мимиком, крицима, разним покретима, све до појаве говора.

Током времена, човек је почео да користи **ватру** за припрему хране, одбрану од дивљих животиња и загревање.

Прва човекова пребивалишта биле су пећине. Након што су почели да се окупљају и формирају веће заједнице, људи су почели да граде пребивалишта.

Прва таква пребивалишта биле су колибе, назване земунице и наколна пребивалишта на води.

Када су изградили или створили стална пребивалишта, почели су да припитомљавају животиње, овце, козе и говеда, које су користили за исхрану, а касније и за рад. Да би увек имали храну, почели су да се баве земљорадњом и узгајају жито, јечам и друге производе.

У свакодневној употреби користили су глинене посуде у којима су чували храну.

Највећу улогу у свакодневном животу родова имала је мајка, која се бринула о деци и дому. У неким родовима, најугледнија жена била је бирана за старешину рода.

Овакав начин уређења назива се **матријархат**.

Велика Мајка са археолошког налазишта Тумба Маџари у Скопљу

МЕТАЛНО ДОБА

Период металног доба почиње када је човек научио да користи метале: бакар, калај и гвожђе. Обработом метала започео је развој човечанства.

Најзначајнија открића била су: **метални плуг, секира и мач**.

Један од првих метала који су открили био је бакар. Пошто су алати које су израђивали били веома меки, почели су да мешају бакар са калајем, и тако добили први чвршћи метал – бронзу.

Обработом метала појавило се **занатство**. Производи занатства допринели су развоју **пољопривреде** и већој **производњи хране**. Повећана производња довела је до размене производа, односно појаве **трговине**.

Због промена које су настале у свакодневном животу људи, у неким заједницама мушкарац је преузео значајну улогу у породици.

Овакво друштвено уређење назива се **патријархат**.

Запамти

- Првобитни човек је био сакупљач хране и ловац.
- Људи су живели у већим заједницама рођака, које су се звале родови.
- Ватра је имала кључну улогу у животу људи из каменог доба. Обезбеђивала је топлоту за преживљавање у хладнијим климама, служила за печење и кување меса, али и за одбрану од дивљих животиња.
- Метално доба долази након каменог доба.
- Са обрадом метала почиње развој човечанства.
- Најзначајнија открића тог доба су: метални плуг, секира и мач.
- У металном добу развијају се занатство, пољопривреда и трговина.

Сазнај више

- Прва животиња коју је човек припитомио била је пас. Потребна за псом настала је због помоћи у лову.
- Гвожђе је други најзаступљенији метал на Земљи.
- Гвожђе чини око 80 % унутрашњег и спољашњег језгра Земље.
- Гвожђе је главна компонента метеорита.
- Челик не може да се направи без гвожђа.

Активност

1. Поделите се у две групе. Свака група има задатак да припреми презентацију у облику плаката или постера, на којем ће представити податке о датој теми: период оруђа, карактеристике људи који су живели у то време.

Група 1: Камено доба

Група 2: Метално доба

2. Део ученика у одељењу треба да се подели у две групе: „Каменковци“ и „Металци“. Свака група треба да припреми 10 питања. Питања „Каменковаца“ треба да обухвате карактеристике каменог доба. Питања „Металаца“ треба да обухвате карактеристике металног доба. Од преосталих ученика треба да се изаберу 3 судије и водитељ. Водитељ квиза поставља питање из каменог доба тиму „Металаца“ и питање из металног доба тиму „Каменковаца“. Сваки тачан одговор носи 5 поена. Судије бележе поене. Уколико тимови имају једнак број поена, поставља се бонус-питање. Победник је тим са више поена.

Питања за проверу знања

1. Како се зову заједнице у којима су живели људи из каменог доба?
2. Какве алате су израђивали људи у каменом добу?
3. На који начин су комуницирали људи из каменог доба?
4. Која су била прва изграђена пребивалишта у каменом добу?
5. Ко је имао главну улогу у родовима у каменом добу?
6. Које откриће има важну улогу у животу људи из каменог доба?
7. Када је почео период металног доба?
8. Која су била најзначајнија открића у металном добу?
9. Ко је имао главну улогу у заједници у металном добу?

ПОЈАВА ПРВИХ ПИСАМА

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Како су људи комуницирали у каменом добу?
- Како људи комуницирају данас?

Пре појаве писма, првобитни човек је оставио трагове свог постојања кроз цртеже у пећинама и на стенама где је живео.

Појавом првог писма обележавамо прелазак из праисторије у историју.

Прва писма су се појавила на неколико различитих места у свету и развијала су се независно једна од других.

Према научницима, прво и најстарије писмо било је клинесто писмо – писмо Сумераца у Месопотамији, које се појавило у 4. миленијуму пре нове ере.

Најстарија писма појавила су се у Месопотамији, Египту, Кини и Индији.

Прва писма су била мали цртежи који су означавали појмове и речи, па их зато називамо сликовна писма.

Сумерци су утискивали цртеже на влажне глинене плочице помоћу комада трске. Те плочице су затим остављали да се суше на сунцу.

Знаци личе на клинове, па је зато писмо добило назив **клинесто писмо**.

Употреба клинастог писма била је масовна, па је до 2700. године пре нове ере у Сумеру већ било више библиотека и архива.

Глинена плочица са клинастим писмом

Као Сумерци, и Египћани су створили своје писмо. Знаци које су користили у свом писму називају се **хијероглифи**, а писмо хијероглифско.

Египћани су најчешће писали на папирусу.

Египатски хијероглифи на папирусу

Египатски хијероглифи на зиду

И у данашње време се користе слике у комуникацији међу људима. Како се зову те слике?

У првом миленијуму пре нове ере, Феничани су створили своје писмо, које се састојало од 22 знака који су означавали 22 гласа.

Ово писмо су касније преузели и усавршили стари Грци, а од њих су га потом преузели Римљани.

Феничанско писмо

Грчко писмо

Латинично писмо

Запамти

- Појавом првог писма обележавамо прелазак из праисторије у историју.
- Прво писмо је било клинасто писмо – писмо Сумераца.
- Египћани су писали хијероглифима.

Сазнај више

Арапско писмо
се пише и чита
с десна на лево.

ح خ د ذ ر ا ب ت ث ج
ط ظ ع غ ف ز س ش ص ض
و ه ل ا ء ي ق ك ل م ن

Активност

1. Запиши своје име на клинастом писму. Истражи како се пишу сва слова на клинастом писму.
2. Поделите се у мање групе. Такмичите се која група ће саставити више речи написаних феничанским писмом, у одређеном времену.

Питања за проверу знања

1. Када и где се појавило прво писмо?
2. Каква су била прва писма?
3. Како се зове писмо Сумераца, а како Египћана?
4. Колико знакова је имало феничанско писмо?
5. Какво је значење развоја и употребе писма у свакодневном животу човечанства?

ИСТОРИЈСКИ ПЕРИОДИ: СТАРИ И СРЕДЊИ ВЕК

СТАРИ ВЕК

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Наведи три историјске личности и опиши када су живеле и по чему су познате у историји.
- У ком историјском периоду живимо данас?

- Период историје почиње открићем првог писма.
- Историјски периоди се деле на: стари век, средњи век или средњовековље, нови век или модерна историја, и најновије доба или савремена историја.

Стари век је познат по стварању првих држава у Месопотамији, Египту, Индији и Кини.

Живот људи био је много сложенији у поређењу са животом у праисторији. Зато су људи имали потребу да се удруже, организују и живе у државама.

Прве државе биле састављене од града и његове околине, и називамо их градови-државе. У Европи, су у том периоду, биле створене прве државе: микенска краљевства, грчки полиси, македонско краљевство, римска република, као и краљевства Трачана и Илира.

Људи у овим државама изградили су значајне грађевине, као што су: светионик у Александрији, Колосеум у Риму, позориште у Епидаурусу, Партеон у Атини и многе друге.

Светионик у Александрији

Партеон у Атини

Колосеум у Риму

Позориште у Епидаурусу

У области науке, антички народи су својим истраживањима поставили темеље за: астрономију, математику, филозофију, књижевност, уметност и др.

Значајне личности које су живеале у том периоду и оставиле траг у историји су: Херодот, Аристотел, Александар III Македонски и др.

У првом миленијуму пре нове ере створена је прва светска империја. Асирска држава је освојила велики број краљевства, целу Месопотамију и делове Египта.

Асирски император Тиглат-Пилесер III

СРЕДЊИ ВЕК ИЛИ СРЕДЊОВЕКОВЉЕ

Период средњег века почиње падом Западног римског царства (5. век) и траје око 1000 година, односно до појаве новог културног правца званог ренесанса и појаве прве штампарије.

Средњи век је познат по ширењу хришћанства, појави ислама, витезовима, крсташким ратовима, као и по изградњи великих тврђава, замкова и катедрала. Значајна открића биле су стварање прве штампарије и барута у Кини.

Појавили су се велике вође као што су: Карло Велики, Саладин, Џингис-кан, Ричард I Лавље Срце и други. Кроз то време постојале су и жене које су предводиле моћне војске – каква је била Јованка Орлеанка.

Овај период је карактеристичан по такозваним Крсташким ратовима, у којима су европске државе, предвођене папом, организовале походе за освајање светог града Јерусалима, који је био под влашћу муслиманских владара.

У периоду старог и средњег века појавиле су се две монотеистичке религије: хришћанство и ислам. Данас су ове две религије најраспрострањеније у свету. Монотеизам значи веровање у једног Бога.

Исус Христос, проповедник нове религије назване хришћанство по његовом имену

Ћаба у Меки, Саудијска Арабија

Витез

Џингис-кан

У средњем веку људи су веровали у Бога и цркву и стално размишљали о животу после смрти. Сматрали су да треба да буду добри како би отишли у рај. На прелазу између 13. и 14. века појавио се хуманизам, као покрет који је тежио ка томе да је човек важан и да може много да постигне ако се труди и учи. А почетком 14. века појавила се ренесанса („препород“) која означава време када су људи почели да се интересују за уметност, нарочито за сликарство, вајарство, музику, као и за науку. То је било доба када су људи желели да откривају нове ствари, да граде лепе зграде и да уче о свету.

Запамти

- Стари век је познат по стварању првих држава у Месопотамији, Египту, Индији и Кини.
- Александар III Македонски био је један од највећих војсковођа и освајача у историји човечанства. Он је током своје владавине македонским краљевством створио огромну империју која се простирала на три континента: Европу, Азију и Африку.
- Период средњег века почиње од пропасти Западног римског царства (5. век) и траје око 1000 година.
- Овај период је карактеристичан по такозваним крсташким ратовима у којима су европске државе предвођене папом организовале походе за освајање светог града Јерусалима.

Сазнај више

- Египћани су веровали у загробни живот. Зато је, након смрти египатског владара (фараона), његово тело било мумифицирано. Мумификација је била процес заштите тела фараона, јер су веровали да тело мора бити потпуно сачувано.
- Шах је била веома популарна игра у средњем веку. Претпоставља се да потиче из Индије, а с временом се проширила и у Европу.
- Велике последице на људе у средњем веку оставило је ширење зараза и болести, познатих под именом „црна куга“. Број становника у Европи се смањио за једну трећину, управо због лоших услова живота и великог броја ратова који су се дешавали.

АКТИВНОСТ

1. Поделите се у групе. Свака група треба да истражи дату тему и да је представи пред друговима из разреда.

Група 1: Александар III Македонски, македонска фаланга, градови које је основао Александар III Македонски.

Група 2: Највећи владари у Египту.

Група 3: Градови-државе најмоћнији у доба антике и траг који су оставили у култури и уметности.

Група 4: Знамените грађевине из антике: Колосеум у Риму, Партенон у Атини, театар у Епидаурусу (од чега су изграђене, чему су служиле, колико су очуване до данас).

2. Одреди о ком историјском периоду је реч у наведеним примерима:

А) Македонско краљевство

Б) Прва штампарија

В) Крсташки ратови

Г) Колосеум

Д) Црна куга

Ђ) Хуманизам и ренесанса

Е) Филозофија, математика, астрономија

Питања за проверу знања

1. Где су створене прве државе?
2. Наведи неке значајне личности из времена антике!
3. Које науке имају прве зачетке у време антике?
4. Када почиње период средњег века?
5. Које личности/вође су значајне за средњи век?
6. Које врсте грађевина потичу из периода средњег века?
7. Који су се модерни културни правци појавили у средњем веку?

ИСТОРИЈСКИ ПЕРИОДИ: НОВИ ВЕК И САВРЕМЕНО ДОБА

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Како би данас изгледао живот без електричне енергије?
- Који је значај открића вакцина за људе?
- Која открића су по твом мишљењу, значајна за човечанство?

НОВИ ВЕК ИЛИ МОДЕРНА ИСТОРИЈА

Нови век или модерна историја је историјски период који почиње са појавом штампарије Јохана Гутенберга и новим културним правцем званим ренесанса, и траје све до Првог светског рата (1914–1918).

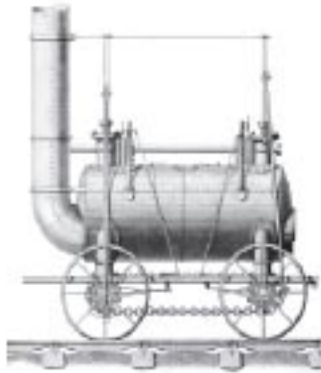
Главна одлика овог периода је развој науке, филозофије, технике, индустријска револуција, стварање парне машине, железнице и бројне колонизације.

У периоду новог века одвијао се процес колонизације. Углавном су била насељавана новооткривена копна, најчешће у Америци, али се колонизација одвијала и на другим континентима.

Настале су значајне промене и развоју свакодневном животу људи. Догодиле су се бројне револуције за слободу, борба за људска права и борба за права жена.

У новом веку догодиле су се многе револуције: индустријска револуција, револуција у САД (Сједињеним Америчким Државама) и Француска револуција. У овом периоду Француска је имала великог освајача Наполеона Бонапарту (1769–1821).

Ракета је прва модерна локомотива коју је дизајнирао Џорџ Стивенсон (1781–1848)

Џорџ Вашингтон био је први председник Сједињених Америчких Држава

Наполеон је био француски император и један од највећих војсковођа свих времена

Најзначајни проналасци били су употреба електричне енергије, парна машина, телефон, аутомобил, вакцина против беснила и многи други. Велики број проналаска убрзао је напредак човечанства и генерално повећао квалитет живота људи.

НАЈНОВИЈЕ ДОБА ИЛИ САВРЕМЕНА ИСТОРИЈА

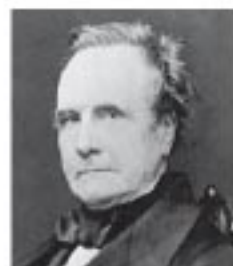
Најновије доба или савремена историја почиње од Првог светског рата (1914–1918) и траје до данас. Првих неколико деценија овог периода биле су године глобалних и сурових ратова (Први светски рат 1914–1918 и Други светски рат 1939–1945).

Значајна технолошка достигнућа била су телевизија, први компјутер и стварање интернета. Главна одлика овог периода је развој ракета, свемирских бродова и станица за истраживање свемира.

Чарлс Бебиџ био је енглески научник, машински инжењер који је створио први компјутер. Први електронски компјутери заузимали су велики простор, а само један компјутер тежио је око 30 тона. Усавршавање рачунара се наставило и траје до данас.

Чарс Бебиџ

У 1957. години, Совјетски Савез је лансирао први сателит, а 1961. године послао је првог човека у свемир, космонаута Јурија Гагарина. У 1969. години, Сједињене Америчке Државе су послале првог човека који је слетео на Месец, то је био Нил Армстронг.

Јуриј Гагарин

Запамти

- Нови век је историјски период који почиње појавом штампарије Јохана Гутенберга и новим културним правцем званом ренесанса, и траје све до Првог светског рата.
- Најновије доба почиње од Првог светског рата (1914–1918) и траје до данас.

Сазнај више

- Колонизација представља насилно претварање одређене територије у потчињену, насељавањем становништва на тој територији или успостављањем власти над становништвом које живи у тим областима.
- Прва жена која је летела у свемир била је Валентина Терешкова из Совјетског Савеза. Дана 16. јуна 1963. године полетела је свемирским бродом „Восток“, и вратила се 19. јуна 1963. године, обишавши Земљу 48 пута.

Сазнај више

- Први бицикл сличан данашњем био је изум Џона Бојда Данлопа из 1874. године.
- Лав Толстој, руски писац који је написао роман „Рат и мир“.
- Џон Логи Берд био је шкотски проналазач који је извео први телевизијски пренос 1923. године. Први телевизори били су веома велики, али са малим екранима и могли су да приказују само црно-белу слику.

Џон Бојд Данлоп

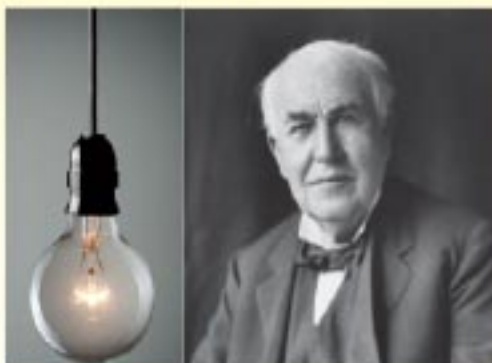

Лав Толстој

Активност

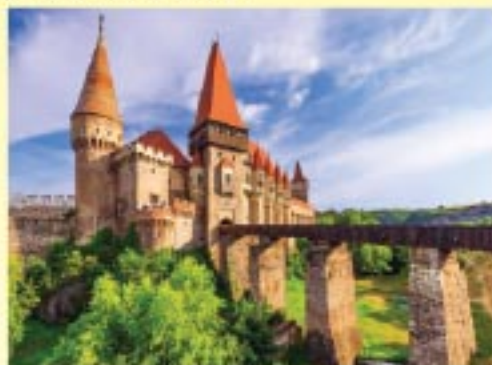
1. Радите у паровима. Истражите о Гагарину и његовом историјском лету у Свемир. Направите постере са информацијама и фотографијама.
2. Запиши по пет карактеристика за:
 - А) Нови век Б) Најновије доба
3. Одреди из ког историјског периода потичу објекти и људи приказани на сликама:
 - А) Сијалица Томаса Едисона
 - Б) Јуриј Гагарин, космонаут

В) Позориште на атинском Акропољу

Г) Замак у Румунији

4. Напишите шта чини сваку од следећих познатих личности значајном.
 А) Никола Тесла Б) Јуриј Гагарин В) Луј Пастер
 Г) Кристифор Колумбо Д) Нил Армстронг Ђ) Џон Бојд Данлоп
5. Радите у паровима. Истражујте о животу и делу Николе Тесле и Луја Пастера. Направите видеопрезентације и презентујте пред друговима из разреда.
6. Временска машина. Нацртај круг на ком су означени периоди: стари век, средњи век, нови век и најновије доба. Окрените оловку или стрелицу и тамо где се заустави објасни карактеристике тог периода.
7. Одећа кроз векове. Истражите како су се облачили људи у различитим временским периодима. Поделите се у групе и направите цртеже са одећом из старог века, средњег века, новог века, најновијег доба. Направите изложбу у холу школе.
8. Поделите се у групе. Изаберите научника или истраживача и објасните значај његовог проналаска, подвига или достигнућа. Потом објасните какав утицај то има у данашњици. Шта би се десило да проналазак, подвиг или достигнуће никада није догодило?

Питања за проверу знања

1. Када је почео период старог века?
2. Зашто су прве државе називане градови-државе?
3. Колико је трајао период средњег века?
4. По чему је познат средњи век?
5. Који су најзначајнији изуми у новом веку?
6. У ком периоду историје су откривени телевизија и рачунар?

РАЧУНАЊЕ ВРЕМЕНА И КАЛЕНДАРИ КРОЗ ИСТОРИЈУ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Шта је приказано на календару?
- За шта најчешће користиш календар?

Календар представља систем приказивања времена у различите сврхе: за одређивање радних дана, викенда и празника, за планирање радног и слободног времена и.т.д. Данима, недељама, месецима и годинама дају се посебна имена.

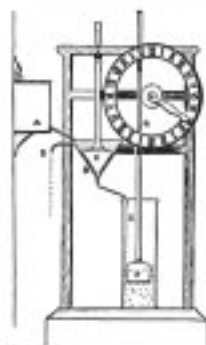

Реч „календар“ потиче од латинске речи „calendae“, и то је било име за први дан сваког месеца.

Многи народи су кроз време створили своје календаре за рачунање времена. Древне цивилизације у Месопотамији, Египту, Индији и Кини имале су високо развијен систем за рачунање времена, а њихови календари су се заснивали на кретању Месеца или Сунца. Према томе, календари се деле на месечеве календаре, направљене према кретању Месеца, и сунчеве календаре, направљене према кретању Сунца. Међутим, постоје и месечево-сунчеви календари.

Људи су у прошлости користили разне напаве и средства за рачунање времена, као што су: обележане свеће, водени часовник, часовник са теговима, часовник са клатном, кварцни часовник и други. Данас користимо дигитални и аналогни часовник.

Водени
часовник

Алатке и часовник за
рачунање времена

Механизам часовника
са клатном

Часовник са
теговима

Запамти

Календар представља систем за рачунање времена у различите сврхе: за одређивање радних дана, дана за викенд и празника, за планирање радног и слободног времена и.т.д. Данима, недељама, месецима и годинама дају се посебна имена.

Сазнај више

Данашњи календар потиче од староегипатског календара који се појавио пре отприлике 6000 година. Његова појава била је повезана са реком Нил, која сваке године подиже ниво воде од јула до октобра, када ниво достигне седам метара. Повлачењем воде, река Нил остављала је изузетно плодан појас који се користио за пољопривреду. Уз помоћ календара, Египћани су знали када ће вода порасти, а када ће се повући. На тај начин су чували усеве да се не би уништили.

Активност

Радите у паровима. Направите календар са месецом јануаром из текуће календарске године, обележите празнике црвеном бојом и напишите име празника.

Питања за проверу знања

1. За шта се користи календар?
2. Како су људи у прошлости рачунали време?
3. Одакле потичу најстарији календари?

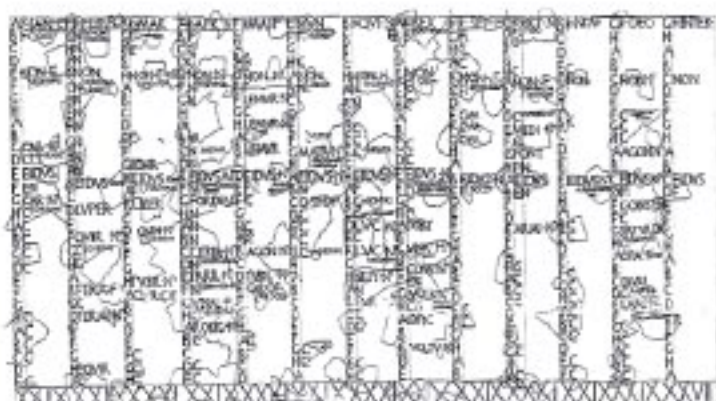
КАЛЕНДАРИ КРОЗ ИСТОРИЈУ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Који је званични календар који се користи данас?
- Наведи неке друге календаре.

Људи су током времена створили различите врсте календара. Ту спадају: египатски календар, асирски календар, исламски календар, јеврејски календар, јулијански календар, грегоријански календар. Неке од њих користимо и данас.

Римски календар

Хиндуистички календар

Египатски календар

Египатски календар настао је пре отприлике 6000 година и представља први састављени календар. Египатски свештеници први су приметили да између два пораста водостаја реке пролази дванаест пуна Месеца, и да се током поплаве једна светла звезда (Сиријус) појављује на небу непосредно пре изласка Сунца. Ту појаву бележили су више година заредом и израчунали да између два појављивања звезде пролази 365 дана. Тако су свештеници поделили годину на 12 месеци по 30 дана и 5 додатних дана, који су остали на крају године.

Асирски календар

Асирски календар је један од најстаријих календара у историји. То је месечев-лунарни календар, помоћу кога се мерило време према Месечевим менама. Календар је био подељен на 12 месеци по 29, 30 или 31 дан.

Исламски календар

Исламски календар је месечев календар. Користе га муслимани за одређивање верских празника. Календар се састоји од 12 месеци, а година траје око 354 дана. Прва година календара назива се Хиџра (622. година нове ере), година када се пророк Мухамед преселио из Меке у Медину. Календар броји године од тог историјског догађаја.

Најзначајнији месец је рамазан, или рамадан. У том месецу, према исламској вери, муслимани треба да посте. Петак је најважнији дан у недељи за муслимане и често се назива „свети дан“ или „дан окупљања“, дан када се иде у џамију.

Јеврејски календар

Јеврејски календар је месечево-сунчев календар, што значи да су месеци засновани на Месецу, а године се рачунају према Сунцу. Календарска година се састоји од 12 месеци по 29 или 30 дана. Почетак сваког јеврејског месеца заснива се на појави младог Месеца. У преступним годинама додаје се додатни месец. Први дану недељи је недеља, а субота дан одмора. Овај календар се и данас користи у Израелу.

Јулијански календар

Када су Римљани освојили Египат у 1. веку пре нове ере, срели су се са већ успостављеним начином рачунања времена. Тада је римски владар Јулије Цезар одлучио да тај систем уведе и у римску државу, али са већом прецизношћу. По наређењу Јулија Цезара, математичар из Александрије, Сосиген, направио је римски календар који је назван јулијански календар. Тако је овај календар уведен у Римску Републику. Према јулијанском календару, година почиње 1. јануара и траје тачно 365 дана и 6 сати. Свака четврта година сматра се преступном и има 366 дана.

Јулијански календар је сунчев календар. Данас га користи део православних хришћана. За разлику од грегоријанског календара, овај календар касни 13 дана у периоду од 1900. до 2100. године, а након 2100. године разлика ће бити 14 дана.

Запамти

- Кроз историју су постојале различите врсте календара: египатски календар, асирски календар, исламски календар, јеврејски календар, јулијански календар, грегоријански календар.
- Код неких календара људи су рачунали време према Месечевим менама. Такав календар се назива лунарни календар.
- Код других календара време се рачунало према сунчевим циклусима, и тај календар се назива соларни календар.

Сазнај више

- Данас се у хришћанству користе два календара: јулијански и грегоријански. Према календарима се утврђују дани када се славе празници, обележавају значајни датуми, дани поста и друго.
- Увођење преступног месеца је успостављена пракса јер је Пасха празник којим се обележава протеривање Јевреја из Египта. То се догодио у пролеће и увек треба да буде у пролеће на северној хемисфери. Јеврејски календар има седам дана у недељи.
- Почети астрологије потичу из Месопотамије, где су настале прве државе. Затим се проучавање астрологије наставило у грчким градовима и у римској држави. Астрологија проучава кретање и положај небеских тела и њихов утицај на Земљу и на човека.

Активност

„Пет шарених кругова“

Поделите се у пет група. Свака група треба да нацрта круг на папиру. Сваки круг треба да буде у различитој боји. Задатак сваке групе је да представи дати календар: број месеци, називи месеци, трајање у данима, назив и почетак нове године, главна празновања.

Група 1: Исламски календар (Месечев)

Група 2: Јеврејски календар (Месечев и Сунчев)

Група 3: Јулијански календар (Сунчев)

Група 4: Египатски календар (Сунчев)

Група 5: Асирски календар

Свака група презентује свој календар пред осталим ученицима.

Питања за проверу знања

Питања за проверу знања

1. Колико дана траје година према египатском календару?
2. Какав је календар асирски?
3. Колико дана траје година према исламском календару?
4. Који је најзначајнији месец за муслимане?
5. Шта је Хиџра?
6. Од колико месеци се састоји календарска година према јеврејском календару?
7. Шта је Пасха?
8. По коме је јулијански календар добио име?
9. Када почиње година према јулијанском календару?
10. Препиши и заокружи или одговори усмено!
 - 1) Египатски календар настао је пре отприлике:

а) 8000 година	б) 6000 година
----------------	----------------
 - 2) Асирски календар је:

а) соларни	б) лунарни
------------	------------
 - 3) Исламски календар има:

а) 365 дана	б) 354 дана
-------------	-------------
 - 4) Најважнији дан у недељи за муслимане је:

а) петак	б) недеља
----------	-----------
 - 5) Јеврејски календар је:

а) лунарно-соларни	б) соларни
--------------------	------------
 - 6) Први дан у јеврејској недељи је:

а) понедељак	б) недеља
--------------	-----------
 - 7) Тренутно је јулијански календар у заостатку за грегоријанским:

а) 14 дана	б) 13 дана
------------	------------

ГРЕГОРИЈАНСКИ КАЛЕНДАР

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Када почиње година по календару који користимо?
- Колико месеци има у данашњем календару и да ли сви месеци сваке године имају исти број дана?

Грегоријански календар је соларни календар. Он зависи од кретања Земље око Сунца. Према овом календару, свака година има 365 или 366 дана, сваки дан има 24 часа, сваки час има 60 минута, а свака минута има 60 секунди.

Грегоријански календар је календар који користимо у нашој држави.

Календар представља измењену форму јулијанског календара. У 13. веку је званично прихваћен декретом папе Гргура XIII. По његовом имену (Гргур/Грегор) календар је назван грегоријански календар.

Почео је да се користи 1582. године, када је из јулијанског календара избрисано 10 дана како би се ускладио са соларном годином. Тако је последњи дан јулијанског календара био 4. октобар 1582, а први дан грегоријанског календара био је 15. октобар 1582.

Према грегоријанском календару, година има 12 месеци, а месеци имају по 30 или 31 дан, осим фебруара, који има 28 дана, а сваке преступне године 29 дана.

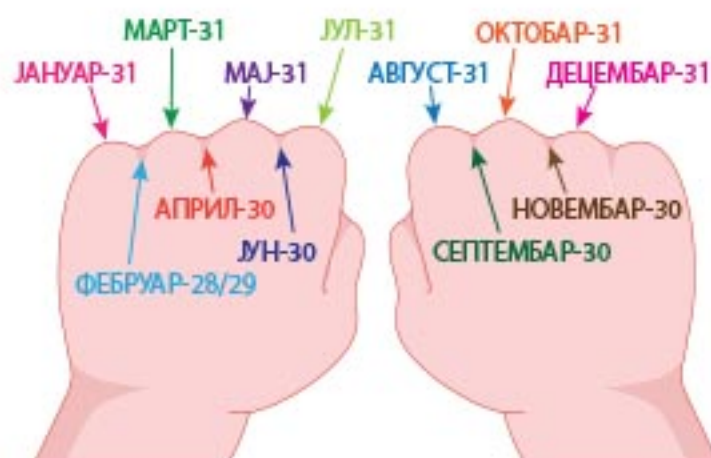
Преступну годину ћеш одредити када годину поделиш са 4 или са 100 и не добијеш остатак.

У свакодневној комуникацији користи се грегоријански календар.

Јулијански календар се користи за обележавање верских празника православних хришћана, и он се разликује за 13 дана у односу на грегоријански календар.

Да би одредио колико дана има сваки месец, стисни шаке у песнице и приближи их једну уз другу код палчева. Броје се зглобови и удубљења између прстију. Почевши од зглоба малог прста леве руке, набрајају се месеци од јануара. Броји се: зглоб, удубљење, зглоб, удубљење, све до децембра. Зглобови представљају месеце са 31 дан, а удубљења месеце са 30 дана (са изузетком фебруара).

Запамти

Грегоријански календар је измењена форма јулијанског календара. У 16. веку је званично прихваћен декретом папе Гргура XIII, и по његовом имену је назван грегоријански календар.

Сазнај више

- Македонски народ је почео да користи грегоријански календар када је он уведен 1919. године, за време Краљевине СХС (Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца).
- Реформа календара је извршена на основу научних истраживања, према којима Земља има елипсаст облик, и при њеном окретању око своје осе, у рачунању дана људи су током векова правили грешку од 13 дана.

Активност

„Календарски детективи“

Ученици израђују картице на којима су записани подаци повезани са грегоријанским календаром. На пример: „Уведен 1582“, „Има 12 месеци“, „Преступна година = 366 дана“, „Сваких 4 године имамо +1 дан“, „Грегориј XIII“, „Који месец има 28/29 дана?“, „Који месеци имају 30 дана?“, „Који месеци имају 31 дан?“

Картице треба да буду сакривене негде по учионици. Ученици их траже и заједно ређају на таблу, стварајући постер о грегоријанском календару.

На крају, свако дете извлачи једну картицу и објашњава је пред осталима.

Питања за проверу знања

1. По коме је грегоријански календар добио име?
2. Колико дана и месеци има календарска година према грегоријанском календару?
3. Израчунај колико недеља има у години по грегоријанском календару?
4. Први дан грегоријанског календара био је:

а) 15. октобар 1582. године	б) 15. октобар 1682. године
-----------------------------	-----------------------------

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОРИ

УВОДНА АКТИВНОСТ

1. На који начин можемо да сазнамо о животу и раду људи у прошлости?
2. Где се могу пронаћи докази о прошлости?

Историјски извори су материјални и нематеријални остаци људи из прошлости. Историјске изворе делимо на материјалне, писане и усмена казивања. На основу ових извора пишемо историју и упознајемо достигнућа наших предака.

Материјални извори су предмети и остаци које су људи користили у прошлости, на пример: стари новац, оружје, одећа, накит, посуђе, предмети из домаћинства, уметничка дела, фотографије итд. Такође постоје и материјални остаци откривени и заштићени на месту где су настали. Такви материјални извори су: тврђаве, замкови, споменици, остаци различитих грађевина, мозаици и слично.

Материјални извори се чувају у музејима. У музејима су трајно заштићени и доступни посетиоцима и научницима.

Монета Александра III
Македонског

Антички накит

Античко посуђе

Остаци из
античког града
Баргала код
Штипа

Писани историјски извори су: књиге, новине, писма, документи, записници, извештаји и друго. Да би били трајно заштићени, чувају се у: архивама, библиотекама и музејима.

Постоји велики број писаних извора. Да би били трајно заштићени, чувају се у архивама. Архиве сређују и обрађују архивску грађу.

Усмени извори представљају предања о историјским догађајима која се преносе усмено са генерације на генерацију. Ту спадају: песме, легенде и митови.

Запамти

- Историјски извори су материјални и нематеријални.
- Материјални извори су предмети и грађевине које су људи користили у прошлости.
- Писани историјски извори спадају у материјалне изворе и могу бити: књиге, новине, писма, документи, записници, извештаји и друго.
- Усмени извори су нематеријални извори и преносе се усмено као предања о историјским догађајима.

Сазнај више

Нумизматика је научна дисциплина која истражује и проучава историјски развој и употребу новчића (металног новца).

Активност

1. Напиши легенду о томе како је настало име места у коме живиш.
2. Истражи или питај неког од старијих у породици о свом месту становања. Запиши и прочитај пред друговима из разреда.

Питања за проверу знања

1. Шта су историјски извори?
2. Какви могу бити историјски извори?
3. Шта спада у усмене историјске изворе?
4. Наведи по три врсте материјалних и писаних извора из историје.
5. Објасни како и зашто су се користили дати предмети.

А)

Б)

В)

Г)

Д)

МУЗЕЈ, АРХИВ И БИБЛИОТЕКА

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Где се чувају материјални извори?
- Где се чувају писани извори?

Музеји су институције у којима се прикупља, чува и представља културно-историјско наслеђе народа који живи у тој земљи. Музејска делатност представља стварање, прикупљање, сређивање, заштиту и чување музејског материјала. У музејима раде стручна лица која се зову кустоси. Они објашњавају посетиоцима у музејима све што их занима, дају информације о неком старом предмету, документу, фотографији и др.

Најпознатији музеј на свету је музеј Лувр у Паризу, Француска.

Део унутрашњости музеја Лувр

Скоро сваки град у нашој земљи има своју културну установу или музеј у којем се чува и штити материјално наслеђе тог региона.

Архив је институција у којој се примају, обрађују, чувају и трајно штите архивска документа. Та документа се касније сређују ради брзог и лаког проналажења и коришћења. Сваки документ у архивама се чува на посебан начин. Архивски документ може бити: папирус, пергамент, папирни документ, филмови, траке, грамофонске плоче и др.

Државни архив наше земље основан је 1951. године. Данас је архив смештен у главном граду Скопљу.

Библиотека је институција која прикупља и чува књиге као и друге материјале за читање. Те књиге затим ставља на располагање читаоцима. Збирка књига може бити у папирном или електронском облику.

У нашој држави постоји велики број библиотека, а највећа је Национална и универзитетска библиотека (НУБ) „Св. Климент Охридски“ у Скопљу.

Библиотеке су установе у којима се чувају књиге. Данас у нашој земљи постоји око 45 библиотека на целој територији.

Запамти

- Материјални историјски извори се чувају у музеју, архиву и библиотеци.
- Музеј је институција у којој се прикупља, чува и представља културно-историјско наслеђе народа који живи у држави.
- Архив је институција у којој се примају, обрађују, чувају и трајно штите архивска документа.
- Библиотека је институција која прикупља и чува књиге као и друге материјале за читање.

Активност

1. Оствари виртуелну посету Музеју Македоније и познатом француском музеју Лувру, па направи поређење.
2. Посети градску библиотеку у месту у коме живиш и информиши се о томе када је изграђена, колико укупно књига се чува у њој (папирних и електронских), колико запослених има у библиотеци и која је њихова улога, колико чланова има и слично.
3. Оствари виртуелну посету Државном архиву Републике Северне Македоније и упознај се са тим које су надлежности и задаци Архива.

Питања за проверу знања

1. Шта је музеј?
2. Шта се чува у музејима?
3. Шта је архив?
4. Шта је библиотека?
5. Која је највећа библиотека у нашој држави?

АРХЕОЛОШКА НАЛАЗИШТА

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Постоји ли у вашој околини неки стари град или локалитет који сте посетили?
- Како се зову места на којима се ископавају предмети из прошлости?

Археологија је наука која проучава људску прошлост, путем употребе материјалних остатака који су се сачували до данас.

Археолошко налазиште или локалитет је место на којем су откривени материјални остаци из човекове прошлости.

На археолошким налазиштима се врше археолошка ископавања. Људи који се баве овом науком зову се археолози.

Активност археолога почиње посматрањем земљишта, а ако је место закопано, активност се наставља ископавањем. При откривању археолошког налазишта, место се најпре пописује, а затим се наставља са ископавањем и истраживањем локалитета.

У свету постоји безброј археолошких налазишта која сведоче о прошлости људи. Најпознатија светска археолошка налазишта су: Пирамиде у Гизи, Кинески зид, Стоунхенџ, Мачу Пикчу, Помпеја, Чичен Ица, Микена и друга.

Мачу Пикчу

Помпеја

Велики кинески зид

Стоунхенџ

Чичен Ица

Запамти

- Археолошко налазиште је место на којем су откривени материјални остаци из човекове прошлости.
- Најпознатија светска археолошка налазишта су: Пирамиде у Гизи, Кинески зид, Стоунхенџ, Мачу Пикчу, Помпеја, Чичен Ица, Микена и друга.

Сазнај више

- УНЕСКО је Организација за образовање, науку и културу УН (Организација Уједињених нација) основана 16. новембра 1946. године. Основни циљ Организације је сарадња међу нацијама кроз образовање, науку и културу и др. Главно седиште УНЕСКО-а налази се у Паризу. Једна од активности УНЕСКО-а је заштита светске културне и природне баштине широм света.
- Мачу Пикчу је био тврђава Инка, данас археолошки локалитет који се налази на 2430 метара надморске висине у Андима у Перуу. Године 1532. државу Инка освојили су Шпанци.

Активност

Направите виртуелну посету познатим светским археолошким налазиштима (Пирамиде у Гизи, Кинески зид, Стоунхенџ, Мачу Пикчу, Римски Колосеум, Чичен Ица, Акропољ), а затим дискутујте:

1. Где се налазе?
2. Из ког периода потичу?
3. Које археолошко налазиште има највећи број посетилаца?

Активност

Поделите се у групе, истражите и направите постер са фотографијама и објашњењима о великим светским археолошким локалитетима:

- Стоунхенџ
- Кинески зид
- Чичен Ица
- Петра (Јордан)
- Акропољ

Питања за проверу знања

1. Шта је археологија?
2. Како се зову људи који се баве археологијом?
3. Наведи позната светска археолошка налазишта.

АРХЕОЛОШКА НАЛАЗИШТА НА ТЕРИТОРИЈИ НАШЕ ДРЖАВЕ

УВОДНА АКТИВНОСТ

- Наведи нека од најпознатијих археолошких налазишта у нашој земљи.
- Ако си посетио/посетила неко археолошко налазиште, опиши шта си видео/видела током посете.

Македонија има богату културну и историјску прошлост са више од 5000 археолошких локалитета. Велики део македонског историјског наслеђа још увек није у потпуности истражен и откривен.

На археолошким налазиштима пронађени су бројни остаци старих грађевина, потпуно очуване цркве, манастири, цамије и фреске. Они сведоче о великом културном наслеђу наше државе.

Значајан део археолошког богатства ових простора уништен је у земљотресима, пожарима и ратовима.

Да бисмо сачували и представили нашу прошлост, данас се врши рестаурација (поправка, обнова) како би изгледало као некада.

У нашој држави постоји много археолошких налазишта, међу њима су: Самуилова тврђава у Охриду, Хераклеја у близини Битоља, Скупи у Скопљу, Стоби у близини Неготина, Кокино – мегалитска опсерваторија у близини Куманова, „Тумба“ Маџари, Говрлево, Велушина, Породињ, Амзабегово, Вршник–Таринци, Зелениково и многи други.

Стоби, археолошко налазиште у близини Неготина

Скопско кале

Кокино – мегалитска опсерваторија
која се налази у општини
Старо Нагоричане, у близини Куманова

Хераклеја у Битољу

Самуилова тврђава у Охриду

Део неолитског села на археолошком локалитету „Тумба“, Маџари

Жртвеник „Велика Мајка Божица“,
пронађен на локалитету „Тумба“, Маџари

Остаци камене куће,
Говрлево

Запамти

- Македонија има богату културну и историјску прошлост са више од 5000 археолошких локалитета.
- На археолошким налазиштима пронађени су бројни остаци старих грађевина, потпуно очуване цркве, манастири, џамије и фреске.
- Позната археолошка налазишта су: Стоби, Хераклеја, Кокино, Самуилова тврђава.

Сазнај више

- На обали Охридског језера налази се археолошки локалитет Плаошник. На том простору, у средњем веку, свети Климент Охридски је изградио цркву „Свети Пантелејмон“. Црква је значајна јер је у њој свети Климент ширио словенску писменост и хришћанство у Македонији.
- Шарена џамија у Тетову изграђена је 1495. године. Џамија представља историјски споменик исламске верске архитектуре и јединствену уметничку спољашњу и унутрашњу фреско-декорацију.
- Истражи више о јединственој фигури из неолитског периода под називом „Адам из Македоније“, откривеној у Говрлеву, у Скопском региону.

Активност

1. Поделите се у пет група и истражите археолошка налазишта у нашој држави: Стоби, Хераклеја, Самуилова тврђава, Кокино и Плаошник. Сачините извештај у облику репортаже и представите га друговима из разреда.

Шаблон за израду репортаже

РЕПОРТАЖА

АРХЕОЛОШКО НАЛАЗИШТЕ

ФОТОГРАФИЈА

ФОТОГРАФИЈА

ФОТОГРАФИЈА

СТОБИ

ИСТОРИЈА

НАМЕНА

ЗНАЧАЈ

ДАТУМ

Питања за проверу знања

1. Колико археолошких локалитета има у нашој земљи?
2. Шта је пронађено на овим археолошким налазиштима?
3. Наведи неколико познатих археолошких налазишта у нашој земљи.

КОРИШЋЕНИ ИЗВОРИ

- Божовиќ, С., Анастасовска, И., Учиме право, учебник за граѓански и политички слободи и права, Скопје: Младински образовен форум, 2015.
- Gomien, D., Краток водич низ Европската конвенција за човекови права (Short Guide To The European Convention Of Human Rights)”, Македонска верзија, Совет на Европа, Стразбург, (1991).
- Организација на Обединетите нации (ООН). Универзалната декларација за човекови права, 1948, Достапно на: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
- Information all eaflet for the citizens of the European Union. Достапно на: ed.www.europa-forum.lu. Стојановски, С., Граѓанско општество, Штип, 2018.
- Темков, К., Поповска, Б., Етика Учебник за II година, 2013.
- The European Union On-Line, Достапно на: <http://europa.eu/index.htm>
- Štefan, J., Priručnik aktivnih metoda za građanski odgoj i obrazovanje s primjerima dobre prakse, Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj, 2017
- Човековите права како демократска вредност - Te drejtat e njeriut si vlere Demokratike, Фондација Фридрих Еберт, 2003.
- Štefan, J., Priručnik aktivnih metoda za građanski odgoj i obrazovanje s primjerima dobre prakse, Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj, 2017.
- Европски портал за активно граѓанство: <https://europa.eu/youth>
- УНИЦЕФ (2016). Водич низ правата на детето. Скопје: УНИЦЕФ Северна Македонија Child Rights International Network (CRIN). Children’s Rights: International Legal Framework. Достапно на: <https://www.crin.org>
- UNICEF – Официјална веб-страница: <https://www.unicef.org/child-rights-convention>
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. Ethics. <https://plato.stanford.edu/entries/ethics/>
- Ковачевиќ, Б. (2009). Етика. Београд: Завод за уџбенике.
- UNESCO (2015). Teaching Ethics: Policies and Resources. Paris: UNESCO Publishing
- Обединети Нации (1948). Универзална декларација за човекови права. Њујорк: ООН. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
- УНИЦЕФ (2016). Правата на детето – Водич за деца и млади. Скопје: УНИЦЕФ Северна Македонија.
- Совет на Европа (2016). Living in Democracy: A Manual for Human Rights Education with Young People. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Совет на Европа (2012). Kompasito – Прирачник за човекови права за деца. Стразбург: Council of Europe Publishing. (македонски превод достапен од Младински образовен форум)
- УНИЦЕФ (2017). Да ги почитуваме разликите – Водич за наставници за спречување на дискриминација. Скопје: УНИЦЕФ Северна Македонија.
- Донева, Дејан (2010), Етика на идентитетот. Скопје: Аз-Буки.– Истражува односот меѓу етичките вредности, личниот и колективниот идентитет во современото општество.

- Стојанов, Трајче (2008). Етика и современ свет. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“.– Современа анализа на применета етика, вредности, човекови права и предизвици на модерното време.
- <https://www.worldometers.info>
- Tom Higham, The World Before Us: How Science is Revealing a New Story of Our Human Origins
- Steven Mithen, After the Ice: A Global Human History, 20,000–5000 BC
- Chris Scarre, The Human Past: World Prehistory & the Development of Human Societies
- Norman F. Cantor, The Civilization of the Middle Ages
- John M. Riddle, A History of the Middle Ages, 300–1500
- Eric Hobsbawm, The Age of Revolution: 1789–1848
- Tim Blanning, The Pursuit of Glory: Europe 1648–1815
- J. M. Roberts, O. A. Westad, The History of the World